

MAGYAR NAPLÓ

XXV. ÉVFOLYAM 2013

MÁRCIUS

Ára 670 Ft

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG LAPJA

„Akasztott ember háza”
Ferdinandy György

„A ragyogás nem akar
nyerni. Veszteni nem tud,
hisz semmije sincs”
Vasadi Péter

„Dargó, Kassa, Szvinyicánál
Lábamujjam ott hagytam”
Szabó István 48-as hazafi

Szöts István és az
Emberék a havason
Deák-Sárosi László

100 éve született Kovács Imre
Szabó A. Ferenc

„Hogy is volt ez a hetven év? / Mint a katona fegyverét: /
Görcsösen szorítom tollamat”

Interjú a hetvenéves Kiss Benedekkel

**AZ 500 FT KEDVEZMÉNYT BIZTOSÍTÓ,
KIVEHETŐ KÖNYVES KUPONNAL
OLCSÓBBAN JUTHAT HOZZÁ
A MAGYAR NAPLÓ KÖNYVEIHEZ!**

**A könyves kupon beváltható
az alábbi helyszíneken:**

- A Magyar Napló szerkesztőségében
(1092 Budapest, Ferenc krt. 14.)
- A Szent Antal Könyvesboltban
(1024 Budapest, Margit krt. 23.)
- A Kiadó rendezvényein

ÍRÓK ÍRÓKRÓL – KORTÁRSAINK A MAGYAR IRODALOM KLASSZIKUSAIRÓL
A Magyar Írószövetség Íróiskolájának rendhagyó előadássorozata
2013. február 16. – május 11.

FEBRUÁR 16.

10.00: Csunder Levente – Móricz Zsigmondról
12.00: Király Farkas – Irodalom a világhálón

MÁRCIUS 2.

10.00: Ferdinandy György – Krúdy Gyuláról
12.00: Vidnyánszky Attila – Színház és irodalom

MÁRCIUS 9.

10.00: Iancu Laura – Lakatos Demeterről
12.00: Kiss Judit Ágnes – Irodalom az oktatásban

MÁRCIUS 23.

10.00: Szalay Károly – Karinthy Frigyesről
12.00: Ambrus Lajos – Bor és irodalom

ÁPRILIS 6.

10.00: Mezey Katalin – Sinka Istvánról
12.00: Kovács István – Irodalom a történelemben

ÁPRILIS 20.

10.00: Oláh János – Veres Péterről
12.00: Czákó Gábor – Irodalom és szakralitás

MÁJUS 4.

10.00: Kányádi Sándor – Tamási Áronról
12.00: Lackfi János – Pizzavers és taxivers avagy
a jelentés születése (Kell-e az irodalomnak
marketing?)

MÁJUS 11.

10.00: Illyés Mária – Illyés Gyuláról
12.00: Mezei Balázs – Irodalom és bölcsélet

Jeles kortárs alkotóink beszélnek klasszikusokról. Személyes hangvételű előadásaikban megelevenednek XX. századi irodalmunk nagyjai. Egy-egy alkalommal a társművészetekre is kitekintünk jeles előadók közreműködésével. Az előadások másfél órásak.

Helyszín: Magyar Írószövetség díszterme (1062 Budapest, Bajza u. 18. l. em.)

Minden kedves érdeklődőt szeretettel várunk!

www.iroiskola.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknel, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Print Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

**A Magyar Naplót elektronikus
formában terjeszti
a Digitalstand.hu Kft.
www.digitalstand.hu**

Digitális lapszám vásárlása: 390 Ft

Digitális előfizetés:

12 hónapra: 3960 Ft

(12 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

6 hónapra: 1980 Ft

(6 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

3 hónapra: 990 Ft

(3 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

Áraink az áfát tartalmazzák.

A hagyományörző végek dicsérete

Ha az olykor legiszlicsárébb kérdésekben is népszavazást követelők annak idején keresztülviszik, hogy a kötelező sorkatonai szolgálat eltörléséről a nép döntsön, s az eredmény netalán az lett volna, mint nemrégiben Ausztriában, világra (és világnak) szóló dörgedelmekeket olvashattunk, hallhattunk volna kardcsörtető bűnös kivagyiságunkról. Érdekes, az osztrákok döntése nem váltott ki semmiféle sokkot az ilyesmire oly érzékeny pálcatorőkből.

Bizony, nagy ostobaság volt a fent említett szolgálat eltörlése – miközben annyi más szolgálat virult vígan tovább –, elég lett volna, ha idejét józan megfontolással a harmadára csökkentik. A kaszányákkal együtt sokak előtt annak lehetőségét is bezárták, hogy életükben először fogat mossanak. Márpedig az igazi rendszerváltozás azzal kezdődik, hogy az emberek végre mindennap kipucolják a cipőjüket – mondta volt Kszysztof Kiesłowski, a *Tízparancsolat* lengyel filmrendezője. És fogat mosnak – tegyük hozzá.

Talán nem véletlen, hogy „az ország védelmi erejének felszámolását” követően szaporodtak meg a katonai hagyományörző egyesületek a honfoglalás kori íjászoktól kezdve az 1956-os nemzetőrökig. (Persze, legnépszerűbbek a negyvennyolcas huszáralakulatok.) Tagjaik nemcsak lovaglásban, gyaloglásban, testedzésben, gyakorlatozásokban élnek ki magukat, hanem a korra, a csapatukra vonatkozó szak- és szépirodalommal is megismerkednek. Ráadásul ma már nélkülözhetetlen látványosságaik a különféle ünnepekhez kapcsolódó helyi és országos rendezvényeknek.

Salföldön – Somogyi Győző festőművész kezdeményezésére és anyagi támogatásával – immáron hetedszer rendezték meg a Bálint-naphoz kapcsolódó emlékünnepeket. Ez ma már a Faluháza falán álló Balassi-emléktábla (a lengyelországi Kamienieci várban látható bronzdombormű másolata) megkoszorúzásával kezdődik, a Pálos-kolostornál (vagy Salföld határában) vívott csatával és az azt követő bográcsozással folytatódik, majd a modern magyar költészetet megteremtő vitéz poéta életének és verseinek, a kor zenéjének és táncainak ismertetésével, népszerűsítésével zárul. Így természetesen Kobzos Kiss Tamás nélkül nehezen képzelhető el az est.

Az idei februári rendezvény a szikrázó napsütésben és a Varga-pincészet szőlőskertjeivel csipkézett havas táj előterében meg a (falukultúrát fényképkiallításával bemutató) kultúrházban kiemelkedően jól sikerült. Érdemes felsorolni, hogy mely hagyományörző csapatok gyönyörködtek a nagyszámú vendégsereget: a Salföldi Kópjások csapata, a gyulaikeszi Gyulaffy Bandérium, a várpalotai Bakonyi Poroszkálók, a tatai Gölbasi Török Hagyományörzők csapata, a sárvári Nádasdy Bandérium, a bakonybéli Bakonyi Hagyományörzők és a budapesti Mátyásföldi Huszáregyesület csapata.

Egy vendég, eredeti szakmáját tekintve könyvkötő, de művész abban a tekintetben is, hogyan kell szorgalommal, munkával a mindennapok gondjain úrrá lenni, Rácz Tamás keszthelyi építész négy legényfiában gyönyörködve – végvári viseletükben igazi daliakként ropták a széki legényest – felsóhajtott: bármelyikükhöz férjhez adnám a lányomat.

Sóhaja a Balassi-nap dicséreteként visszhangzott bennem.

Kovács István

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Csontos János
(felelős szerkesztő)

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza, Betűvető)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Lötér, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Tornai Szabolcs (Hétmérföld, szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)

E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Kiss Benedek**

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.
Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Fizessen elő Ön is

a Magyar Napló folyóiraatra!

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Telefon: 413-6672

Előfizetés egy évre (12 lapszám) 7390 Ft
Előfizetés fél évre (6 lapszám) 3870 Ft

Kovács István: *A hagyományörző végek dicsérete?* 1

SZEMHATÁR

Tomaso Kemeny: <i>A reszkető szó</i>	3
<i>Egy katonára</i>	4
<i>A börtönben; Verses bevezető (Szkárosi Endre fordításai)</i>	5
Ferdinandy György: <i>Az ismeretlen katona</i>	6
Péntek Imre: <i>Január, 1932</i>	8
Báró László: <i>Tájkép csata után</i>	11
Szauer Ágoston: <i>Gondolat; Ideál</i>	12
Vasadi Péter: <i>Kétszólamú</i>	13
Marosi Lajos: <i>Cseh Károly karácsonyi folyosója</i>	14
Bognár Antal: <i>A küldönc, avagy a szívbe irt tudás</i>	15
Izsó Zita: <i>döntés után; feltörni a mélybe</i>	19
Kovács István: <i>Egy 48-as hazafi verses fellebbezése 1868-ban</i>	20
Deák-Sárosi László: <i>Keresztény és magyar</i> <i>(Szóts István: Emberek a havason)</i>	25
Szabó A. Ferenc: <i>A regényíró Kovács Imre</i>	32
Miklóssy Endre: <i>Emberképünk megromlása, emberlétünk hanyatlása</i> <i>(Karácsony Sándor, Alekszej Loszev és az út a valóság felé)</i>	36
Kertész László: <i>Samu Géza autonómiaja</i>	46
Csontos János: <i>Isten csavargója</i> <i>(Gondolatok Jánosi Antal Kiss Benedek-portréfilmje kapcsán)</i>	49
Koncsek József: <i>Áhítat a háztetőn</i>	51
Szakolczay Lajos: <i>Add meg a dalt</i>	51
Kiss Benedek: <i>Befejezetlen dolgok között</i>	52
<i>Karácsonyi beszéd</i>	53
<i>Besüt a hó az ablakon; Fakír</i>	54

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: <i>Szocreál, szürreál</i> <i>(Születésnap beszélgetés Kiss Benedekkel)</i>	55
--	----

LÖTÉR

Mirtse Zsuzsa: <i>„Rám a magány célkeresztje vigyáz”</i> <i>(Nagy Gábor: Héthatár)</i>	61
Szabó Imre: <i>Metafizika és történelem</i> <i>(Bognár Antal: Tartozás)</i>	63
Luzsicza István: <i>Valóság és szürrealitás, alulnézetből</i> <i>(Potozky László: Áradás)</i>	65
Sebők Melinda: <i>Költői égtájak</i> <i>(Babits Mihály levelezése 1918–1919. Sajtó alá rendezte: Sipos Lajos)</i>	67

SZERZŐINK 70

Számunkat Samu Géza munkáival illusztráltuk.

TOMASO KEMENY
A reszkető szó

*A csend reszkető
szóval udvarol az ajkaknak:
a kerek ég betiltja a próféciát,
a vonatablakból a szédítve
érkező csodákat
kémelem.*

...

*Az utolsó szikrát felszítani
a csend szívére ülök,
hogy felszítam az utolsó szikrát,
s átkeljek az úrön, mely a semmit
az égbolttal egyesíti; testemen
örök a bélyeg: a földi
paradicsom tejét áhítozom.*

...

*A szerelem füzereitől övezve
az álmok hercege vagyok a mindennapok
hamuja alá temetve,
mely álmok szüntelen születnek újra ott,
hol szeretett hölgyemet nem alázza
a durva világ bosszúszomja.*

...

*Innen kidobatnak a nímándok, a nullák,
kik mohón köpnek a csodára.*

*Innen kidobatnak a senkik,
a szikrázó-szédítő arcnak fenntartott
térből, melyet az ölthet magára,
ki bátran viseli azt a világ színpadán is.*

*Ujjaim érintésére innen
felörvénylenek a mesés látományok
köztünk és a Hold között*

*h h h h h h h h h h
a a a a a a a a a a
v v v v v v v v v v v
a a a a a a a a a a
z z z z z z z z z z
n n n n n n n n n n
i i i i i i i i i i
f f f f f f f f f f
o o o o o o o o o o
g g g g g g g g g g*

az életre a korlátlan szerelem.

...

*Az éjben, melyet senki nem
tulajdonol, a járókelő
a soha le nem írott szó feneketlen
örvényébe zuhan, oly mélyen,
hogy talán a közelgő szépségbe,
a halálba feledkezik.*

...

*Egy túlzásképp végigvitt kádencia
árnyékában a tilalmas
határain túli nyár izzó
fényéhez kötözöm magam
(s e kötésből olyan szó árad,
amely képes fölrázni a tájat).*

*Egy túlzásképp végigvitt kádencia
árnyékában a Syrius, a Vega és
az Aldebaran csillagokból
áradó szimultán hangzat
kristályához kötözöm magam
(s e kozmikus kötésből olyan szó
születik, amely a világot
a gyönyör görcsében képes
a zeniten túlra emelni).*

...

Derengésben várakozni az ürügyre,
 hogy az angyali frigy szakadását
 igazoljuk, mely pillanat s örökkévalóság
 között köttetett...

A tiszta bizonyosságra várakozni,
 hogy szépséges mozdulatokra hagyatkozzunk
 a napok börtönébe veszett
 verssorok repedései közt...

Mely forog a körben,
 hol agyvelők főnek, s a kerékre
 marad az örökkévalóság
 végtelen örvénylő tereibe
 szerelmes pillanatok köszöntése.

...

Képtelen óramű
 méri a hiányzó szó
 tartamát, mely betűkből
 és sebekből áll.
 Megszállott hiánya
 tűnik elő a messziből,

mely túl távolinak
 bizonyul, amikor
 minden szótag mint nyilvessző
 hatol át a kimondhatatlanon.

...

Félbeszakadt álom
 szakadékaiból kiemelkedő angyal
 tagadja dühödten a sötétet.
 Hullámzó szárnyai nyitnak hasadékokot,
 hogy a fény a csenden túl lebegő
 szobákba betörjön.
 Kézen fogja azt, aki mindig is félt
 a „valóság” baljós tekintetétől.

...

Mely a csodákhoz köt, a meghitt
 otthonosság oszlatja szét
 a béketűrést a silány rutin
 és óvatos kísérletezés iránt,
 és segít megúszni
 a gyászos kört, mely őrzí
 s rejti a csüggedést,
 hogy túl lehet élni az ihletet.

Egy katonára

Harcolva halt,
 fagyott
 testében
 meleg
 volt az ellenség ólma.
 Egy harcostársa
 levette
 óráját,
 egy másik
 a cipőjét,
 befedte a hó.
 A haza
 másfele
 nézett.

A börtönben

*A börtönben
fény és sötét
Halak nélkül
ömlik karjaim között
az idő*

*Ifjúságom
nincs kapuitokhoz
szögezve*

*Soha senki nem kötözi meg
az én tavaszomat*

*(Hogy oda mehessek
hol álmod a Tiéd is)*

Verses bevezető

(Almanacco del Mitomodernismo 2000, Città di Alassio, 2000)

*A költészetet ünnepelem,
mely hasonlíthatatlan:
a levegő kék ereiben árad,
hogy vággyal fesse át az eget, és
gyöngyökkel és virágokkal koszorúzza
őt, ki sosem telik be a szerelemmel.
Egyedül ő hívja kalandra a vénség
réműletét, s borítja lángba az alkonyatot,
hogy elállítsa csillagos könnyét
a fenséges éjnek. Őt ünnepelem,
a költészetet, mely a vérben sarjad,
és elnémít minden vénületet
a fényrózsában, mely a világot
létére ébreszti.*

Szkárosi Endre fordításai

FERDINANDY GYÖRGY
Az ismeretlen katona

Lehet, hogy azóta kiigazították ezt a gondolatmenetet. De az én időmben még *gondolattal, szóval és cselekedettel* vétkezett egy magamfajta gyerek. Időbe került, mire rájöttem, hogy foghíjas a felsorolás. A legfontosabb, az, hogy *mulasztással*, kimaradt. Erről szólnak az itt következő történetek.

Akkoriban sikeres embernek képzeltem magam. Visszatelepültem a Szigetvilágból, birtokot vásároltam egy apró, kétszáz ember lakta burgundi faluban. Azt, hogy mindenkit ismertem volna, nem állítom. De bejáratos voltam a kastélyba, és egy-egy esti borozgatásra más is meghívott.

A mesteremberek voltak a társaim. Mert az épületek – az istállót, az udvarházat, a fészert – mind fel kellett újítani. Az első évben, még alig kelt fel a nap, kerékpáron és kismotoron megérkeztek a mesterek. Juryék, a vidám kőművesek, Adamo és Gonin, a két szerelő, akik egész álló nap csalafinta történeteket mesélgettek nekem.

Vagyis hát derűs, dolgos emberekkel vettem magam körül. Feleségem nálam sokkal inkább betartotta a helyi szokásokat. A templom mellett, a kastély közelében egy biztosítótársaság igazgatója lakott. Idevalósi volt az ő felesége is, és a két asszony összebarátkozott.

A pap minden hónap első vasárnapján misézett, rendszeresen csak a pék és a kocsmá működött. Meg egy négyosztályos elemi iskola, ahová szeptemberben én is beíratam a fiamat. A tanító néni, a madame disznókat hizlalt az udvaron. És hát volt a faluban tucatnyi gyerek, akiket osztani és szorozni tanított.

Végül, a lényeg: élt itt egy magyar is. Az egyetlen idegen, mert én, akárcsak a biztosító igazgatója, idevalósinak tartottam magam. A báró már az első napokban figyelmeztetett, hogy van egy honfitársam a közelben. Egy honfitársam! Azokban az időkben nem kerestem a honfitársaimat. A településen többnyire idős emberek éltek, ez a *monsieur Urbán* – a báró Ūrbennek ejtette a nevét – nyilván bent a faluban lakott.

*

Ahogy így elnézem, sok minden történt velem ezen a helyen. A választott hazámban, hiszen itt, Galliában akartam befejezni az életemet. Itt építettem fel a házam, és még a temetőkertben is kinéztem magamnak egy kis napsütötte helyet.

De hát most nem erről lenne szó. Ezek itt csak amolyan széljegyzetek. Egyszer majd a falu története is sorra kerül, ha hagynak rá időt az istenek.

Mára pedig itt van ez az Urbán úr, akire – mondom – a báró többször is felhívta a figyelmemet. Volt ott a borvidék határán egy bányatelep. Aki onnan ment nyugdíjba, erre vett házat magának. Házat és sírhelyet.

Urbán úr ezek közé a bányászok közé tartozott, most utólag így képzelem. De akkor még közelebb volt hozzánk a Világháború meg a Forradalom. Tartottam tőle, hogy valami keretlegénnyel hoz össze a sors, egy sötét alakkal, aki itt húzta meg magát, ebben az eldugott faluban. Az ilyenek persze többnyire az idegenlégióba kerültek, ahol aztán – ha lehet – tisztára mosták magukat. Tudtam mindezt, de ettől még nem kerestem a társaságukat.

Volt ugyanis egy ilyen kalandom odaát, a trópuson is. A diákoknak a Forradalmat tanítottam, amikor jelentkezett egy fiú, hogy ő ezt a történetet ismeri. Van egy barátja – mondta –, aki elmesélte neki Ötvenhatot.

– És mit mondott? – kérdeztem bizalmatlanul.

– Hát, hogy a háztetőkre telepítették a géppuska-fészeket.

Meg kellett védeniük a Parlamentet, ez volt a feladat.

A Forradalom! Lassan, lépésről lépésre értettem meg ezt a trópusi változatot.

– Lent az utcán – mesélte diákom – hömpölyögtek a tüntetők. A csürhe! – tette hozzá kedvesen. – Ellenséges jelszavakat kiabáltak, meg akarták dönteni a fennállót, mit tudom én! A törvényeket.

– Mi pedig aztán – de ez itt már a jó barát szóhasználat – mindent bele!

Szóval, halomra lőtték a tömeget.

Hát csak így. Ötvenhat hőse szerencsére eltűnt. Diákom szomorúan közölte: amikor tudomására jutott, hogy elárulták, soha többé nem jelentkezett. Ami engem illet, én pedig már csak ezért sem kerestem a burgundi Urbán urat.

Mondom, azokban az időkben sikeres embernek éreztem magam. Megtaláltam a helyemet a világban, mindenki előre köszönt a faluban.

Kisfiam francia rigmusokat hozott az iskolából, egyik-másik most is itt van a fülemben. „Volt egyszer három kisgyerek” – a Jancsi és Juliska helyi változata –, csak hát ezeket itt apró darabokra szabdalta a hentes. Úgy kell nekik, mit csavarogtak! – így a tanulság. A hentest még sokáig gyanakodva figyelte a fiam.

Elmúlt harminc év, mint mondják: egy emberöltő, mire visszalátogattam a tanyára. Addigra sok mindent megtanultam. Tudtam már, hogy a napszámok nem érik meg az öregkort. Rendre agyonisszák vagy felkötik magukat. „Akasztott ember háza” volt a környéken minden faluban, és még a kúriáról is suttoztak valami rémtörténetet.

A szőlőhegyek hóban-sárban araszoló proletárjai megrokkannak harminc év alatt. Éhbérért dolgoznak, analfabéták. Családot alapítani eszükbe se jut. Estéknént a kocsmában melegednek. És halálra isszák magukat.

Végigjártam a régieket. Chavy apót megrúgta egy bikaborjú, a Gauthey fiú felakasztotta magát. Kri-Kri, a vidám, nagyszájú kamasz addig hányt, amíg belefűlt. Perrault, a borász megvakult, a nohabortól egy idő után megvakulnak az emberek. Dánielre, a kőművesre egy vizesárokban találtak rá. Nyilván belefűlt, motorostól, hullarészegen. Csonttá fagyott – így mesélték –, de még akkor is viczorogva nevetett.

Tiennot, a fiam barátja kiment a tanyára, mert az apjánál beomlott a kémény. Amíg dolgozott, bent a faluban lakott az öreg. Azután egy este hiába várta. Fent lógott a mestergerendán, amikor másnap érte ment.

Sok itt a megírnivaló, de tartok tőle, hogy ebben a farkasvilágban mindezt nem írja meg senki sem.

„A fiam iskolatársai” – mondom. Elhallgatom, hogy most is ott él közöttük – fátyolos szemmel, kékre-zöldre fagyva – az én angyalszőke kisfiam.

*

Urbán urat tehát sose láttam. Azt is, hogy meghalt, csak másoktól tudom. *Monsieur Ürben?* Egy ismeretlen katona. Senki sem emlékszik már rá a faluban.

Pedig itt élt. Talán várta is, hogy meglátogatom. Bányász volt vagy légiós? Nem mindegy ma már? Egy ember, aki hiába leste, hogy szóba álljanak vele „az amerikaiak”. És aki most már kint van a kertben, ahol anno én is elképzeltam a síromat.

Néha még eszembe jut. Urbán úr az én élő lelkiismeretem. Tartok tőle, hogy engem is így fognak elkaparni valahol, ahol én leszek az egyetlen idegen.

Tehát, hogy *gondolatlanul, szóval és cselekedettel*. Más szóval: tollal, papíron. Ezt műveltem világegyetemben, és ez az, amire még ma is büszke vagyok. A legfontosabb, a *mulasztás* azonban ebből a felsorolásból kimaradt. Mert az ember, ma már tudom, mulasztással követi el a legborzalmasabb dolgokat.

Megállnak előttem, akikről nem búcsúztam el. A barátok, akiket megtagadtam. Apám is hiába várt rám a kallantyús tolokocsiban. És őt is magára hagytam: ezt az ismeretlen honfitársamat.

Sárkányketrec (installáció, Budapest, 1981)

PÉNTEK IMRE
Január, 1932

*Az egyik utolsó békeév emlékére, a Pesti Napló
Fotóalbuma alapján, amelyben még felcsillant
az olyannyira hiányzó Magyar Világ.*

*Az egyik utolsó békeév volt ez a javából,
derűt sugárzott minden kép, s ment minden magától,
az élet vidám volt, változatos és kellemes.
A reklám szerint a Lanolinkrém Ship védjeggyel tökéletes,
s viseletnek ajánlott a Fenyves kötött ruha.
A hölgyek figyelmébe: nem gyűrődik, meleg, puha...
A női filmsztár Nancy Caroll volt a sikkes Budapesten,
plakátjait a januári szél tépte néhány viharos esten,
s azt is megtudhatta a főváros lakossága,
hogy az élet az USA-ban igen drága,
az óceánon túl nagy a munkanélküliség –
és a szakszervezet a Fehér Ház elé vezeti menetét,
miközben Hoover elnök fiával és menyével babákat vesz az áruházban,
a kontraszt jól érzékelhető, szinte hibátlan –
s gyerekek szánkóznak, vonzza őket a svábhegyi lejtő,
huncut kölykök, a mosolyuk megejtő.
És ismét divatba jött a Herschel nadrágtartó.
Churchillt elütötte New Yorkban egy autó,
és láss csodát, fasiszta Itália, Istennek hála, hála,
megszületett végre Mussolini unokája.
Ám nézzünk szét, miként múlatja az időt a vidék,
a disznóvágások ideje ez, s igen pompás a teríték,
de nem csak a váraljai portán, vagy másutt,
az arisztokrácia, ha a városi létre ráunt,
vaddisznóra ment, Gödöllő határában
lövöldözte a kanokat, golyóspuskával.
Ott volt Horthy, József és Albrecht főhercegek,
szinte mindegyik a találatával hencegett,
Keresztes-Fischer gróf Bethlen Istvánnal
a válságból kivezető nagy tervvel házal.
A társasági élet zsongott, meg nem unnád,
és melengették a lelket a zsinóros irhabundák.
Ez is megejtő, ez a látványos jelenet,
aminek még nagy hatása lehet:
Gömbös Gyula, a nemzetmentő ígéret
a zajos csapattól kissé félrelépett.
Ki gondolta volna, e kis vadásztornán,
októberben ő alakít kormányt.
S gőzölgött a szabadtéri asztalon a finom disznópecsenye,
jutott a hajtóknak is, nem fogyott el fele se...*

De térjünk vissza, mi történt a pesti flaszteren,
 ahol számtalan vicc magától megterem,
 és kabarékban esténként hahotázva
 a közönséget Nagy Endre hozza lázba.
 De komolyra fordítva szót, a Zeneakadémián szól a Bach–Vivaldi tétel,
 amint nagy lendülettel Dohnányi Ernő vezényel,
 s a műértő szívnek meg kell szakadni:
 mert az egyik zongoránál a fenomén, Fischer Annie.
 S ugyancsak itt rendezik meg, mit annyi olvasó várt,
 a Nyugat 25 éves jubileumát –
 egymást követik az emlékezetes felolvasások:
 ily díszes társaságot még a fotóriporter se látott,
 Kosztolányi épp Babitsnak súgott valamit,
 s ő – bár arca szigorú – mégis elmosolyodik,
 hisz ki ne örvendene e zajos, szép sikernek,
 miközben Móricz öblös hangja betölti a termet.
 (De ne feledjük: látszólag semmiség,
 kötött ruha a Fenyves Áruházban, Kálvin tér 7.)
 Véget nem érő mulatság a Steinhard Színpad műsorán,
 váltsa meg jegyét ma, nem lehet elég korán,
 néhány ízelítő a januári műsorból,
 melynek már címe is kedélyeket borzol:
 Özv. Góliátné kártérítési pere Dávid király ellen,
 három felvonásban, feledhetetlen.
 A kutyamosó valami fenomenális bohózat,
 A női boxmérkőzés ígérkezik szórakoztatónak.
 S folyik nagy lendülettel a műkorcsolyázó bajnokság,
 a női számok Imrédy Magda sikerét hozták –
 Vadas Márton piruettezik, a gáláns férfibajnok,
 elbűvölve sok bájos női arcot.
 S vált a kép: lassan január vége,
 a címlapon egy palóc kislány megy a misére,
 de nincs hiány a szexis női jóból:
 Constance Benett új férjével pózol,
 aki történetesen de la Falaise márki,
 ám a többi szereplő sem akárki:
 Glasgow-ban fiatal nők tolonganak,
 hogy György hercegnek szórjanak bókokat,
 s ekkor még virágzott a szerb–horvát–szlovén királyság,
 melyet oly szívesen támogatott az antant...
 Lám, az új szenátus – szmokingjuk nem csekélység –
 hallgatja Sándor király megnyitó trónbeszédét.
 De máris itt az új Garbo-film, világszenzáció:
 a címe titokzatos: Inspiráció,
 eljutott végre hozzánk e hollywoodi csoda,
 bemutatja a Forum és a Radius Metro filmpalota.
 A kötött ruha még mindig nem menti a divatból,
 aki vágynak reá, Fenyvesinél jattol
 a Kálvin téren, van még elég a polcon.

*Jutányos ára: 16 pengő 80...
S a Nivea krémről se feledkezzünk meg:
a bőrt vele óvni igazi élvezet.
Csak színes hír: a berlini törvényszéken
Hitler Adolf szerkesztőt perelik éppen,
mert azt merték az Angriffben írni,
hogy Stennes főkapitány rendőrspicli.
S egy kis nosztalgia, amin az olvasó szívesen méláz:
a régi parlamentben ülészik a T. Ház,
melyen még részt vett – ő, milyen megható:
Irányi Dániel és Madarász apó.
S a fodrászverseny vidám forgatagából
képriportot készít a bravúros Escher Károly.
S a télvég sincs szenzáció nélkül:
hóstrandoló csapat Budán fagyosra kékül,
s rutinosan tekint a fotókamerába
Gloria Frey, Hollywood új, hétéves magyar sztárja.
Aztán a szépségkirálynők uralják a lapot,
ki vitte-kapta a legtöbb szavazatot,
Miss Magyarország történetesen Lampel Ica,
jól illik természetéhez a nemzeti pántlika,
Miss Görögország – Esterfu Lammaša,
mint görög szobroké, olyan az alakja,
s Stollard kisasszony, ő Miss Anglia:
arányos természetén alig van némi hiba.
Ha vásárolni mész, ezt tedd éppen jókor:
leértékelve francia arcosópor:
De ez sem segít az idős Rockefelleren,
szemében a halál kíváncsisága dereng.
S a Nagycsarnokban akkor is mozgalmas volt az élet,
kofák standjain bőséges árukészlet,
egy-két elkapott karakter, beöltözött néne,
s az úriasszony tűnődik, talán alkudni kéne...*

BÁRÓ LÁSZLÓ Tájkép csata után

A holttest hossza 165 centiméter. A szív 390, a lép 270, a máj 1570, a vesék 290, az agy 1170 gramm súlyúak. Az átlagosan táplált nő bőre halvány, a háton és a kereszttájon közepes nagyságú, szederjes hullafoltok láthatók. Haja ősz, fogazata nincs. A látható nyálkahártyák halványak, a jobb emlő műtétilég eltávolítva, helyén 24 centiméteres, a has felső harmadában 13 centiméteres, orvos által végzett hasi metszés hege látható. A has a mellkas szintjében helyezkedik el. A jobb comb külső oldalán 24 centiméteres, hosszirányú műtéti heg van, a lábfej kifelé fordult, mindkét alszár folyadéktól duzzadt.

A fejbőr, a koponyacsontok és az agyhártyák épek. Az agyalapi verőerek enyhén meszesek. A tekervények és a barázdák közepes nagyságúak. A metszlapon a kéregállomány és a szürkemagvak jól elkülönülnek. A kamrák közepesen tágak.

A nyaki szerveken nincsen eltérés. A mellkasi szervek elhelyezkedése szabályos. A mellkasi savós hárták simák, fénylők.

A szív megnagyobbodott, valamennyi üreg tágult, a csúcst a bal kamra képezi. A koszorúerek súlyos mértékben meszesek, lefutásuk szabályos, belviláguk beszűkült, de szabad. A bal kamra fala megvastagodott, a hátsó falon 2 centiméter átmérőjű, szürkésfehér terület található. A billentyűk épek, a gerendás- és szemölcsizmok hengeresek. A főverőér kezdeti szakasza közepesen tág, belfelszínén több lencsényi sárgásfehér meszes tapintatú felrakódás látható. A tüdőtörzs közepesen tág, belfelszíne elefántcsont fényű.

A tüdők a közepes belégzésnek megfelelő állapotban vannak, szederjes színűek. Metszlapjukból nyomásra bőséges, habos, szilvalészerű folyadék ürül, az alsók szederjes-vörösek, tömöttek, törékenyek. Valamennyi lebenyben mogyoróbélnyi nagyságig terjedő velős daganatgócok vannak. A hörgők közepesen tágak, nyálkahártyájuk megvastagodott, vérbő, genyenes-nyákos váladékkal fedettek. A tüdő-verőerek szabadok. A tüdőkapu nyirokcsomóinak egy része megnagyobbodott, némelyiken szürkésfehér rajzolat van.

A főverőér mellkasi szakasza közepesen tág, belfelszínén több, forintos nagyságú, helyenként összefolyó sárgásfehér, meszes tapintatú felrakódás látható.

A hasüregi szervek elhelyezkedése szabályos. A főverőér hasi szakasza közepesen tág, belfelszínén több, forintos nagyságú, helyenként összefolyó sárgásfehér meszes tapintatú felrakódás látható. A lép felszíne sima, tokja vékony, metszlapjának szerkezete elmosódott. A mellékveséken nincs eltérés. A máj felszíne sima, metszlapja barna színű, szerkezete kissé elmosódott, a metszési síkokban daganatattétl nincs. A hasnyálmirigy közepes nagyságú, mirigyes tapintású, metszlapja elmosódott szerkezetű.

A gyomor, a nyombél és a többi bélszakasz közepesen tág, fala közepesen vastag, nyálkahártyája megtartott. A vesék tokja állományvesztés nélkül levonható, felszínükön kiterjedt és mély besüppedések találhatóak, ahol a kéreg elkeskenyedett. Más metszlapokon a kéreg és a velőállomány elkülönül. A vesemedencék és a húgyvezetők közepesen tágak.

A fentiekben nem említett szervekben durva, nagyméretű eltérés nincsen.

Alig ismerek anyámra. Nem ilyen volt: egy rakás kopott alkatrészes. Ő volt az anyám. Nyolcvanöt évet élt. A rákot leszámítva még most is elég jó állapotban lenne, mert nem dohányzott, nem ivott, nem zabált. Betartott mindent, amit a körzeti orvos mondott neki. Különösen a hasnyálmirigyét irigylem, mivel az enyém már soványodik, fogyatkozik. Elfelejtették megírni, hogy a platina combcsonttámaszával mi lett. Azt akkor szerelték be neki, amikor a combnyaka eltörött. Most leltárba vették-e? Ki kapja meg? Talán az Állami Vagyonkezelő? Vagy ellopták?

És mi van a lelkével? Őrzi-e valamilyen szalagon, flesdrájon az emlékeit? Az indulataival töltöttek-e fel leydeni palackokat? Mert indulatai azok voltak. A szerelmetes férjemnek azt mondta anno dacumál, hogy tökön rúgja, ha nem vesz el engem feleségül. Szerencsére Jenő nem megy a szomszédba egy kis abszurd humorért. Mert ki is tudna ellenállni ennyi kedves kérlelésnek?

Olyan ez, mintha az autóbontóban a végigszáguldott országutak képét is ki akarnánk menteni, bedobni egy kupacba későbbi hasznosításra. Érdekl-e a kocsit, ha szalad, hogy milyen az alváza? Közepesen szabadok-e a hengerei, fekete-e a kipufogója? Az autó a szaladásért létezik. De hol van a szaladás? A négy férj? A Déli pályaudvar, ahol a csikkeket szedte a proletárdiktatúra fénykorában? A bombázások, amelyek felrakódásokat eredményeztek a lelkében? Milyen metszlapokon tanulmányozhatnánk nagymarosi gyermekéveit? A szökést Pestre tizennégy évesen? A tejszárdás,

szorgos hétköznapiakat a Bakáts tér és a Tompa utca sarkán? A három-krumplivirágos szakaszvezetőt – apámat –, akit 1944 júliusában hálózatkezelő tisztte léptettek elő a Fővárosi Vízműveknél, mivel betartotta a szavát, és a pusztaszabolcsi hat elemi mellé elvégezte a négy polgárit. Ezzel egyben megszerezte a jogot arra, hogy július végén kivigyék a frontra. Nem is késte le '45 januárjában a szerencsés fogságba esést Temesvárnál, ahol a nagylelkű hódítók leültették a hóba, és viszonylag gyorsan megfagyott. Én addigra már anyám hasában készültem a negyvenöt áprilisi debütálásomra. Hol van a szülés? Kettő is, mert a bátyámat is ő hordta ki három évvel előttem.

Sajnos, anyám fekete doboza elveszett. Nyomát sem látom a jelentésben a gondolatainak, az érzelmeinek, az indulatainak, az emlékeinek. Ezeknek még a hült helye is hiányzik. Ha ellopnak egy kabátot a ruhatárból, azért a szám alapján tudható, hogy hol lógott. De anyám lelkének még a helye sem található. Az agyában hordta, vagy a gyomorszája tájékán? Végül is mit érdekel az embert, hogy a lépe sima? Ha mindene szabályos, attól még nyugodtan felkötheti magát. Hol az a valami az egészséges testben, ami arra indít, hogy fel-emeljem a lábam, vagy mosogatni kezdjek, pedig nagyon utálok?

SZAUER ÁGOSTON

Gondolat

*Itt támadt, kint, a fák alatt,
erősnek tűnt a fókusza,
mint lámpakör, lassan haladt,
s a körvonala már kusza,*

*bolyong, lebben a szobába,
éteri csak, mint a lélek,
szétterjed, foszlik, hiába
megmaradási törvények...*

*Csak árnyék lenne, árnyalat,
ha teremtmény, ha sorsa van!
M megbújhatna egy tárgy alatt,
de elenyészik nyomtalan.*

Ideál

*Az asztalt szépen lesöpörték.
Mély tál karikás porcelánja,
rajta hellászi pásztorlányka,
és benne hűvösen a körték.*

*Nem állíthatsz még egyszer olyat.
Lehetne még így odatéve,
ennél is hibátlanabb képe
majd párlata lesz, a gondolat.*

VASADI PÉTER
Kétszólamú

*Ez az arc szép.
De csak fénylik.
Képtelen ragyogásra.
A fény fölület.
A ragyogás mélység.
Az első fest, a
második föltör
lenti sötétből.
A fény – mondjuk –
kacagás. A ragyogásban
tétova várakozás vibrál:
nyisson-e? Tárja szét
kerubi szárnykapuit?
Lenti maradjon fönt is?*

*A fénynek nincs vesztenivalója.
Fényén kívül már
mindent elveszített.
Kacag hát gondtalanul.
A ragyogás nem akar
nyerni. Vesztetni nem tud,
hisz semmije sincs.
Más akarja a létét.
S a Más más létet akar.*

*A ragyogás nem szép,
hanem éles. Sugarai*

*körben, mint a kifent
kések. Láthatatlan
terheket hordoz, mégse
görnyed. S nem fenyeget.
Erő, megszelídítve.
Hatalom. Néma ígélet.*

*Nincs köze semmi
a fényhez, mely túl-
súlyos angyalok pufók
arcocskájára, tenyérszi
szárnycsökevényekre, s ki-
bodorított hajára telepszik.
Habzó felhőpamacson
édesen könyökölnek.*

*A ragyogás hagyja magát
elnyelni a sötétből.
Úgy alszik benne,
mint Stalker a sárban.
De ha a Szoba Titka
ujjahegyével érinti,
ébred, s állva szutyokban
bontja ki fényviharát.
Innen is, túl is a halálon.
Jön-megy, átkel
rajta nesztelenül.*

Corpus (1969)

MAROSI LAJOS
Cseh Károly
karácsonyi folyosója

Cseh Karcsit egy évtizede ismerem, elsősorban mint műfordítót, ami nem zavarta őt abban, hogy továbbra is bőven költjön saját verseket. „Hírlik, nem is lesz / feltámadás, s az ember / csak úgy van itt: // élni már aligha, / érni még talán tud / a túlnanig” (*K. S.-nek*). Ez a haiku 2005-ben jelent meg, tehát a költőnek még jutott hét esztendő, hogy éljen és érjen. Csakhogy ő már ismerhette a szívét – diagnózissal, prognózissal együtt...

Kezdetben az első hazai Viszockij-kötetbe fordítottunk tizedmagunkkal. Olvastuk egymás kéziratait, viszont csak a könyvbemutatókon találkoztunk, ahonnan ő mindig sietett a vonathoz: utazott haza, Mezőkövesdre. De majd egyszer, talán legközelebb... A *Tilalmakat szegve* címűt még két Viszockij-könyv követte, így egyre sűrűbben ültünk össze. Karcsi barátságos ember volt, akinek tudása nem lenyűgözött, hanem felemelt. Az irodalom szakos, köztisztviselőnek örvendő, tucatnyi önálló kötettel rendelkező költő társaságában nem éreztem magam amatőrnek. Talán a majdnem azonos életkor közelített bennünket, illetve hogy ugyanannak a hegységnek a lábainál nőttünk föl, s fiatalon ugyanannak az orosz versnek a magyarázatával próbálkoztunk.

Később újabb orosz költőt is felfedeztünk magunknak, a Moszkvában élő Leonyid Volodárszkijt. A Magyar Napló olvasói ismerhetik őt. Oláh János

biztatására önálló Volodárszkij-kötet szerkesztésébe kezdtünk. Ezt a moszkvai költő fordítói érdemei és magyar történelmi tematikájú versei önmagukban is indokolták volna, de érkeztek tőle szép számmal szerelmi és más lírai költemények is. A kötet végül Miskolcon látott napvilágot, 2011/12 fordulóján. A borító kék–fehér színe és grafikája passzolt a címadó vershez, a *Karácsonyi folyosó*hoz. De a legszemélyesebb, már-már misztikus egybeesésről 2011/12 fordulóján még fogalmunk sem lehetett. A *Karácsonyi folyosót* Cseh Károly nagy szeretettel, lelkesen fordította, és a könyv középpontjába helyezte. A vers alapgondolatát a keresztény naptárak közötti eltérés adja: a nyugati karácsonytól a keleti karácsonyig megértés, türelem, párbeszéd honol. „Két hét a csodás időfolyosó hossza. / Kár, hogy nem futja hosszabbra, / s nem húzódik el, mint a háborúk”.

Mikuláskor, hatvanadik születésnapján felhívtam, de csak röviden beszélgettünk, mert tudtam, sokan fogják aznap köszönteni. A banális szavak helyett rá kellett volna ripakodnom, éppen azokkal a sorokkal, amelyeket Viszockij sírjánál mondtak el oroszul, s amelyeket Karcsi fordított magyarra: „Testvér, ragaszkodj foggal és körömmel a léthez; / Ha már halott leszel: a lényegét akkor érted.” Karcsi pedig... Jólesett neki a figyelem és szeretet születésnapi megnyilvánulása Egerben is. Felvillanyozták új kötetei. Advent volt, majd szenteste. A nyugati karácsony után sem pihent: január 7-én telefonon beszélt Volodárszkijjal, elújságolta, hogy 8-án Egerbe utazik pravoszláv karácsonyt ünnepelni. Utána hazatért, és másnap a karácsonyi folyosó bezárult számára.

Cseh Károly (1952–2013)

BOGNÁR ANTAL
**A küldönc,
 avagy a szívbe írt tudás**

Egy húszévesforma fickó jelent meg a fejedelem íródeákja, Kálmus előtt az Úrnak 1716. esztendejében a remetelakban, a kamalduliak Grosbois melletti kolostora szomszédságában, ahova száműzetésük ötödik évében visszavonultak. A pártfogót, a Napkirályt a jól tartott, élvezet, hálátlan udvaroncok ebben az évben temették el nagy gyorsan, ugyanolyan sietséggel, ahogyan ő szokta volt ridegen túltenni magát minden rendű-rangú hívei, udvarhölgyei, fiai, katonái halálán, mint ahogy az eb rázza le a vizet – mert mindenél fontosabb a kujtorgás zavartalan folytatása.

Vajon ez a suttyó lenne az, aki mindent tud és sohasem hal meg, ahogyan – maga előtt is titkolva és hosszú időre eltemetve felismerését – a mi Kálmusunk, a kamarás mindjárt megsejtette? Az a göndör fürtű legényke volt mégiscsak, a maga valójában, az elveszett fiú? Akiről a fejedelem egyszer szemérmes és szomorú vallomást tett: mindig olyan fiat akartam, aki beteljesítő lesz... Elejtett, szomorú, folytatás nélkül maradt vallomás volt az – mert fiacskáját, az elsőt, akinek holt hírét keltették piciny korában, nem is ismerte. Ha ugyan megholt valóban, atyjától távol; ahogyan megszületett...

A másik kettőre pedig, akiket ugyancsak elragadtak tőle – bár hangosan nem mondta, apa nem mond ilyet –, nem illett a magasztos álom... György mulya lett, József meg – aki egyszer elszerencsétlenkedett azért Erdély határára, s a csapatával tartó Kálmus is legalább hazája köpönyegét láthatta – önféjú és léha.

A földön minden korban megjelenik néhány személy, akiknek szavai és cselekedetei tisztán bizonyítják, hogy ők más rendből valók, mint mindenki más. De itt most semmi sem árulkodott róla, hogy egyáltalán bárminek a beteljesítője egy ilyen, pelyhedző állú, szűk harisnyás ifjonc lehetne, aki – Kálmusunkat igen meghökkentve, az éji órán majdhogynem ráijesztve – félszeg mosollyal támasztotta az ajtófélfát.

Micsoda az ember ilyen korában, húszévesen? Éretlen tacskó!

Igaz, a mi Kálmusunk csak tizenhat volt, mikor a fejedelem belső inasául maga mellé vette, és épp ilyen idősen, mint ez itt, elhagyta hazáját, urával tar-

tott Lengyelországba. Ahonnan Rákóczi a szabadság diadalútjára egykor elindult... Életre szóló a szív döntése akkor is, ha bölcsesség, belátás még messze van. „Nemde atyám is épp a húszat töltötte, amikor valóságosan atyává tette a gyermekáldás... Ha ezt csak megüzenték is neki” – somolygott a küszöbről a jövevény, mint aki olvasni tud a gondolatokban.

Se szó, se beszéd, csak elibém áll? – tanakodott Kálmus, miképp előbb még félt, majd hüledezett. Csak valami fontos küldönc lehet az ilyen...! Vagy rájuk küldött alamuszi rosszakaró?! S ha hamis vagy rosszban sántikál, azt ő minden időkből jobban megítéli jó uránál! Ettől megnyugodott kissé.

A fejedelem, kinek jelenleg „comte de Charoch” vagy „Sárosi gróf” hivatalos titulussal kell beérnie (de akit az íródeák atyja helyett atyjának választott) fenn járt éppen az orléans-i hercegnél, mert mióta híre kelt a török hadi készülletnek, és felragyogni látta a remény csillagát Erdély felett, terveket szövögetett, és kész volt kiszakítani magát a mentségül talált, áldásos kontemplációból. Tudta a fejedelem akkor is, mi előbbre való, amikor kezdetben Párizsban forgolódott. Mondhatták nyársat nyelt, gáncsoskodó kegyencek élehetetlenek, mert távol tartotta magát az intrikáktól, hümmöghettek nagyság és nemesség ádáz hibalesői, hogy, hm, mindenesetre szerény és mértéktartó, no, de akik az uszályába tartoznak... Ő kíméletlenebbül látta önnön magát bárkinél – mert nem a földi bíró szemével nézte. Itt jegyezte le, a kolostorban: „Ha jól meggondolom, valójában a színházi komédiások életét éltem, papok társaságában a keresztényt játszottam, katonák közt a katonát, politikusok közt a politikust alakítottam. Hazudoztam és hízelegtem a nőknek, s akik nekem tetszeni vágytak, azok tetszését hasonlóképpen igyekeztem megnyerni. Íme a világi tudományra való törekvés...”

A kamalduliaknál megtalálta a csöndet a maga feletti kíméletlenséghez. Mostanáig...

És mintha a vándor – ez a betolakodó imposztor, írnökunk némaságának meglopója – e tűnődését is értené, szól: „Atyám szíve egyszer ide fog visszatérni!” Amitől a mi Kálmusunknak elkerekedett a szeme, zibbadás állt a fél feje tetejébe – de ekkora meghökkenés ezúttal a nyelvét is megoldotta, mert hiszen ha kutyahúsége a személyhez kötötte, annak másik istrángja meg oda húzta veszettül, ahova ura remél épp Törökországból visszamenni fejedelmi dicsőségben: „Hát nem Erdélybe?! Nem Erdély a legerősebb rajzolat szívében?”

A különös látogatás, mely aztán messze belenyúlt az éjbe, tartogatott még más meglepetéseket is, de a jövővénynek szinte meg sem kellett válaszolnia Kálmusunk ámuldozó-rémüldöző kérdéseit, mert minden újabb szólásával fényesen igazolta nemcsak egyforma bennfentességét hadi és házi dolgaikban – amelyek felől egyébként értesülések vígan összeszedhetők, és felkészíthető lenne velük a beférkőzésre, további szimatolásra utasított kém –, de beszédével már-már látnoki képességét is csillogtatta, mindig nagy tisztelettel emlegetve a fejedelmet, akit nagy természetességgel nevezett atyjának. A válaszok ilyenformán szóba nem foglalva is szinte maguktól adódtak. Kiléttét Kálmusnak nem volt miért külön firtatnia. Kérdezte volna meg talán az ismeretlen, netalán igaz a szóbeszéd, hogy mihaszna bátyjainak csak a féltestvére ő, aki a szegény elhalt elsőszülött Rákóczi-ivadékkal ugyanegy napon született, de más anyától, egy Thököly lánytól? Azt sem várta már, mint a hús-vér kísértet betoppanásakor, hogy bár nyitna rá ajtót kocsis vagy szolga, hadd dörgölhesse meg a szemét, álmodott-e, vagy hadd ijessze el vele az ipsét, sőt inkább reménykedett minél hosszabb maradásában, mert úgy érezte, messzi célja van jövetelének, s amit talán rábíz, egyszer hasznára lehet még a nagyságos fejedelemnek, hazatérésüknek, a hazának s a világnak. Az embereknek.

Így is lázasan kereste-kutatta azért közben, mi lenne áruló jele netán a csalásnak – kicsit haragudott érte saját magára, de közben boldogsággal töltötte el, hogy elővigyázatossága olyan makacs, kiirthatatlan, mint kert alján a csicsóka. (Hol volt még akkor a vigasztalan földön járás rezignáltságától, ami majd negyvenévesen fogja el Rodostóban, miután fél élete telt el idegenben, hogy lejegyezze: „...mintha másutt mind meghaltak volna, csak mi élénk. Pedig ha jól meggondoljuk, mások élnek és mi csak aluszunk!”)

A fejedelemnek – aki negyven sincsen –, lám, új erőt ad a tenniakarás!

Nos, a rejtélyes küldönc beszámolója képességeiről... Elvégre tudhat sok apró részletet akárki a tencsényi csatáról, hiszen a történeteket oly könnyű szétszálaznia vagy csokorba fognia annak is, aki tán táját se látta, mert sokan adták tovább így vagy úgy a baljós eseményt, amikor a Heister generális seregével szemben indított csatában a fejedelem lova felbukott, és Rákóczi ájultan esett le hátáról. Mivel a legtöbben azt hitték, hogy meghalt, az egész had szétfutott.

Ami a lényeg s a legfőbb baj, akkortól fogva kezdett leáldozni a kuruc seregnek.

Még azt is megtudhatta valahol, aki kíváncsi volt rá, hogy Hermina-apon vívták 1708-ban azt az ütközetet, augusztus 3-án. De ez a fiú másféleképp beszélt róla.

A kései óráról is megfeledkezett kamarás moccanatlan hallgatta beszámolóját egy toscanai nyári napról, melyen parasztfiúkkal, nagyobbak, kisebbek vegyesen, varjufészket keresnek a füzesben, rákerül a sor, felkúldik a jegenyére, és már amikor a tolvajlétrát tartó kezekre, majd társai vállára lép, pontosan tudja, hogy le fog zuhanni. Tudja, de nem tehet ellene semmit, nincs is benne akarat hozzá. Mert mielőtt nyekkenve földet érne – látja a távolban, mintegy árnyként, a lovast, aki csak ezáltal menekülhet meg a főparancsnoknak visszahívott, kegyetlenségéről hírhedt, vén Heister generális elől! Csak akkor hogyha ájultan lehanyatlak – pontosan akkor, amikor engedelmesen ő is mindjárt le fog esni, vele párhuzamban... Megmagyarázhatatlan rendelése szerint egy felsőbb akaratnak.

Tizenkettedik évében járt akkor, így mondta. És Hermina-nap volt. Atyja valóban úgy hanyatlott le lováról, ahogyan a fiú látta.

Heister! Sigbert Heister táborszernagy (akkor még ezredes) volt az, akinek egykor a havasalföldi vajda kiszolgáltatta Mikes Pált, s Heister csapatta le a fejét Fogarason. A mi Kálmusunk ekkortól maradt félárva özvegy anyja, Torma Éva mellett, tizenkét évesen. Rég feledett fájó titkát horzsolta fel a hívatlan vendég vallomása.

Sokáig szentül hitte, hogy amikor egyszer elkétkelten szedték ki a Vágból, mert egy vízbe ejtett keszkenő elkaparintásához belelábalt, és nyakánál fogva akadt fenn egy benyúló villás ágon, az a nap atyjának vesztő napja volt; a napot pedig kiszámította, amikor az ítéletnek utána tudtak járni; talán az óra is ugyanaz (kérdezte eleget a vesztőhelyi szokásokat)... A perc elképzelése, újra meg újra, mindig délután volt – de a zsongás, az ébredő természeté, ami fülét a cserje mélyére húzódva betöltötte, a kora reggel, mikor a pityegő madarak egy sóhajtasnyi időre egyszerre elhallgatnak, illedelmesen. Jön a teli nap. A teli nap jön, Nap uraság. És azután folytatják az oktondiak, mintha mi sem történt volna.

Mostohaapa jobb került Kálmusnak, mint jó Ferenc urának, akitől még édes hűgát is mindjárt erővel elszakították.

Katolizált Kálmus is, mint a fejedelem, mégpedig épp nevelőatyja hatására, de a kis Rákóczi Ferencet bizony a folyton kétfelé paktáló Thököly magával hurcolta Bécs alá is a pogány sereggel, amikor végigpusztította a bányavárosokat, s ezalatt a gyermek vesztét próbálta félszívvel kimódolni, hol méreggel, hol rádólni hagyott nagy sátorral, egyszer pedig egyenesen kezesnek kínálta Konstantinápolyba, mikor már kezdett kitelni a hitele a töröknél is. A maga német túszt pedig, Heissler generálist Thököly, aki „szívét a nadrágjában hordta”, kicserélte Zrínyi Ilonáért, a fejedelem anyjáért, akit úgy adtak ki Törökországba, hogy Ferencsel nem találkozhattak: a fia el sem búcsúzhattott tőle. Anyja oldalán ott állt a várfalon tizenkét évesen, amikor Zrínyi Ilona Munkács várát védte a némettől, és jó két esztendőn át meg is tartotta.

Olyat meg nem merne kockáztatni itt ez a fürtös fejű küldönc, akárki, hogy a fejedelem fiának hazudja magát! Egyszerű a próba: ha bevárja, s akkor áll elő vele, kicsoda... Azt viszont most már valahogy Kálmus sem szerette volna, hogy valaki itt érje nála, vele. Nyilván nem is azért toppant be hozzá, hogy őelőtte felfedje magát. Akkor sem, ha herceg, akkor sem, ha nem az!

„Tudja meg, kegyelmed, hírt hozok – lépett előbbre az ifjú. – Hírt, mely atyám bizalmasára tartozik, senki másra. Vagyis arra, aki a szívbe írt tudásra méltó.” Kálmusunk a fülét tágra nyitotta, mert mint az éberséggel a tetten érésben, az értesüléssel is kipuhatható szándék és esély, nem megvetendő előny ez a mindennapi diplomáciában. Neki is már a Márvány-tengernél járt az esze, és a marseille-i kikötő felé vitte volna a lába, hogy bár nagy kerülővel, de közelebb férközhessen a kedves helyhez, melynek minden, mégoly apró hírébe a viszontlátásáig belereszket a lélek. Hírt hall majd nyilván – gondolta – járható utakról, pénzről, társzekerekről, fegyverekről és emberekről.

„Félúton beértem atyám földi napjait – hangzott el a látogató talányos bejelentése. – Eddig megélt napjainak nagyobb fele tartozik immár az összetartozásunk idejére, mint magányos életéé énelöttem. Akkor is, ha semmit se tud rólam. S mert ez nyilván így is marad, tudnom kell, ki marad mellette utolsó napjáig. Ki lesz az, aki gyámolítása, a fiúi törődés kötelmét helyettem, miattam és nevemben elvállalja a hátralevő esztendőkre.”

Kálmusunk megbámult már fafaragókat vésés közben, bogozott fejcsóválva ördöglakatot és boszor-

kányöltést, cifráztak előtte muzsikát és táncot, sok tudós beszédet is hallott már, de ehhez fogható kalkulust fel sem fogott elsőre. Egymás napjainak áttötegetése apa és fia közt?! Csalatkozott a látogatóban.

Nem is sejtette még, hogy ennél nagyobb csalatkozásban lesz részük, mert mire a jövő év Gallipoliban találja őket, lelohad a törökök puszkaporos kedve, és szertefoszlanak a fejedelmi álmok. Huszonhét évesen elébe megy a korai és végleges megöregedésnek, megsavanyodásnak; pont ellenkezőleg, mint jó ura, aki huszonhét esztendősen, 1703-ban kezdte meg élete vállalkozását népe sürgető hívására, hazája szolgálatában. Azután nyolc évvel később istene ugyanazon az úton vezérelte ki Magyarországból, sok személyzettel és nagyszámú udvarnépével, melyen három szolgától kísérve a háború megkezdésére bevezérelte. Saját kemény szavaival: egy magánember vétkeiktől szennyesen ment be oda, egy fejedelem vétkeiktől terhelten tért vissza Lengyelországba.

Kedvetlen évek sora jön ezután az örmény negyedben, hosszú-hosszú esztendők maradnak arra hű íródeákjának és kamarásának, Kálmusunknak, hogy naplóját írva és a megírtak mind nagyobb darabjában ide-oda lapozva keresgesse, mi történt *ezten* nap, *ezten* időben, ebben vagy abban az esztendőben, ami megkopottan vagy kifényesedve viszontatért, mint kötelen forogott súlyzó.

Egy különös képességekkel megáldott, sok nyelven beszélő, drágakövekkel ismerős, jövőbe látó, a francia mellett a perzsa, az orosz, a portugál királyi udvarba bejáratos grófról szállingóznak híradások Rodostóba is, Kálmus hall felőle ezt-azt, de óvakodik ura fülébe eljuttatni, mert gyanúra adna okot, hogy transzszilvániai fejedelmi sarjnak mondja magát, aki az utolsó Medici, Gian Castone környezetében cseperedett fel, Toscanában, és a sienai egyetemen végzett. Sőt érkezik olykor – sosem mutatkozó, hanem találomra közvetítőt kereső – futár is a régi küldöncnek tulajdonítható üzenettel, ritkábban még írás is „N. N.” szignóval, de a mi Kálmusunk inkább úgy tesz, mintha nem lennének.

Csak az aranyszelencében biztos, abban, hogy azt ő küldte el végezetül.

Mert maga Rákóczi is megroskadt ezalatt, reggel misét hallgat, ebédig az időt olvasással, irkálással tölti, délután farigcsál, mint egy mesterember, dörög, néha még vadászik. A fantazmagóriák – ame-

lyekbe haza is fenekedve hazavágyó, messze is bágyadtan messze kívánczó szívét könnyű volt belehajszolni (hogy Dalmácián és Bosznián keresztül megy be Magyarországra zsoldosokkal, avagy hogy kalózok révén alapít fejedelemséget egy szigeten) –, szertefoszlottak. Nincs több kényszer. Sem odakint, sem idebent. De azért a hallgató, a néma is – valamire hallgat. Közlendője nincs többé, csak a szívbe írt tudás szava.

Ó, nem azért, hogy vívni, győzni, élni segítsen!

Mert az élet is csak beszéd. Üresé üres. Magvasé magvas. Ha hangos, ha néma.

Fiait emlegeti néha, amikor forró, nyári délben elszunnyad, s hűs tengeri szél legyinti meg a Márvány-tenger felől: hol késnek?

Már húsz éve eltemette a nagyságos fejedelmet – Rákóczi Ferenc 59 éves korában hunyt el, 1735-ben –, szívét kívánsága szerint abban az aranyszelencében Grosbois-ba küldte Kálmus, testét pedig anyja mellé tették le a galatai Szent Benedek-kápolnában. Amikor atyja meghalt, azt a szelencét csakis ő küldhette egy futárral.

A bujdosók közt maholnap a mi Kálmusunk lesz a rangidős, a bujdosók „basbug”-ja, amikor egy hír, egy város rettenetes pusztulása eszébe juttatja a látnokot, az adeptust, aki valaha a kamalduliak grosbois-i kolostorában oly váratlanul meglátogatta és rábízta különös titkát.

Konstantinápolyba 1756 januárjában jut el az értesülés a lisszaboni földrengésről. „Lisbona városa a retentő földindulásba elsüllyedett és elromlott vala. Egy nagy darab részit a földi tűz megemésztette. A templomok tele voltak néppel, mivel innep volt; a templomok reájok estek. Az egész város cinteremmé változott egy órában, és eltemette lakosít. Az utcákon hintók emberekkel, lovakkal elsüllyedtek. ...Még a föld alatt való tűz is kiütötte magát az utcákon.” Mekkora erő az, amelynek játékszerévé válhat nemcsak az ember, de amely megunt játékként szertedobálhat városokat, bennük a házakat, templomokat? Mit szegezhet a vak természet ellen az, aki – a titokzatos herceg legutóbb, állítólag, mint sejtelmesen üzente, ebben sáfárkodott – valamiféle tűzgépből akar erőt csiholni, mely hevített gőzzel járó masinát készítenet haladásra?

Valami a torkát szorongatta. „Ami földből való, annak földdé kell lenni” – füzi hozzá, mert ugyanekkor kapja meg a hírt, hogy a fejedelem György fia, ki

Terislaw gróf néven élt Párizsban, elhalálozott. Járt náluk Rodostóban ő is 1728 márciusában, de hát még imádkozni sem tudott magyarul... (Józsefet pestis ragadta el még a nevezetes hadi úton, Csernavodánál, három évvel apja halála után. Egy lánygyermek maradt utána, aki apáca lett. „Esze szép volt, szíve jó – jegyezte fel róla Kálmus. – De a haragról soha meg nem intették. Noha az mingyárt elmúlt, de gyakorta jött elé. Se azt néki nem tanácsolták, hogy kívánja magát szerettetni másokkal. Egyszóval, ha az atyja nevelhette volna, mind más természetű lett volna.”)

Kíváncsiságból utánaszámol: a rejtélyes herceg, Rákóczi első, titkos fia – ha él még –, az adeptus (aki a temetés óta nem kereste) ez évben érte utol és hagyta le atyja földi napjainak számát, ekkor lett 59 éves, pontosan annyi, ahány évesen atyja visszaadta a lelkét a Teremtőnek.

Különös, különös!

Annai sok év után sem tudott dűlőre jutni felette, megérezheti-e *valóban* a fiú apja az időtti nagy baját, halálos veszedelmét, ahogyan a régi küldönc érezte meg atyja leesését, ő pedig, hogy fejét vették.

És a még nagyobb rejtély: hiheti-e, hogy *valóban* segíthet, ahogyan a herceg állította?

Mert ez volt az a különös tan, amelybe a vendég éji órán beavatta: a circulusok vagy periodus vitalisok lelkünkbe rótt törvénye. Ama felezőidőig, melyet akkor neki megjelentett, a fiúnak nincs teendője apja iránt. Akkortól kezdenek összenőni fogyó napjaik. Míg csak egy újabb korváltón, amikor atyját leélt esztendőivel utoléri és elhagyja, gyarapítani nem kezd külön idejét az apátlanságban. Mert az apa addig minden volt már, amivé a fiú majd csak lehet, de onnantól már semmi sem, ami a fiú lesz őutána.

De a mi Kálmusunk a különféle számítások okkult tudományát félve fogadta, ura előtt titkolta, és még a Gallipoliba tartó hosszú hajóúton is mérgesen elhessegette magától! Berzenkedett attól is, amit az ő esetére mond.

Ha ugyanis az apa előbb elhal, mintsem a fiú elérné napjai felét, a fiú akkor olyan koráig vagy apa helyett apát keres magának – pontosan úgy, ahogyan ő cselekedett. Vagy pedig fejébe veszi, hogy apja helyébe lép. Amilyen utat a fejedelem választott, elfogadva a rá mért küldetést. Hiszen atyja, I. Rákóczi Ferenc az ő születése után alig három hónappal eltávozott az élők sorából.

„A török császár azt meg nem engedi, hogy az atyának gazdagsága a fiára szálljon. Minden pasának az örökje a császáré, és abból annyit ad a gyermekeknek, amennyi elegendő, hogy élhessenek” – jegyzi fel Kálmus 1749. október 21-én. Nem kisebb gátlástalansággal bánt el a császári hatalom a fejedelem atyjával és nagyanyjával, majd özvegyével, Zrínyi Ilonával: csak hatalmas birtokfelajánlások árán tudták megváltani, hogy hűtlenségük szándékát ne kérjék rajtuk számon.

Az apák pedig nyilván mind olyan fiat szeretnének, aki nem hal meg soha. Fiak vágya, hogy általuk az atya marad(jon!) élő mindörökkön.

Két eszmény, mely beteljesíthetetlen. De a szívbe a törvény erejével íródik be mind a kettő.

Kálmusunk hazája földjét sose látta többé, írásai-

ból is csak hajlott korábban juttathatott haza párat. Megsejtette talán, hogy száműzetésében milyen sokáig lesz magányos foglalkozása az élet dolgainak, hazavágyakozásának fiókba tett levelekbe foglalása, amikor megfogalmazta a legelsőt?

„Gallipoliból, Anno 1717. 10. Octobris” – írta fölébe.

S aztán: „Édes Fiam...!” Majd ezt gyorsan áthúzta, helyébe erélyes kézvonással: „Kedves N. N.!”

Hosszas töprenkedés után ezt is áthúzta, s nekilátott: „Édes NÉNém...”

(Mert minden körülmények között, békében és háborúban, másoktól elszakítva vagy másokkal összezárva, hangot kell kapjon a szívbe írt tudás. Legyen írásom is ehhez adalék.)

IZSÓ ZITA

döntés után

*a váróteremben láttam őket,
még a beavatkozás előtt.
Gesztusaik elárulták,
hogy alapvetően békés az életük,
köztük soha semmi vihar nem dúl,
a nő alján nincs is felkavarva a cukor.
A férfi szeme tökéletes kék,
a tó látszódnak át így a léken,
ha sikerül végre feltörni a jegét;*

*fogai még nem koptak meg,
pont olyan csipkézettek,
mint néhány tengeri kagyló széle,*

*látszik rajta, hogy már sok nővel csókolózott,
de enni egyik után sem tudott,
talán mert félénk, alkalmi gyáva,*

*és hiába kérné tőle a lány, hogy menjenek el,
később jöjjenek vissza,
vagy gondolják még egyszer át;*

*azt sem venné észre,
hogy ezek nem kérések.
kényszerleszállást végző imák.*

feltörni a mélybe

*tekintetemre csukódott az összes könyv,
húsrá az állati állkapocs.
a föld egyre kisebb lesz, ahogy forgatod,
forgatod, mint szádban a cukrot,
fogadj be, uram,
nem foglalok sok helyet.
tudom, nem dobsz el magadtól,
nem szemetelsz.
összegyűjtesz a rétről, a kocsmából
esküvői képekről, szerelmem öléből,
az iskolapadból, minden mocskos sarokról
összegyűjtesz,
és ringatsz, mint időt
az emlékezet,
és ha kiderül, hogy nem vagy, megsiratlak,
mint anya a meg nem született gyermekét,
addig is nagyon vigyázok rád, istenem,
ígérem, az én képemre és hasonlatosságomra
képzellek el.*

KOVÁCS ISTVÁN
**Egy 48-as hazafi
 verses fellebbezése 1868-ban**

A Magyar Napló tavalyi augusztusi számában *A legendák hitelessége* címmel emlékeztünk meg az 1849. október 20-án vértanúhalált halt Mieczysław Woroniecki ezredesről, aki a II. világháborúig a magyar ifjúság egyik példaképe volt. A tanulmányban közzettük a mártír törzstiszt élettársának, Schweighofer Emiliának az 1867 nyarán alakult Honvédségélyező Alap Bizottságához támogatásért folyamodó, de elutasított beadványát. A Honvédségélyező Alap Bizottsága döntött annak az összegnek – 100.000 aranynek – a szétosztásáról, amelyet a magyar országgyűlés ajándékozott Ferenc Józsefnek és hitvesének a koronázás alkalmából. Az uralkodópár két nappal később, 1867. június 10-én tudatta gróf Andrássy Gyula miniszterelnökkel, hogy az „ajándékot” felajánlják a sebesült, beteg és munkaképtelen 48-as honvédek javára.

A Honvédségélyező Alap 1867 nyara és 1869 tava-sza között tartott százhetvenegy bizottsági ülésén 25.156 folyamodó kérvényét tárgyalta meg, 6731 egyént minősítettek segélyre jogosultnak, s 18.315 fő kérését utasították el. Az utóbbiak között szerepelt a Zemplén megyei Kiscigádon élő Szabó István kántortanító („félpap és tanító”) is, aki 1867. október 12-én az alábbi levélben fordult a Kandó Kálmán miniszteri osztálytanácsos elnöklete alatt ülésező bizottsághoz, amelynek többségében egykori honvédtisztek voltak a tagjai, többek között Aschermann Ferenc ezredes, az újonnan felállított hadügyminisztérium titkára:

Magyar Kir. Honvédelmi Segélyező Bizottmány!

A százados átok után hajnal derült, Petőfivel talpra állítá a honszeretőket, mert kellett! Mert szürkeség volt, hogy legyen már a magyarnak is jó napja.

A haza iránti szeretet engem is talpra állítá testvéremmel, megtettük azt, mit becsületes honszeretőknek kellett – csatáztunk. Hősi sebjeim nem csak én magam, de Klapka tábornok úr is beigazolta magas ajánlásával, testvérem elvázott, ő boldog! Én itt maradtam sebjeim és legnagyobb nyomoraimmal.

Itt maradtam az üldözések színhelyén, a muszkák által mindenemtől megfosztatva, míg bírtam, tengettem hat gyermekemet, most sebjeim a korral erőt

vévén rajtam munkaképtelenné lettem, s a legnagyobb ínségben szenvedek és nyomorgok.

Csatáinkból csak egyet, a Kisfalud-Keresztúrt említem, ahol saját magam két ágyú – 25 Lehel huszár és kétszáz gyalog katonát vettem el a Schlik körméből a nagy köd miatt, örömmel adtam azt át vitéz tábornokomnak.

A hazának sok fia van; én azok egyike vagyok, ki életemet és mindenemet feláldoztam a hazáért. – Magas pártfogását a segélyező bizottmánynak alázatosan kérem.

Szabó Istvánt „mint bizonylatok hiánya folytán kellően nem minősített”-et utasították el. Az orvosi bizonyítvány és a szociális helyzetnek a helyi hatóságoktól származó igazolása mellett ugyanis alapfeltételként követelték meg a kérvényezőőtől azt, hogy honvéd voltát minden kétséget kizáróan igazolja. Szabó István természetesen fellebbezett a számára igazságtalannak tartott döntés, Aschermann *elutasítása* ellen. A fellebbezés különlegessége, hogy érveit (és így életét) rímekbe szedve írta le, versben fogalmazta meg. Verselése poétikában jártas, olvasott rímfaragóra vall. (Az például nem zavarja, hogy a szótagszám miatt a versben az Aschermann nem *elutasítom*, csak *utasítom*.) A rímes beadvány értékét azonban nem a sajátos műesztétikai színvonala adja, hanem az, hogy elének tárja a szabadságharcban részt vett nemzedék kivételesnek ugyan nem mondható, de mégis tragikus életpályáját.

Fényes Elek az 1851-ben megjelent *Magyarország geographiai szótárában* így írja le a vers bevezető szakaszában szereplő Sárát: „Magyar falu, Zemplén vmegyében, a Hegyalján, Liskához fél óra a Bodrog vize mellett, az árvíz által gyakran sziget módra körülvéve. (...) Lakja 159., többségében református. (...) Bírja Lónyai Gábor.” Az, hogy a temetőbe csónakon kellett átvinni a halottat, e rövid szócikkből is kiderülhet. Némi öniróniára vall az arra történő utalás, hogy míg a vers hőséneke öccse, Szabó József pataki diák honvédnek felcsapva, minden bizonnyal a 20. zászlóalj katonájaként esett el a kápolnai csatában, Szabó István nemzetőrkapitányként „vitézül megfutott” az 1848. december 11-én vívott kassai ütközetből, ahol Pulszky Sándor ezredes felszeretlen és kiképzetlen seregét pár óra alatt szétverte Franz Schlik cs. kir. tábornok. (A kántortanító valószínűleg szívesen folytatta volna tovább korábbi nyugodt életét Sárában, ha nem parancsol rá Boronkay Albert Zemplén megyei kormánybiztos, hogy álljon be a Klapka ezredes által 1849 január-

jában újjászervezett feltiszai hadtestbe. Persze a kormánybiztos nem nevezhette ki őt honvédszázadosná, de még hadnaggyá se. Neve nem szerepel Bona Gábor honvédtisztek életét ismertető lexikonjaiban.)

Klapka György ezredes, akinek 1849 januárjában az volt a feladata, hogy Tokaj előterében feltartóztassa Schlik tábornok Debrecen elfoglalására készülő galíciai hadtestét, hírszerző feladattal látta el a vidéken kitűnően tájékozódó és a környékbeli településeken ismert kántortanítót. Így fordult meg „oldalslag” a Felső-Tisza vidékére vonuló galíciai hadtest centrumát vezető Pergen császári vezérőrnagy táborában, s látta el hasznos információkkal Klapka ezredest. A Tarcal és Bodrogkeresztúr, Kisfalud térségében január 19. és 23. közötti ködös napokon vívott győztes ütközetekben is hasznos szolgálatot tehetett Szabó, mivel – állítása szerint – terepismeretének köszönhetően megmentett egy, a kezdetben sikeresen működő honvédkülönítményt. Sebei bizonyítják, hogy ütközetekben, közelharcokban is részt vett.

Mint rokkantról a forradalmi állam gondoskodott róla. Pár hónapig, mert az orosz beavatkozása nemcsak a magyar nemzet reményeinek vetett véget, hanem személy szerint Szabó Istvánt is tönkretette. Állásától meg

kellett válnia, sárai otthonát a cár katonái kirabolták. A szabadságharc leverése után a kassai hadbíróság tizenhárom hónapi börtönre ítélte, amit le is ült. Kiszabadulása után rebellis múltja nem akadályozta meg abban, hogy Cigándon bírói állást kapjon.

Érdemeit, áldozatvállalását egyedül Klapka tábornok ismerhette, s azt is igazolhatta, hogy honvéd volt, s a honvédseregben milyen szolgálatot tett neki és a hazának. Első beadványának elutasítása után – nyilván Aschermann javaslatára – Klapkához kellett fordulnia a korábbinál részletesebb, meggyőzőbb írásbeli ajánlásért, igazolásért. (Klapka iránti tisztelete a verses beadványon úgy jelenik meg, hogy a sort a ritmus és a rím kedvéért lezáró „Klapka” mellé azért zárójelben odabiggyeszi az úr szót.) Ettől függetlenül nem tudható, hogy (vélt?) pártfogójától megkapta-e az annyira várt ajánlást, igazolást. Tény, hogy a Honvédségélyezési Alap Bizottsága 1868. november 18-án tartott ülésén ismét arról tájékoztatta a Zemplén megyei főispánt, hogy több folyamodó kérését – köztük Szabó Istvánét is – „kellő megalapozottság híján” elutasítják. Tudhatta-e Szabó István, hogy ezen az ülésen se Kandó Kálmán, se Aschermann Ferenc nem vettek részt?

Nagy Méltóságú Miniszteri Tanácsos Úr Mélyen tisztelt pártfogó Uram!

*Ezernyolcszáznegyvennyolcban
Félpap és Tanító voltam,
Lónyay úr keze alatt
Zsadány Sárában laktam,
Ott! hol a víz hullámai
Körülvették templomom,
Sokszor nem bent, de idekint
Prédikáltam csolnakon.
Ha egy hívem elszenderült,
Hajón menni kénytelenült
Mennyei házba menni,
Ordítva kikísérni.*

*Venécia falujába
Egy hajnalba kimentem,
Talpra Magyar, hí a haza!!!
Ily hangokat értettem,
Testvérem, pataki Diák
Velem rögtön szót váltott,
Minő hang volt ott az égben,
Aki ilyent kiáltott.
Megnyugtattam, elbeszéltem,
Talpra velem jó testvérem,
Védjük meg szegény hazát,
A nemzetek panaszát.*

E szent céltől ihletelve
 Beálltunk katonának,
 Testvérem dicső honvédnek,
 Én nemzet Kapitánynak,
 Bibliám nyugalomba
 Tettem az énekessel,
 Foglalkoztunk a puskákkal
 És a kardcsörgetéssel,
 Hősiesen vitézkedtünk.
 Sok ellenfélt agyonlőttünk.
 Büszke katonák voltunk.
 Koszorúkat arattunk.

Jutalma József testvérnek
 Kápolnánál megtermett,
 A többi hős vitézekkel
 Ő is dicsőn elesett.
 Vértől ázott barázdáin
 Verpelét határának,
 Nyugszik mint hős, ki meg nem halt,
 Örökös nyugalmánál
 Itt lett kiválasztott helye!!
 Áldást mondott rájuk Feje
 Honunk Nagy Kormányzója,
 Hazánk Boldogítója.

Nemzet Kapitányságomban
 A csatákban ott voltam,
 Dargó, Kassa, Szvinyicánál
 Lábamujjam ott hagytam,
 Elfagyott hozzá még filem,
 Két sebet kapván ottan,
 Ha vitézül nem szaladok,
 A német visz fogottan.
 E csatákból szabadultam
 Boronkay biztos ottan
 Toppant nálam Sárában,
 Mars Klapka táborába.

Kormánybiztos úr parancsa
 Honvéd kapitánnyá tett,
 S a Klapka úr táborába
 Rögtön oda teremtett.
 Itt mély titkos parancsokkal
 Ellátva odább álltam,
 A Pergen úr táborában
 Oldalaslag sétáltam,
 Mindeneket kiszemlélttem,
 Tokajba számoltam, s vittem
 A hírt az ellenfélről
 Nyomorú inségekről.

Ott voltam, mint írja Klapka (úr)
 a c s a t á k c s a t á j á b a n,
 Harcoltam és csatároztam
 A tarcali csatában.
 A dicső harc hős babérja
 Engemet is illetett,
 Ki az ellenfél útjain
 Okosan szemléltetett.
 Keresztúr és Kisfaludnál
 Szinte győztünk, mint Liszkánál,
 Maradt Pergen táborá
 Rongyosan összefagyva.

Erdőbényén volt két ágyúnk
 Huszonöt hon huszárral,
 Ki Pergent majd hátba lövé
 Két század gyalogsággal.
 Ezért ugrattak el rögtön,
 Kiknek parancsot adtam
 Hátba venni az ellenfélt,
 Lőttünk, és ágyúztattam,
 Keresztűzbe vévén őket,
 A köd miatt szétmenőket,
 Harciasan vagdaltunk,
 Győzedelmet arattunk.

A nagy zavar és köd miatt
 A német felénk tartott,
 Ágyúinkra s huszárinkra
 Keményen ropogtatott.
 Veszélyt látván az ágyút
 A huszár gyalogsággal,
 Parancsot adtam nekik
 Utánam gyorsasággal,
 Átvittem őket Liszkánál
 Keresztül Visnak Szabolcsnál,
 Tábornokomnak adtam,
 Velek mind beszámoltam.

Összes csatázásaimban
 Kilenc sebeket kaptam,
 Fejem majd kettévágással
 Szememre megvakultam.
 Hűséges szolgálatomért
 Igaz megjutalmaztak,
 Mert Rakamazi Ispánnak
 Mint rokkantot beadtak.
 De mit használt e jutalom?
 Jött a muszkai hatalom!
 Mindenemből kifosztott
 És semmi nélkül hagyott.

Beállt az inkvizíció
 Comher te is volámse,
 Ki bírta azt az orrodra
 Kossuth kutya legyél te.
 Ilyen kérdést tettek élém
 Bordoló Őméltága?
 Kinél a szegény honvédnek
 Nem volt sem – igazsága,
 Két extra vitéz katona,
 Komor arcú és mostoha
 Ki soha nem ontott vért!
 Fekete Sasra kísért.

Tizenhárom hó volt nekem
 Ítéletileg mondva,
 A német magisztrátusnak
 Volt reám már most gondja.
 Ott szenvedtem ártatlanul
 Több hazafi társammal,
 Kik szinte vádolva voltak
 A hős forradalommal.
 Kosztom hitvány, lakom piszkos,
 Strózsákom poloskás és kosz
 Volt a kiszabott napig,
 Sóhajtoztunk egeik.

E gyönyörű édenkertből
 Kassán megszabadultam,
 Honfiúi aszalt testem
 Haza emancipáltam.
 Pusztaság és hontalanság
 Lett érdemem babérja,
 Ínség, nyomor a hadfinak;
 Így lett megjutalmazva.
 Hazám nem volt! Nőm is elhala,
 Bús gyermekim könnyűket csala
 Szememből, búsán éltem,
 Napról napra tengődtem.

Ily nyomasztó helyzetemben
 Cigándra települtem,
 Jól viselvén itt magamat
 Jegyzőnek neveztettem.
 Nem bírván a jegyzőséggel,
 Mihamar leköszöntem,
 Dacára e lépésemnek
 Bíróságra tettem.
 Sok menekvő üldözöttet,
 Kit a sors hozzám vezetett,
 Takargattam, tartottam,
 Lelkem is odaadtam.

Hozzá fogtam a munkához
 Szántottam és vetettem,
 Földet, rétet árendálván
 Szorgalmasan működtem.
 Eljövén a Tisza árja
 Mindenemet tenkre tett,
 Nem maradt csak kicsi remény,
 Még abból is elseprett.
 Beállott a szükség, ínség,
 Vele a bú, – keserűség,
 Házamtól is megváltam,
 Mindenemből kifogytam.

Mindenemből kifogyottan
 Élek nagy szegénységben,
 Mutatja bizonyítványom
 Munkaképtelenségben.
 Aki oly hős vitéz voltam
 Elvérzett testvéremmel,
 Most itt küzdök kenyér nélkül
 Nőmmel hat gyermekemmel.
 Nincs aki rajtam segítsen,
 Magas kegyelmébe vegyen,
 Csak egyetlen reményem
 Méltóságod mindenem.

November 8-ik napján
 Meleg tiszteletemet,
 Mutattam Méltóságodnál
 Vele leveleimet,
 Méltóztatott átvizsgálni
 Budára felküldtettem,
 Szerencsémre Méltóságod
 Megjelent ottan velem.
 Felolvasták iratimat,
 Megnézték igazaimat,
 Klapka úr ajánlatát,
 Kivel álltam sok csatát.

Méltóságod határozta,
 Hogy az ajánlat kártyám
 Mit sem ér, de azt írásban
 Hozzam el papírosán.
 Én e szent szót teljesítvén
 Klapka Nagy Méltóságához,
 Elmentem, ott sem találtam
 Nem juthattam íráshoz,
 Tíz napig ottan mulatván
 Mindenemből kipusztulván,
 Haza kellett jönni
 Szegénységben küzdeni.

Mielőtt haza indultam,
 Bizalmas szeretetét,
 Megkértem Tábornok Úrnak
 Szívéri vételét.
 Alázatos iratomban
 Szinte kijelenttem,
 Hogy Budán az olvasásnál
 Mi történt jelen velem.
 Méltóságod volt Pártfogóm.
 Aschermann úr utasítóm.
 Irataim kiadta,
 Egyet még is benn tartá.

Egész éltem felszenteltem
 A hazának örömmel,
 Most már öreg napjaimban
 Nem bírok egy fillérrel.
 Harcoltam úgy mint sok honvéd,
 Kilenc sebem mutatja!!!
 Hogy munkaképtelen lettem,
 Iratom igazolja.
 Három fiam a hazának
 Magyar honvéd katonának
 Szenteltem és nevelem,
 Kikért ég most kebelem.

Nemes kebeléhez szólok
 És csókolom kezeit,
 Egy a hazáért szenvedő
 Vitézt és gyermekeit
 Méltóztassék befogadni
 Atyai kegyelmébe,
 S a segélyző bizottmánynak
 Kegyesen ajánlani.

Egy hatályos ajánlata
 Nekem boldogság forrása
 Lesz családomra nézve,
 Kik most néznek az égre.

Kezét és lábát csókolom
 Éltem minden percében,
 Alázattal engedelmet
 Kérek itten versemben.
 A bizalom és szeretet
 Húrját pendítettem meg,
 Méltóságod jó szívéhez
 Kegyesen engedjen meg.
 Bár kicsi és csekély vagyok!
 Tudom, hazámért meghalok!
 Méltóságodat áldom,
 Míg lelkelem ki nem adom.

Leborulva esedezem
 Szerencsétlen helyzetem,
 Méltóztassék megtekintni
 Sorsom és hat gyermekem.
 Magas becses életéért
 Mindennap itt könyörgünk,
 Áldjuk atyai lépteit.
 Egy szava!!! részesülünk
 A nemzet filléreibe,
 Miket számunkra tett ott be
 Azoknak kik sebesek,
 Dologra nem képesek.

Kezét csókoló szolgálja
 Szabó István

Nagynéném vaját köpül (1972)

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ
Keresztény és magyar

Szöts István: Emberek a havason

Szöts István 1941-ben huszonkilenc évesen forgatta első filmjét, az *Ember a havason*, amellyel a következő évben elnyerte a velencei nemzetközi filmfesztivál művészeti nagydíját. Az olasz filmes szakma és sajtó lelkesen ünnepelte a tartalmilag és formailag egyaránt merészen újító rendező munkáját. Szöts egymaga kitalálta és megvalósította azt – természetesen néhány alkotótársa közreműködésével –, amelyet mint művészeti irányzatot Olaszországban két folyóirat köré csoportosuló rendezők, írók, filmkritikusok szellemi közössége értelt ki több év alatt. Egy évvel meg is előzte őket, hiszen az olasz neorealizmus első filmjének számító *Megszállottság*ot 1942-ben forgatták.

Szakmai és emberi minőség

Mi a titka ennek a ritka vagy inkább páratlan teljesítménynek? Tömören: az a szakmai és emberi minőség, amelyet Szöts István képviselt. Ő komolyan vette azt, hogy amit megfogalmaz filmen és más módon, az keresztény legyen és magyar. Ezzel a szakmai igényességgel együtt elismerést vívott ki a tőle nagyon eltérő vagy akár vele szembenálló világnézetűek részéről is. Itt elég, ha Kósa Ferencet és Szabó Istvánt említem. Szötsöt csupán a kevésbé művelt vagy túlságosan elkötelezett (kultúr)politikusok nem értették, akik csak rövidtávú, saját külön céljaik propagandatartalmát nem látták megvalósulva a filmjeiben. Az *Ember a havason* című filmjét például a baloldali sajtó „álnépiesnek” és „civilizációellenesnek” tartotta. A jobboldalon sem volt osztatlanul lelkes a fogadtatása, hiszen az Actio Catholica „újpogánynak” és „panteistának” bélyegezte. Erről azonban kiderült, hogy a katolikus szervezet csak Nyirő Józsefen, az író és forgatókönyvíró akart bosszút állni, mert kiugrott pap volt. Németországban azért nem mutatták be a filmet, mert Göbbels „túl katolikusnak” találta. A románok „irredentának” tartották, mert a film színmagyar Erdély képét mutatja. Támadás érte azért is, mert a rangos díjat Mussolini

Olaszországban ítelték oda neki; illetve azért, mert Nyirő József később politikusként a háború végéig elkötelezett maradt a Harmadik Birodalom iránt.

Nyirő József viszont ugyanazt a szakmai és emberi minőséget képviselte, mint Szöts István. Politikai elkötelezettsége nem szólt másról, mint arról, hogy abban a történelmi időszakban csak Németország volt hajlandó segíteni az igazságtalan trianoni békediktátum részbeni revíziójában. Az angoloknak, franciáknak az volt az érdekük, hogy a közép- és kelet-európai régió megosztott, széttagolt maradjon, és gazdaságilag ne legyen számukra konkurencia Németország, Ausztria és Magyarország. Ha Nyirő politikai magatartása vitákat gerjeszt is, írói munkássága erre még kevesebb okot adhat. Műveit az ember, a táj, a természet szeretete hatja át, és elfogadó a mássággal kapcsolatban is. A *Havasok könyve* (1936), amelynek novellái Szöts első filmjének alapjául szolgáltak más művei mellett, szeretettel ábrázolja a székelyföldi hegyekbe keveredett „nádi”, vagyis síkvidéki embert is. Az egyik kóborló cigányt pedig szinte vallásos áhítattal mutatja be, aki életét kockáztatja egy bajbajutott özért, és aki a jelek szerint ért az állatok nyelvén. Nyirő szociografikus prózájában (például a *Néma küzdelemben*, 1944) megjelenik kora Erdélyének társadalmi képe realista stílusban is, és ezt népmesei alapon nem kozmetikázhatta. A mai ideológiailag elfogultakat és ellenérdekelteket, például Huszár Ágnest, a *Galamus* cikkíróját nyilván zavarja (*Filológusi lábjegyzet a Nyirő-ügyhöz*, Galamus, 2012. június 28.), hogy feltűnik benne például egy Zweig nevű boltos, korcsmáros és uzsorás, de hát ez volt a valóság. A családom idősebb tagjainak tapasztalata szerint a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben szinte valamennyi székelyföldi kis faluban megjelent egy-egy hasonló nevű kereskedő, aki hitelre és fogyasztásra biztatta a falu labilis egyedeit: „igyál, Pista”, aztán év végén elhajtotta a felgyült tartozás fejében a gazda tehenét.

Nyirő humanizmusa, természetszeretete és részben emelkedett, részben naturalista stílusa megjelenik Szöts filmjeiben is, aki többet köszönhet az írónak, mint az a köztudatban él. Később több interjújában elismerte, hogy az 1948-as kommunista hatalomátvétel után azért kisebbítette Nyirő szerepét az *Ember a havason* poétikáját illetően, mivel nem akarta, hogy a filmet bezúzzák. „Nyirő József méltánytalan elhallgatása közös munkánk megvédése érdekében történt [...] Régi tartozásomat szeretném

most törleszteni az íróra, Nyirő Józsefre emlékezve, aki nélkül nem születhetett volna meg az *Ember a havason*, s akit oly méltatlanul elfeledtünk.” Szóts így nyilatkozott egy visszaemlékezésében, ami *Szilánok és gyaluforgácsok* című gyűjteményes posztumusz könyvében jelent meg (Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 37–39). A marxista esztétika egyébként 1956 után befogadta ezt a filmet mint a szocialista-realista stílus előzményét. A hivatalosság inkább csak megtűrte, de a filmesek egy része világnézettől függetlenül valóban elismerte annak esztétikai értékeit. Szóts következő nagyjátékfilmjét, az *Ének a búzamezőkről* (1947) betiltották, későbbi filmterveit elutasították, és néhány rövidfilm, illetve néprajzi film kivételével többé már nem rendezhetett Magyarországon. A forradalom után, 1957-ben külföldre távozott. 1964–1969 között Bécsben tanított filmrendezést, és osztrák „kulturfilmeket” rendezett. Munkásságát hivatalosan a rendszerváltás után ismerték el a legrangosabb művészeti és állami díjakkal. Volt azonban néhány rendező, akik idehaza már korábban is részben átörökítették Szóts stílusát és művészetfilozófiáját. A különböző motívumok és poétikai jegyek megjelentek olyan rendezők munkáiban, a teljesség igénye nélkül, mint Ranódy László, Makk Károly, Sára Sándor, Kósa Ferenc, Gaál István, Huszárik Zoltán, Bereményi Géza.

Szóts, akárcsak Nyirő, az egyetemeset a sajátosan keresztül ragadta meg, és emelte általános érvényűvé. Nyirő József Székelyszomboron született 1889-ben, Szóts István a dél-erdélyi Szentgyörgyvályán, 1912-ben. Mindketten ismerték a havasokat: a Retyezátot, illetve a Hargitát, és az ottani természeti életmódot. Nyirő emelkedett stílusban írt, és Szóts is megteremtette a fennkölt filmes beszédmódot. Egyik sem vált modorossá, se dagályossá, mert e poétika megvalósításához megvoltak a képességeik. A fennkölt stílus sohase időszerűtlen, csak nem mindig akadnak tehetséges művelői. Ők mindketten létrehoztak remekműveket. Nyirő prózája néhol túlságosan szenvedélyesnek, túldíszítettnek, meseszerűnek tűnik, azonban mindig kiegészül hely-, személy- és tárgyi ismerettel, arányossággal. Az ideális és a reális kettőssége olyannyira érzékletessé tette a stílusát, hogy a kortársak és az irodalomtörténészek a legnagyobb lelkesedés hangján nyilatkoztak írásairól. Szóts ugyanezt elérte filmjeivel. Nem csupán lefordította Nyirő szavait a mozgókép nyelvére, de maga

is felépítette azokat saját tapasztalatai és képességei alapján. Szóts realista, sőt naturalista pontossággal teremtette meg filmjei képi világát. Külső, eredeti helyszíneken forgatott; nem használt giccses népi műtermi díszleteket, művi kosztümöket; amatőr és kevésbé ismert színészekkel dolgozott. Ugyanakkor bátran alkalmazott erős jelentésképző filmnyelvi eszközöket, mint extrém kameraállások és kivágatok (alsó, felső, dőlt), átélézés, kamerába tekintés stb. A naturalista és az artisztikus filmnyelvi elemek összessége adja azt a jótékony feszültséget, hogy az *Ember a havason*, akárcsak a többi filmje, hét évtized múltán is nézhető, és ma is inspirálóan hat a szakma művelőire, értelmezőire is.

Szóts István poétikájának filozófiai és esztétikai alapjai

A továbbiakban felvázolom Szóts poétikájának további filozófiai és esztétikai alapjait, majd sorra veszem, hogy mindezt mely főbb filmnyelvi eszközökkel érte el. Példákat az *Ember a havasonból* idézek. Az első csoport fő fogalmai: filmszerű film; kozmikus film; transzcendencia; transzszilvanizmus; egyetemesség; kereszténység és katolicizmus; magyar nemzeti karakter; magyar ősi hitvilág; természet; panteizmus; ősi életforma és kortárs civilizáció; dráma; líraiság, költőiség.

A „filmszerű film” és a „kozmoszfilm” kifejezések már korabeli filmkritikákban és interjúkban is megjelentek. A rendező kiegészített önéletrajzi visszaemlékezéseiben, a *Szilánok és gyaluforgácsok*-ban fejti ki legrészletesebben ezekkel a fogalmakkal kapcsolatos nézeteit. A „filmszerű film”-en azt értette, hogy a film ne maradjon lefotografált színház, vagy a korábbi gyakorlatnak megfelelően csupán dramatizált regény. A filmnek saját eszközeivel kell élnie, azokat kiteljesítenie, mint a képet és a mozgást időben és térben, a képsíkok ritmusával, az asszociatív hatásokkal és az ellenpontozással stb. A kiteljesítés legfőbb eszköz a tágitás térben és időben, és ezzel össze is kapcsolja a művészeti ág technikai alapját az általa megragadott kozmikus távlatokkal.

A kozmikussal viszont összefügg a transzcendencia, hiszen a teljességbe a nem látható, a fizikailag nem tapasztalható is beletartozik. Az egyetemes itt is a sajátosan keresztül nyer értelmet, hiszen a keresztényen, a katolikusan és az ősi magyar hitvilág maradványain

keresztül nyilvánul meg. Margitházi Beja egyik tanulmányában körbejárta ezt a kapcsolatot, és elemzése révén láthatóvá válik a transzcendens és a transzszilvanizmus kapcsolata. A cikk alcíme: *Transzszilván transzcendencia és képpoétika az Emberek a havasonban* (Metropolis, 1998. nyár, II. szám).

Az egyetemesség részben a transzcendens kapcsolatból következik, részben abból, ahogyan Szóts a sajátosat és a lokálisat általános érvényűvé emeli. A székely favágóknak az iparosítással való találkozása nem egyedi jelenség, a problematika gyökere máshol is ugyanaz. Szóts azért nem ábrázolt nemzetiségek közötti konfliktusokat, mert ezeknél súlyosabbnak mutatta az ember általános veszélyeztetettségét a megváltozott, anyagi világrend által. Az egyetemes az egyediből, annak megőrzése révén körvonalazódik, ahogyan Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László zenéjében, Nyirő József és Tamási Áron prózájában. Szóts Kodállal és Lajthával együtt is dolgozott néhány

Szóts István (Kardos Sándor operatőr felvétele, 1970)

filmjében, illetve Farkas Ferencsel is, aki az *Ember a havason* kísérőzenéjét komponálta. Szóts filmre akarta vinni Tamási Áron *Vitéz lélek* című színművét *Mezei próféta* címmel. A filmet végül Bán Frigyes rendezte meg 1947-ben, de betiltották.

A kereszténység nem csupán tematikusan jelenik meg az *Ember a havasonban*, hanem a szemléletmódot illetően is. A legfőbb keresztény értékek az empatikus ábrázolásmódban is tetten érhetőek, amellyel színészeit követi és megmutatja. Ezt kiegészíti a korábbi, úgynevezett pogány hitvilág, amely megfér a kereszténnyel. A film prológusában is elhangzik, hogy különös, ősi szokásaik ellenére „Isten ... ismeri és szereti őket”, ezeket a havasi favágókat. A katolikus sajátosságok inkább már csak a szereplőkhöz kapcsolhatók, és a film szintjén megfogalmazódik egy ki nem mondott szkepszis is, amely szerint a hit és a csíksomlyói Mária sem tudott segíteni a beteg feleségen, anyán. A búcsújárás, a zarándoklat viszont még így is megkérdőjelezhetetlen valóság. Egyáltalán, az egész filmet áthatja egy

erős hit, amely olyan bizalmat sugall, ami szerint Isten szándéka és terve jó az emberrel a sok szenvedés és halál ellenére is.

A magyar nemzeti karakter nem annyira a külsőségekben, hanem az emberek létformája és jelleme által nyilvánul meg. Nem a festett kancsók és az ünnepi népviselet jelzi, hogy a székelyeknél járunk, hanem az az egyszerre valóságos és meseszerű élettér, amelyet

Nyirő József is olyan érzékletesen ragadott meg a *Havasok* könyvében (1936) és más műveiben, amelyek alapul szolgáltak az *Ember a havason* forgatókönyvéhez. A favágók, így Erdei Csutak Gergő is székely posztóharisnyát hord, de amolyan elnyűttet, és a kamera nem emeli ki. Szóts azt tartja magyarnak, ami sajátos íz, gondolkodásmód, és sorsközösségvállalás – külsődleges magyarokodás helyett. „Ha művészek – magyar művészek – nagyobb részt kapnak a film bábái és mesterei között –, akkor filmünk magyarul fog megszólalni nemcsak dialógusaiban, hanem képeiben, ritmusában, szellemében is” – írta a *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* című munkájában 1945-ben (Szóts 1999, 155).

A magyar ősi hitvilág elemeire Margitházi is kitér részletesebben a már idézett cikkében. A keresztény és az azt megelőző magyar vallási kultúra egyes elemei felváltva, mások pedig együtt jelennek meg. A téli keresztelést tavasszal a csecsemő természetnek való bemutatása követi. Ez egyfajta beavatás is. A kis Gergőnek életfát jelölnek ki, és ennek a fának a sorsa a havasiak hite szerint összefonódik a gyerekével. A család úgy járkal a pazar fénynyalábokkal tagolt erdőben, mint valami templomban, ahol nem szabad zavarni a természet szent csendjét. Erre utal is Erdei Csutak Gergő fák alatti sétájuk közben. Kereszténység előtti szokás lehet a jogos, igazságos bosszú motívuma. Archaikus elem Gergő halotti szertartása, ami egyfajta feltámasztási rítus nyomait is őrzi. A film végén újra keresztény szertartással: karácsonyozással és betlehemezéssel fogalmaz meg új reményt az ember számára.

A természet olyan elevenséggel jelenik meg a filmben, hogy mindenképpen központinak kell tekinteni.

Itt kell megemlékezni arról, hogy az *Emberek a havason* gyártástörténetileg is újítást jelentett. Az 1930-as évek végén a hangosfilm már virágkorát élte. A mozgatható hangtechnológiák még nem terjedtek el, vagy nagyon drágák voltak, ezért a felvételek döntő többségét műtermekben, stúdiókban készítették. A stúdiókban épített díszletek legtöbbször műviak voltak, a szinkron hangfelvétel készítése behatárolta a szereplők mozgását stb. Ettől a műtermi környezettől szakadt el hirtelen Szóts István, aki a film producere is volt. Kevés pénzből, baráti hitelből, sok emberi segítséggel készültek el a havasi felvételek. A mobilitást a kisméretű híradós kamera és az utószinkron tette lehetővé. Nem elhanyagolható szempont, hogy Szóts azért vághatott bele ily módon a forgatásba, mert meg tudott egyezni az utószinkronizálásról az újonnan alakult „Kárpátfilm”-mel. Az újonnan alakult cég üzleti megfontolásból külföldi filmeket kezdett szinkronizálni feliratozás helyett.

A panteizmus nem önálló teológiai és filozófiai réteg a filmben, tehát a már idézett vád is alaptalan. Ember és természet összetartozása, egybeforrottsága a helyszínből és az életformából következik. Egyes állatok a havason barátságban élnek az emberrel, és ezt nagyon szépen „gondolta tovább” Szóts kamerája, amikor olyan együttérzéssel rögzítette őket. A természetihívőség olyan mozzanatokba látható bele, mint amelyekben például a fák közt bókászó kis őz saját szemszöveget kap. Ez a perspektíva megszemélyesíti a vadon állatát. Saját szemszöveget kap azonban az életfa is, ami viszont már konkrétabb utalás, de nem panteista, hanem a magyar ősi vallás jellegzetessége. A kamera mintha az életfa „vállá” mellől nézne vissza a vele beszélgető Gergőre. Ez a beállítás, az „ansnitt” kép élőszereplő viszonyában használatos.

Az ősi életforma és kortárs civilizáció találkozási gyakori témája regényeknek, filmeknek. Szóts ezt az ütközési zónát a Kárpátoknál találta meg, de más rendezők más tájakon láttak hasonló frontot. Itt nyer magyarázatot Szóts döntése, hogy a történetbe nem írta bele a románokat és más, Erdélyben élő nemzetiségeket, ahogyan Nyirő sem említette célzatosan őket a film alapjául szolgáló *Havasok könyvében*. Nála ugyan a csendőromán a film alapjául szolgáló novellában, de 1936-ban Erdély román fennhatóság alá tartozott, tehát realista elem. Szóts az egész filmje tanúsága szerint nem etnikai és politikai konfliktust akart megjeleníteni, hanem általában az ember találkozását a természet rendjébe

beleavatkozó gépesített civilizációval. A körülmények bizonyos, nem mellékes elemeinek elhagyása itt az általánosítás lehetőségét szolgálja. Vannak viszont ma is, akik ideológiájuk megerősítésére használják fel, hogy Szóts filmjében nem román a csendő, és nem zsidó a fakitermelő vállalkozó. Lehetett volna, csak ez a film 1941-ben történetesen másról szólt.

A dráma az *Emberek a havasonban* nem csupán egyes szereplők halállal végződő konfliktusa, hanem az isteni és az emberi világ ütközése, akárcsak egy görög tragédiában. Az igazi probléma az, hogy felborul a természet egyensúlya. A fakitermelő vállalat tömegesen irtja ki az erdőt, és tulajdonjogát kiterjeszti a favágók életterére is. Potom összegért meg tudja vásárolni a munkájukat, és képviselőjük úgy érzi, hogy jogot formálhat az egyszerű munkás feleségének bájaira is. Ez itt a dráma, ami több mint etnikai és politikai érdeklentét.

A líraiság és a költőiség legerőteljesebben az epizódokban nyilvánul meg. Vannak olyan képsorok, amelyekben a cselekmény alig vagy egyáltalán nem halad előre. Ilyen esetekben a szereplők és a táj érzékletes ábrázolása a fontos. Kettőt emelnék ki. A film elején hosszan tart a kis Gergő bemutatása a természetnek és a hegyi pásztoroknak. A kompozíciók ilyenkor a fotóművészet és a festészet legszebb lapjaihoz mérhetők. Van egy olyan képkivágat, amelyen az arányok annyira elsimulnak a szereplők és a tárgyak között, hogy nem is állapítható meg, melyik a nagyobb. Például egy fenyőfacsemete kifejtett fa is lehet, ha mélységben beljebb képzeljük el. Vagy ugyanitt a fűszálak az emberek fölé hajlanak a békaperspektívából adódóan – kihangsúlyozva a viszonylagos hierarchiát, illetve a természet és az ember egységét. Ugyancsak hosszan látni a csik-somlyói búcsúba induló családot gyalogolni a hegygerinceken. Itt a völgyekben megrekedt köd emeli el őket „lenti” világtól, és biztosít az egész látványnak spirituális emelkedettséget.

A filozófiai és esztétikai alapvetések filmnyelvi és egyéb eszközei

A filozófiai és esztétikai alapvetések főbb filmnyelvi és egyéb eszközei: külső felvételek; eredeti (erdélyi) helyszínek; amatőr és félamatőr szereplők; természetes fények és fény-árnyék hatások; megszakítatlanság és folyamatvágás; montázs; a földtől és kontextustól való elemelés; közelkép és totálkép;

háromszög-kompozíció; enyhe dekomponáltság; dőlt kameraállás; szintkülönbség – perspektívák; hang: narráció és viselkedés; tömörség és kihagyás; kamerába tekintés. Ezeknek a filmnyelvi eszközöknek némelyikéről már volt szó, azonban rövidebben-hosszabban áttekintem újra, hogy a leglényegesebb sajátosságaikat kiemeljem.

Az eredeti helyszínek a hitelesség és a hatás szempontjából fontosak. Összehasonlításként érdemes megnézni korábbi filmeket, hogy mekkora különbség van az épített stúdiós díszletek és a havasi tájak vagy kunyhók között. Itt nem csupán a természeti képekről van szó (a csúcsok alatt terjedő ködöt nem lehet megépíteni), hanem az ember alkotta tárgyak világáról is. Korábban a parasztkunyhót kidekorálták kiállítótermi stílusban, hogy népművészeti jellegű legyen. Az amatőr és félamatőr szereplők Szótsnél is a hitelességet és a naturalisztikus megjelenést voltak hivatottak erősíteni. Ezek a törekvések egyeznek az olasz neorealizmus eszményeivel. Szóts István erdélyi, helyi statisztákkal forgatott, és a főszereplőit is ő maga fedezte fel. Görbe János korábban csak néhány epizódszerepet kapott filmekben, Szellay Alice arcában pedig ő látta meg először a megvilágítás nélkül is könnyen fotografálható szépséget.

A szereplők naturalisztikus játéka mellett minden jel szerint fontos volt a természetesség a megvilágítást illetően is. Az operatőrrel érzékelhetően természetes fényekkel dolgoztak, részben még sötét belsőben is. Máskor van világítás, ami, ha kell, expresszionista jellegű. Ilyen például az, amikor a vállalkozó meg akarja erőszakolni Gergő feleségét, Annát, és gyorsan, de fokozatosan alsó fény vetül az arcára, ami ördögi kinézetet eredményez neki. A természetes fények néhol a természetes megőrzése mellett egyben artistikusan hatnak. Ilyen a fénynyalábokkal átszótt erdő képei, a szürkületben a sziklán menekülő Anna sziluettje, vagy a halott Annával a hegyen felfele igyekvő Gergő mögül a kamerába belevillanó, szemet bántó napsugár.

A megszakíthatatlanság és folyamatvágás a legjellemzőbb az *Ember a havasonra*. Látszólag egyszerű elbeszélő filmről van szó, de az érzelmi hatások leginkább a képstílus által valósulnak meg. Szóts nem szakítja meg a filmet, amikor nem kell, de helyenként él a montázs eszközével is. A halott Annával hazatérő Gergő mögötti ég fehérje rím az alvó kisfia párnájának világos felületére. A favágók által a fakitermelő vállalat utasítására pusztított fák

geometrikus „rendben” dőlnek egymás irányába a képszekvenciákon; a film eleji természeti képek felvázolják az ember körülötti kozmikus teret; és a robogó vonat kerekei, illetve az előtte szaladó talpfák a vonaton zajló jelenet feszültségét erősítik.

A földtől és kontextustól való elemelés az egyik legsajátosabb és leggyakoribb szótsi kompozíciós elem. Az ő rendezői felfogását tükrözi, hiszen az *Ember a havasonra* két különböző operatőrrel vette fel. A csíksomlyói zárandoklat dokumentumképeit Makay Árpád fényképezte, a többit pedig Fekete Ferenc. Feltűnő, de mégis nehéz azonosítani az eljárást, hogy a tárgyaknak és az embereknek a „lábai” a képkiágatok döntő többségében nem érnek le a földre. Pontosabban a kontaktus nem látszik gyakran a láb és a talaj között. Ettől olyan a néző érzése, mintha ezek az emberek (és tárgyak) sokkal inkább az éghez tartoznának, mint a földi, anyagi világhoz. Ez az éghez rendelés már önmagában spirituális dimenziókba emeli az egész történetet. Jellegzetes, hogy a csíksomlyói zárandokokat is kissé alulról fényképezve, a felhőkhöz ragasztva mutatja. A kegytemplomot rögzítve a kamera lefele bólintása után sem látszik a talajjal való érintkezése, a képhatár megáll a bejárati ajtó tetejénél.

A közelepp és totálkép ellentéte olyan jelenség, ami igaz is az *Ember a havasonra*, és nem is. Gyakran e két szélső plán alkalmazása határozza meg a képi világot. Az ember arca és a természet, a tágabb környezet az érdekes ebben a kozmikus történetben. Ugyanakkor néhány jelenetben a kamerával kissé „leszállunk a földre”, és ezeket épp a köztes, úgynevezett akcioplánok (szekond, amerikai plán) jelzik. Ilyenek a Gergőék családi jelenetei, és a kolozsvári, belsőben készült felvételek: az orvossal, a temetkezési vállalkozóval, amelyek a mindennapiságot idézik meg.

A háromszög mint geometrikus kompozíció gyakori jellemzője a képszerkesztésnek Szóts első filmjében. A háromszög az isteni tökéletesség jelképe, egyházi külső és belsőépítészeti elemként egyaránt ismert. Az *Ember a havasonra* azért is fontos motívum, mert a hegyoldal meredekségéből a képkiágat ilyet szel ki. Nyilván nem automatikusan. A háromszöget a kamera mesterséges (ferde) dőlésszöge is eredményezheti, mint például a nyitóképen, a harántirányban fényképezett kopjafa esetén, vagy a fákat sorra kidöntő favágókat ferde szemmel nézve. A háromszög itt nem tökéletes, egyenlő szárú

háromszög, hanem annak kissé „dekomponált” változata – hogy előre utaljak –, ami az isteni harmónia megbomlására is utal. Ugyancsak ennek az eredendő tökéletes harmóniának a megingását sugallja az egyik legszebb, már említett háromszöges kompozíció is. Amikor Gergő felfelé cipeli a meredek domboldalon a halott feleségét, az isteni háromszög (itt a hegyoldal) sötét; kettejük magányos sziluettje szinte elválik tőle, a Nap pedig bántóan szembenéz a kamerával és a nézővel e háromszög mögül.

Az enyhe dekomponáltság egyrészt utalhat a harmónia megbomlására, illetve a természetesség, egyszerűség, puritánság hangsúlyozására. Néhány példa: a kopjafára faragott stáblistán a nem mindig arányos betűk; a rendező nevében a fordított s betű; illetve például a képmező sarkába, az üres szoba aljába bekomponált Gergő alakja, amikor a halottszállításra nem elegendő pénzt számolgatja.

A dőlt kameraállás nem csupán rögzített pozícióban, hanem dinamikus is előfordul, főleg a kézikamerás felvételek esetén. Amikor a csíksomlyói búcsú felé tartván Anna rosszul lesz és elszédül, a kamera átveszi az ő szubjektívjét, de annyira, hogy még a látás elhomályosodását is felidézzi a kép életlenségese.

Egyes filmnyelvi elemek nehezen választhatók el egymástól. A dőlt kameraállás is összefügg a földtől, kontextustól való elemeléssel és a szintkülönbséggel, illetve a perspektívaválasztással. A kamera csak nagyon ritka esetben áll egyenesen és szemmagasságban. Vagy alulról, vagy fölülről fényképez, ami a szereplők vagy szereplők és tárgyak között alá-fölérendeltségi kapcsolatot sugall. A faipari vállalkozó magasabbról tekint le a favágókra; az emberek általában felnéznek az égre, a család pedig a csíksomlyói Mária-szoborra. Az a furcsa, amikor egyes szereplők egy szintre kerülnek. Van, amikor a fizikailag azonos szint jelez különböző erkölcsi szintet. Gergő egy magasságban áll az orvossal és a temetkezési vállalkozóval, mégis érezni, épp a fényképezésből adódóan is, hogy nem azonos a megítélhetőségük, valójában fölöttük áll. A szintkülönbségek és perspektívák lehetőséget adnak szokatlan nézőpontok kialakítására, állatok és tárgyak megszemélyesítésére. Az életfára a kamera békaperspektívából néz fel, és meg is személyesíti azt, amint a fa „vállától”, föntről, ansnittben visszanez a vele társalgó családra. A szintkülönbségből adódóan saját, hozzárendelt kamera-nézőpontjuk van a hegyeknek, a Mária-kegyszobornak, de a halott Annának is. Egyszerűen

a metafizikai, a transzcendens megidézését jelzi, amikor a kolozsvári pályaudvaron a sínek mellett a földön fekvő halott Anna „nézőszögéből” látjuk, amint Gergő elindul a jegypénztárhoz. Saját nézőszöge van Anna koporsójának és a sírgödörnek is. Ha a mindent magába fogadó föld (vagy Föld) nézőponttal rendelkezik, akkor az nem lehet élettelen, személytelen és idegen. A halál után is van valami, sugallja a képkomponálás.

A hang- és zenekészítésnek is vannak Szötsre jellemző specifikumai. Ahogy a képszerkesztésben is, itt is az ellentétek és az egybeszerkesztett szélsőségek a jellemzőek. Megszólal egy (mindentudó) narrátor az elején, és létezik egy ugyanilyen rezonőr is a százesztendő Üdö Márton személyében, aki része is a cselekménynek, mégis ő összegzi az események tanulságait. A hang, illetve a beszéd máskor egyszerűen a viselkedés része. Nem csupán és nem is elsősorban informál, hanem a megnyilatkozó szereplőt jellemzi. A filmhez tartozik kísérőzene is. Farkas Ferenc nagyzenekari szólamai, ahol kell, a cselekmény drámaiságát hangsúlyozzák, máskor a líraiságát emelik ki. Vannak benne diegetikus (magyarul: játszó, azaz a cselekményen belüli) zenék is. A zarándoklatra induló Gergőék énekelni kezdik a *Boldogasszony anyánkat*, ami katolikus vallási ének, de Kölcsey *Himnusa* előtt nem hivatalos magyar himnusz volt. Hallható a filmben olyan kísérőzene is, amelyik csupán egy szereplő érzelmeihez tartozik, például az épp elájuló Annához. Bene Bálint megfigyelte (előadása a Szöts-emlékkonferencián, 2012. szept. 28.), hogy az egyes szereplőkhöz zenei motívumok tartoznak, mint Wagner operáiban; és azt is észrevette, hogy a városi embereknek nincs saját zenéjük.

Az *Emberek a havason* ugyan elbeszélő film, de a szüzsében vannak tömörítések és kihagyások. Nincs benne minden lényeges fordulat kibontva. Nem tudni, Anna mitől lett halálosan beteg. El tudott menekülni a vállalkozó elől, és Üdö Mártonnál hosszasan ápolhatta őt a férje. Nem tudni, mi a baja, mert az orvos nem talál elváltozást. Feltehetőleg lelki bajai vannak, de azokból a család és a csíksomlyói Mária kigyógyíthatná...

Van még egy figyelemreméltó filmnyelvi elem, amelyet több mint egy-másfél évtizeddel később kezdtek alkalmazni a modernista filmrendezők, és ellentmond a korábbi konvencióknak. Az *Emberek a havasonban* néhány kitüntetett pillanatban a szereplők a kamerába, a nézők szemébe néznek. Egyik

ilyen szituáció akkor következik be, miután a vonaton az utasok rájönnek, hogy Gergő a halott feleségével utazik, mert nem volt pénze halotyszállításra. Megérkezik a kalauz, aki szigorú szemmel tekint a házaspárra. Az utasok azonban Gergővel és Annával való szolidaritásuk jeleként farkasszemet néznek a kalauzzal, aki végül lekezeli Anna jegyét. Az utasok elvileg a kalauzzal néznek szembe, azonban e viszonylag hosszú svenk alatt a néző is magán érzi ezeket a tekinteteket. A kalauz is a társadalmi rend jelképe ebben a helyzetben, egyben a nézők képviselője a szituációban.

Ez természetesen még nem a modernista filmekből ismert kamerába nézés, mert az szituációtól függetlenül tekint a néző szemébe. A fent említett jelenetben van egy közvetítő nézőszög, a kalauzé. Másik két esetben azonban nincs. A film vége fele a börtönből megszökött, a csendőr golyója által halálosan megsebzett Gergő halála előtt kétszer a kamerába néz. Első esetben még van, akit oda lehet képzelni, hiszen az őt befogadó favágónak mondja el épp, hogy azért szökött meg, mert a gyermekét akarta látni. Gergő azonban itt nem a favágóra néz, hanem üveges szemmel előre, a semmibe, ami történetesen épp a kamera és a néző szemszöge. Szinte magának is beszél, nem figyel arra, hogy érti-e őt a másik. Kicsit később, mielőtt meghal, még egyszer a kamerába néz, és utolsó szavaival Annát, a feleségét szólítja. Anna azonban akkor már halott, és a túlvilágon van. A nézőnek ekkor vele kell azonosulni és egyben

a túlvilággal. Különleges pillanat, a transzcendens megrázó megidézése.

Az idézett cikkeken túl ajánlok néhány további olvasnivalót Szóts Istvánról. A 2012-es év Szóts-centenáriuma volt, hiszen száz éve, 1912. június 30-án született. A filmes szakma az év folyamán több rendezvényt idézte fel munkásságát. A Károli Gáspár Református Egyetemen 2012. június 4–5-én emlékülést és kerekasztal-beszélgetést tartottak, amelyen fiatalabb pályatársai emlékeztek a rendezőre, és bemutatták Péterffy András kibővített portréfilmjét Szóts Istvánról. Erről az emlékülésről jómagam írtam beszámolót az interneten elérhető Filmkultúrába. Szeptember 28–29-én Szóts István Emlénapokat tartottak az ELTE-n és az Uránia Nemzeti Filmszínházban tudományos konferenciával, kiállítással és vetítésekkel. A konferencia anyaga és a 2011–2012-es időszakban a rendező munkásságát felidéző rendezvényekről szóló beszámolók *Szóts István 100* címmel emlékkötetben jelennek meg. Mivel a könyv előreláthatólag kereskedelmi forgalomban nem kerül, a konferencia anyagából megjelent képes elemzéseket tudom ajánlani kiegészítésül (Bakos és Deák-Sárosi), amelyek megtalálhatók a Filmkultúra Képtár-rovatában, illetve egy visszaemlékezést a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet portálján Fazekas Eszter részéről. Ugyancsak az Archívum egyik publikációs felületén, a MaNDA TV-n megtekinthetők portréfilm-részletek a rendezővel.

Megszemélyesítés szokatlan kameraállás segítségével: az életfának is van saját nézőszöge

SZABÓ A. FERENC

A regényíró Kovács Imre

A száz éve, 1913. március 10-én született Kovács Imre elsősorban népi szociográfusként és politikusként ismert. Talán felkapja fejét az olvasó, hogy megemlékezésünkben kevésbé ismert regényírói tevékenységét méltatjuk. *A népi írók bibliográfiája* című (Varga Rózsa–Pátyi Sándor, Akadémiai, 1972.) terjedelmes segédkönyvben szerepel a neve alatt egy *A pogány* című, Biharugrán 1935-ben megjelent kisregény. A didaktikus történetet olvasva egy falurossza megtéréséről megállapíthatjuk, hogy a községben élt és alkotott azonos nevű református lelkész művéről van szó, annak ellenére, hogy bizonyos motívumai: a bihari természeti környezet, a román határ közelsége, Nagyvárad említése rokonságot mutat Kovács Imre 1939-ben megjelent vitathatatlanul saját munkájával, a *Kolontóval*. A regényt, vagy ahogyan korabeli kritikusi minősítették, „a faluregényt” az a Cserépfalvi Imre adta ki, aki két évvel korábban nem kis kockázatot vállalva megjelentette *A néma forradalom* című művet, a népi irodalom egyik legsikeresebb szociográfiáját. Kovács Imre azonban – szemben a kiváló irodalomtörténész, Szilágyi Ferenc véleményével¹ – nemcsak egy regényt írt, hanem készített egy másikat is amerikai emigrációjában *The ninety and nine*, azaz *A kilencvenkilenc* címmel.² A regény a következő évben olaszul is megjelent.³ Magyarul csak egy részletét közölte a Borbándi Gyula által szerkesztett müncheni Új Látóhatár 1955-ös évfolyamában *Két ember a cellában* címmel. (Újraközlése: *Kovács Imre válogatott írásai*, Magyar Napló Kiadó, 2011.)

Mielőtt a regények elemzésébe kezdenénk, elengedhetetlen, hogy vázoljuk Kovács Imre szépirodalomról vallott eszméit. 1943-ban fél tucat könyvvel, illetve jelentős újságírói, s mint láthattuk, regényírói munkássággal a háta mögött cikket írt a Magyar Nemzetben *Irodalom és politika* címmel. Az erőteljes, de világos ars poeticát megfogalmazó írás apropóját az adta, hogy Németh László nyilvánosan bejelentette: kivonul hagyományos társadalmi közegéből,

a földművelésnek szenteli ezután az életét Debrecenben, mert úgymond „az író nem ért a politikához”. Kovács Imre meglehetősen kioktató, ironikus hangnemben bírálta Némethet, amiért aztán 1960-ban az Új Látóhatárban kért elnézést (*Németh László megkövetése*). Személyes hangvételű írásában azonban nem az irodalom szerepéről vallott nézeteit módosította, hanem korábbi politikai nézeteit revideálta, igazat adva Németh Lászlónak abban, hogy a germán és a bolsevik veszély valóban egyforma súlylyal nehezedett a magyarságra, s nagy szerencséje volt, hogy nem tudta elmondani kritikáját akkor, az 1943-as szárszói konferencián, mert nem volt igaza.⁴

Kovács Imre szerint ugyan a politika és az irodalom külön terepek, de az íróknak világosan látniuk kell a társadalmi fejlődés fő tendenciáit. Mélyebben kívánatos szántaniuk, mint ahogyan a politikusok teszik, de politikai csalódottságuk miatt nem vonulhatnak ki a társadalomból, s ami még rosszabb, nem váltogathatják politikai nézeteiket, s különösképpen nem egyszerűsíthetik le az irodalmat politikálássá. Nem könnyű tehát a politika és az irodalom között megtalálni a helyes utat, kiegyensúlyozni a megfelelő arányokat, miközben nem feledkezhetnek meg arról, hogy a két terület szervesen összefügg. „A jó politikus nem óvja híveit az irodalomtól, a jó író se rettentse el követőit a politikától, mert így sohasem érthetik meg egymást. Irodalom és politika eszményei megegyeznek vagy összeegyeztethetők, ha a nemzet vagy az emberiség nagy érdekeit szolgálják. Különösen nálunk, magyaroknál fontos az egyeztetés, mert hiszen történelmünk a politika és az irodalom klasszikus ötvözete (...) Irodalom és politika (...) a megértésben szolgálhatja a magyarságot, s nem azzal, hogy önkényesen megvonja határait, és nem akar tudni a másikról.”

Az irodalom és a politika egymásba fonódásának optimális arányát Ady Endre költészetében látta megvalósulni. Tanulmányt írt a költőről a munkások, kétszáz között ismeretterjesztő missziót vállaló Vaád Ferenc folyóiratában. Olyan szerzők társaságában, mint – többek között – Benjámin László, Kassák Lajos, Mód Aladár, Rideg Sándor és Zelk Zoltán. Parasztpárti mellette csak Zsigmond Ede volt a szerzők közül.⁵

1 Szilágyi Ferenc: Kovács Imre: *Kolontó*. Az író-politikus elfeledett, Békés megyei tárgyú regénye. Bárka, 2003. 3. sz. 87–100. old.

2 New York, 1955. Frank–Wagnalis, 343 old.

3 *Le novantanove*. Roma, 1956. Edizione Paoline, 416 old.

4 Még 1945 decemberében is pástra hívta a Nemzeti Parasztpártban

tömörült írókat a Szabad Szó hasábjain, mert a demokrácia helyett a harmadik út ködös tájára tévedtek, de akkor nem említette név szerint Németh Lászlót. („Ellenforradalom az irodalomban?” – K. I.: *Népiség, radikalizmus, demokrácia.*, Bp. 1992. 58–61. old.)

5 *Március*. Tanulmányok-Novellák-Verselek, Budapest, 1942.

Az ismeretterjesztő írás bizonyítja: középiskolájában, a Toldy Ferenc Gimnáziumban, ahol Németh József, Németh László édesapja is tanította, elsőrangú és nem világnézetileg egyoldalú irodalomoktatás folyt, valamint a szerző kiforrott politikai nézeteket vallott. Csírájában, főleg Budai Nagy Antal és Dózsa György mozgalmának Ady versein átszűrt elemzésén fel lehet ismerni készülő történelmi munkája, a *Magyar feudalizmus – magyar parasztság*⁶ legfontosabb gondolatait. Summázó értékelése valóságos politikai program, mert – szerinte – Ady „ösztonösen megérezte, hogy az idő a nemzet megmaradásának nagy kérdését vetette fel, s szükség van a jobbak összefogására, ha még szociális és társadalmi ellentétek el is különítik őket. A nemzet szabadsága, függetlensége és megmaradása mindennél fontosabb (...) Kié Ady? Felesleges is kérdezni. A miénk: parasztké és munkásoké. A polgári társadalom még vitatkozik irodalmi hagyatéka felett. Mi arra gondolunk, hogy a programját hogyan valósíthatnánk meg, a mi országunkat hogyan építhetnénk fel. Erre is vele felelhetünk:

*Bús koldusok Magyarországa.
Ma se hitünk, se kenyerünk.
Holnap már minden a miénk lesz
Hogyha akarunk, ha merünk.*⁷

Kovács Imre irodalomról vallott nézetei évtizedek múltán sem változtak, bár politikailag nagy utat tett meg, mert kiábrándította a hazájában idegen fegyverekkel uralomra juttatott kommunisták cinikus politikája. Különösen a földkérdésben, ahol Kovács eszménye a demokratikus viszonyok között virágzó kisbirtokos paraszti élet lett volna egy nemzetileg szuverén országban. Erről tanúskodik az Új Látóhatár oldalain vívott csatája egy novellapályázatot nyert mű értékeléséről. A vitát Szokolczay Lajos 1989-ben, Czigány Lóránt pedig 1992-ben részletesen feldolgozta.⁸ A végül személyeskedésbe forduló eszmecserét az váltotta ki, hogy Kovács Imre felháborodottan kritizálta a folyóirat zsűrijét, hogy András Sándor *Hazatérés* című novelláját díjazta a beküldött 16 pályamű közül.⁹ Főleg az háborította fel, hogy a szerző kifejtette: „Nem bírom tovább ezt az országot, elegendő volt az itteni szörnyűségből.” A szerző ugyanis

Kis Zoltán néven egy olyan félig zsidó származású (édesanyját Auschwitzban pusztították el), Magyarországról menekült fiatal sorsát és öngyilkosságra készülődését beszéli el, aki a forradalmi Magyarországról Olaszországon keresztül az algériai válságát élő, háborús légkörű Franciaországba, végül a vietnami háborút vívó Egyesült Államokba került. Béke, nyugalom, érvényesülés helyett egy kaliforniai kisváros perifériáján lézeng visszataszító emberek között. Kovács nem értékelte különösen költői stílusát, megrázó képeit, hanem számon kérte tőle hálátlanságát a befogadó országgal szemben, megemlíti, hogy nem tudja feldolgozni valódi helyzetét, azt, hogy az állampolgárságot könnyebb megszerezni, mint a társadalmi befogadást. Különben is méltatlan személyes sorsáról panaszkodnia, amikor az amerikai fiatalok – köztük magyar származásúak – akárcsak a függetlenségi háborúban, vagy az első és a második világháborúban életüket kockáztatják a szabadságért. Bántó, hogy elítéli a befogadó nemzetet és polgárait, akik ösztöndíjakkal, állampolgársággal segítették. Nyilvánvaló volt, hogy Kovács Imre nem szépirodalmi, hanem politikai értekei oldaláról ítélte meg az írást, amely – a pályázati feltételnek megfelelően – konkrétan megírta a feltett kérdésre a választ, milyen is a közérzete az '56 után szétszóródott magyarság egyik képviselőjének a világban.

Tipikus nemzedéki vita kerekedett, akárcsak Kovács Imre érkezésekor, amikor a '45-ös és a halmába holt demokratikus kísérletet folytató '47-es nemzedék csapott össze. Kovács elfeledkezett arról, hogy 1949-ben még az állásába is került politikai mássága a konzervatív '45-ösökkel folytatott küzdelemben. Viszont elmondhatjuk, hogy az András Sándor védelmére kelt, '56-os menekült fiataloknak sem volt igazuk, amikor nem érzékelték, hogy hazájuk sorsa világpolitikai ügy, amelynek manifesztálódása, azaz a két világrendszer harca alapvetően determinálja helyzetüket. Még akkor is, ha nem az irodalom, a benső lelki világ, a személyiség fejlődésének kérdései ezek. Ősi, ma is folyó diskurzus ez. Létezik-e a külső világtól szinte független immanens irodalmiság, vagy a másik véglet szerint mindent meghatároz a politika, a szociális háttér, a származás? Kovács Imre bírálata java részét nem is a novel-

6 Cserépfalvi, Bp. 1943. 144 old.

7 Im. 101. old.

8 Sz. L.: *Egy nemzedék nagykorivá válása*. Az Új Látóhatár egyik vitájához. Kortárs, 1989. 10. sz. 103–109. old. Cz. L.: *A méhsár meg-*

különböztető jele. Nemzedéki vita az Új Látóhatárban. In: Cz. L.: *Gyökértelen zászló nyele*. Szabad Tér kiadó, Bp. 1994. 64–79. old.

9 K. I.: *Werther újabb keservei*. *Avagy egy különös pályamű*. Új Látóhatár, 1968. 3. sz. 255–262. old.

lára, hanem az amerikai ultraliberális eszmék elutasítására, Benjamin Spock és Herbert Marcuse nézeteinek, valamint az akkor feltörő beatnemzedék irodalmi vonulatának kritikájára fordította. Sokat változott Kovács Imre társadalmi-politikai felfogása és tevékenysége életének hét évtizede alatt, de az irodalom társadalmi szerepéről, tulajdonképpen a politikai-világnézeti determinációk mögötti másodlagosságáról nem változott alapvetően. Sajnos a vitát Kovács Imre oldaláról negatívan bemutató kritikusok a rendszer-változás bővületében (1989) és a nyugati irodalom és tudomány elszigeteltségének feloldódásakor (1992) nem találták meg a formátumos népi író és politikus irodalomszemléletének igazi mozgatórugóit. Pályáját élete végéig meghatározta korábban osztályalapú, később nemzeti fogantatású, de a magyarság sorskérdéseit mindig központba állító törekvése.

A harmincas évek második felében, amikor az öntudatosodó Kovács Imre megismerkedett a magyar valósággal, viszolyogva vette tudomásul a magyar nép felháborító szociális megosztottságát. Tapasztalatai egyre gyűltek. Már gyermekkorában egy uradalomban élt, majd gyakornokként szintén közelről tapasztalhatta meg a nagybirtokrendszer szociális és humanitárius hiányosságait. Amit a magyar parasztság és a nagybirtokrendszer helyzetéről és lehetséges megváltoztatásáról gondolt, azt megírta *A néma forradalomban*. *Kolontó* című regénye szociográfiája ikerpárjának is tekinthető. Ami értekezés, tanulmány, napi politika témája volt, azt megírta tehát, regényében viszont élő, cselekvő emberek rajzán keresztül, szinte önéletírás-jellegűen, személyes élményei felelevenítésén át fogalmazta újjá. Gyakornoksága színhelyét, a Gyoma, Körösladány és Dévaványa háromszögében elterülő nagybirtoknak is csak a nevét módosította a jellegzetes alföldi szikes, mocsaras pusztaság fogalmát jól kifejező Kolontó névre.¹⁰ A regény cselekménye nagyon hétköznapi: Kovács Imre alteregója, Takács Endre megérkezik a birtokra, és szembesül a cselédség szomorú sorsával. Felháborítja, hogy munkavezetők, a kulcsárok semmibe veszik őket. A „falusi intelligencia” műveletlen és szociálisan érzéketlen. Csak mutatóba akad egy-egy lelkész, tanító vagy kiemelkedett egyéni gazda, aki felismeri a helyzet tarthatatlanságát és reformokat kíván. Az agrártudományokat

egyetemi szinten tanult „praxi”, azaz a gyakornok szembesül a tanultak és a valóság ellentétével. A föld és tulajdonosai között nincs semmi szerves kapcsolat. Az uradalmat valójában elkártyázta magyar földesura, s külföldi tulajdonosa bérletbe adta. Takács Endre találkozik a szociális igazságtalanságok hétköznapi formáival. Tapasztalja, hogy alapvetően különbözik egymástól az alul és a felül lévők életének minden mozzanata, az étkezéstől a halálig és a lelki életben tanúsított aktivitásig. Kissé sematikus a rajz, hiszen az intézők, a közigazgatás vezetői mind rosszindulatúak, közönyösek a nincstelennel szemben, viszont az utóbbiak között dominál a jobbra törekvés, a felemelkedés vágya.

A gyakornok úgy érzi, hogy a változás szele a levegőben érződik. Az elégedetlenség a nyárra alkalmazott summások, „vacerok” körében a legnagyobb. Két, de lényegében ugyanazt a megoldást (reformokat, földosztást) követelő tábor, a szocialisták és a kaszáskezesek alkotnak csoportokat. Gyakran egymásnak feszülnek, verekednek, de kibékülésük jelzi, hogy a szélsőbal és szélsőjobb csaknem megkülönböztethetetlenül egymásba folyik. Az öntudatosabb vendégmunkásokkal szemben a béresek körében a szektáság a jellemző. Kovács Imre erős színekkel, naturalista, expresszionista eszközökkel ábrázolja az irracionális irányokba forduló népi hitéletet. A gyakornok ösztönösen, bár óvatosan szembefordul a birtokot vezető személyekkel, azokkal, akiknek majd a sorát neki is gyarapítania kellene. Részt vesz találkozóikon, mulatózásaikon, de kívülről nézi őket, s elhatározza, hogy nem kér ebből az életformából. Fellázad, de szinte csak jelképesen, amikor az intéző távollétében kifizeti a munkások kialakított bérét. Elnézik vétkét, és útjára engedik. Amikor visszatekint a pusztára, elhatározza, hogy cselekedni fog az elnyomott nép felemelkedéséért. Némi vigaszt számára csak a szerelmi szálak szövődése jelent. Ezen a téren is választott osztályával tart, hiszen a beilleszkedést ígérő intézőlány ellenében a cselédsorból választja szerelmét. De mély konfliktusra ezen a téren sem kerül sor. Egyet kell érteni kritikusával, főleg a regényt komolyan először elemző Szilágyi Ferencsel, hogy sem a konfliktusok, sem a szereplők személyisége nem eléggé kidolgozott. Ennek ellenére a helyenként mórliczi, Szabó Dezső-i reminiscenciákat keltő, de főleg tárgyi anyagában eredeti mű érdemtelenül felejtődött el, újrakiadása gyarapítaná irodalmi ismereteinket a két világháború közötti Magyarországról.

10 A Kolontó ma természetvédelmi terület, igaz nem az említett települések közelében, hanem nyugatra, a Duna-Tisza közén.

Menekülése után Kovács Imre még két évig Európában tartózkodott, s tájékoztatni kívánta a nyugati közvéleményt a magyarországi eseményekről. Ekkor írta meg későbbi, nagyszabású emlékiratának első változatát.¹¹ Az ötvenes évek derekán, már Amerikában elég erőt érzett magában, hogy elkészítse az emlékirat irodalmi „ikerpárját”, *A kilencvenkilenc* című regényt. A cím Lukács evangéliumának egyik fontos szentenciáját veszi használatba: „Mondom nektek, hogy nagyobb öröm lesz a mennyben egy megtérő bűnösön, hogynem kilencvenkilenc igaz emberen, akiknek nincs szüksége megtérésre” (Lukács 15:7). A regény sikerét bizonyára fokozta, hogy az evangéliumi tanítást már több amerikai szerző is munkája címeként felhasználta. 1874-ben D. Sankey költeményt írt ezen a címen, amelyet megzenésítettek, és gyakran előadtak spirituálé himnuszként. 1922-ben némafilmet is forgattak ezen a címen. Biztosan hozzájárult a sikerhez a remek fordítás is, amelyet a neves magyar szakértő, Aylmer C. Macartney vállalt el

Vörös szerpentin, installáció (Hajdúszoboszló, 1976)

C. Aylmer néven. A címadó tézis tulajdonképpen arra utal, hogy a könyv egyik főszereplője, a magyar kommunista második embere a börtönben megtér cellatársa, János páter befolyására. A regénynek óriási sikere volt az Államokban, különösen konzervatív, katolikus körökben. Több mint félszáz elismerő ismertetés készült róla, többek között a New York Times Book Review-ban. Valójában Magyarország történetét adja elő az orosz csapatok megjelenésétől a kommunisták berendezkedéséig és véres leszámolásáig, amely kiterjedt saját pártvezetőikre is. A könyvben sorakoznak az események a kíméletlen megszállástól, a

földreformon keresztül a manipulált választásokig és a vallási vezetők és a pártellenzékiek, vagy annak minősítettek elleni leszámolásokig. Két erénye marandó a munkának. Elsősorban dokumentarista jellege, ahogyan az ország szuverenitása elvesztésének hétköznapi brutalitását, a diktatúra kiépülésének mechanizmusát bemutatja személyes tragédiákon keresztül. Másodsorban kiemelkedő a regény csúcspontja, a jezsuita páter és a kommunista vezető vitája a börtönben, ami végül a vallásos világnézet diadalát hozza a kommunizmus eszméjével szemben, mert egy dolog az eszmék ideálja, és másik dolog az ember szembenézése saját sorsával, tragédiájával. A vita végén a kommunista vezér így szól a szerzeteshez:

„– Mostanában úgy érzem, hogy beszélnem, gyónnom kellene valakinek. De ez inkább önkritika akar lenni, legalábbis ez az érzésem, mintsem templomi gyónás olyan hosszú idő után.

– A mi gyónásunkhoz nem kell templom.

– Nem a helyre, hanem a jellegre gondoltam. Azt hiszem, önkritikát kellene gyakorolnom, akkor mindjárt rendbe jönnék.

– Önmagaddal?

– Nem, a párttal.

– És, ha az önkritikából nem lesz semmi, mert a párt nem akarja, hogy rendbe jöjjetek?

– Akkor, János – ő is keresztnevéen szólította a szerzetest –, neked fogok meggyónni.”

Itt lenne az ideje, hogy ezt a művet is feltehessük magyarul a könyvespolcunkra. Nemcsak egy nagy magyar író, politikus életművének teljesebb megismerése miatt, hanem hogy segítse megválaszolni az irodalmat kedvelő és értő olvasóknak az eligazodást az élet végső kérdéseiben. Abban is tájékozódhatnának, vajon Kovács Imre válasza milyen helyet foglal el a sok irodalmi-politikai próbálkozás között?

¹¹ Első kiadása németül (*Im schatten der Sowjets – A szovjetek árnyékában*) 1948-ban, majd franciául jelent meg 1949-ben. (*D'une occupation à l'autre – Egyik megszállás után a másik*) A végleges, lényegesen bővített változat a *Magyarország megszállása*, halála előtt egy évvel jelent meg magyarul Torontóban.

MIKLÓSSY ENDRE

Emberképünk megromlása, emberlétünk hanyatlása

Karácsony Sándor, Alekszej Loszev
és az út a valóság felé

1. A meg nem gondolt gondolat

Korunk katasztrófális helyzete az emberrel kapcsolatos világképünknek alapvető elhibázottságából származik, mivelhogy ez döntően befolyásolja berendezkedésünket a világban. Az ember világképe óhatatlanul csak antropocentrikus lehet¹ éppúgy, amiképpen egy kutyaé csakis kutya-központú.² Ezek nem feltétlenül tévesek, valamelyest meg kell hogy feleljenek a valóságnak, hiszen enélkül pusztulásba vinnének. Ám a valóság teljességét nem merítik ki. Ha viszont önmagunkról alakítunk ki téves képet, akkor arra egy olyan ál-valóság fog felépülni, amely már valóban elvezethet önmagunk elpusztításához.

Azok a mitikus világ- és ember-magyarázatok, amelyeket az újkori gondolkodás túlhaladottnak tekint, kétségkívül részlegesek, de az alapjuk nem feltétlenül téves, már csak azért sem, mert nem beszélnek az ember mindenhatóságáról. Ezt a korlátot lépte túl az újkori ember, és érkezünk el a kairosznak, az idők végzetes teljességének ahhoz a pillanatához, midőn a nyugati gondolkodás hatalmába ejtette az egész világot, és ugyanakkor semmivé üresedett.

Nyugatnak ez a kiüresedése az emberkép tekintetében két különböző, bár összefüggő dolgot jelent, a világértés racionális módszertanát és a posztkeresztény individualizmust.

Az újkori nyugati filozófia ezeken az alapokon állva nem tudott összefüggő emberképet kialakíta-

ni, és ebből következőleg összefüggő világképet sem. Kant, miután éles analitikus elmével részekre szedte az egész elgondolható világot, rájött arra, hogy valamiképpen értelmeznie kellene annak az egységét is. Így vette fel gondolati rendszerébe Istent, a szabadságot és a halhatatlanságot. Azonban anélkül, hogy ez kapcsolatban volna a saját maga által felépített kritikai gondolkodási rendszerrel.³ Ezt az ellentmondását az újkori természettudomány ismeretelméleti alapelve, az „értékmentesség” okozza, amelyhez a gondolkodónak, úgy véli, ragaszkodnia kell, hogy ítélőképességének a „tárgyilagosságát” megőrizze.

Az „értékmentesség” a tudományos vizsgálat számára azt jelenti, hogy előfeltevésekkel ne zavarjuk meg a vizsgálat eredményét. Bármilyen következzék is belőle, fogadjuk el azt valóságnak. Van tehát „érték” a tudomány számára is: az előítélet nélküli tiszta megismerést tekintjük annak.⁴ A valóság viszont nem megismerésről, hanem tettekről szól, amelyek semmiképpen sem lehetnek értékmentesek, hiszen valamilyen cél érdekében cselekszünk, amit fontosnak értékelünk.⁵

Ezzel szemben az újkori filozófia nem tudott elszakadni az „értékmentesség” hipnotizáló baziliszkus-szemétől, mind távolabb kerülve ezáltal a világ érdemi magyarázatától. Heidegger talán a legérdekesebb példa, mivel felismerte a problémát és megkísérelte, hogy éppen a kötelezővé vált értékmentességből vezesse le az értéket. Az értékfogalom az emberfogalomtól nem választható el, egyszerűen azért, mert mindig az ember az, aki értékkel. (Hm. Gyanús – mondja persze rá a természetbúvárból lett filozófus, akinek a matematikai kalkulus jelenti csupán az igazolást.)⁶ Heidegger ezt természetesen tudja, ezért kulcskérdés számára az emberi egzisztencia, mint a világban való tájékozódás-értékelés alapja. Ámde hogyan értékelje a dolgokból összeál-

1 Minden dolgoknak a mértéke az ember, tanította Protagorász, az ókori filozófus. Ezzel a mondattal ugyan sokféleképpen vissza lehet élni, hiszen maga az „ember” fogalma ezerféle – de hogyan belegendolunk, nehéz volna vitatni. Hiszen ha van valami az univerzumban, ami mivelünk nem kompatibilis, akkor éppen ezért tudomásunk se lehet róla, vagyis nem lehet része az általunk felfogott világnak. A mai teológia, például Karl Barth éppen ezért nem is Istenről beszél, hanem az Istennel találkozó emberről.

2 Franz Kafka *Egy kutya kutatásai* című írásában fejti ezt ki, igen szellemesen, a tudni vágyó kutyáról, aki persze semmi lényegeset nem érthet meg a környező emberi világból, de éppen ezért reálisan irracionális a világképe.

3 A rendszeridegenségénél fogva természetesen logikái meggyőző

ereje sincsen. Az elmúlt két évszázad nagyszámú kantianus iskolája ezt a Mester számára oly fontos megállapítást épp ezért legfeljebb lábjegyzetként, bocsánatos kisiklasként szokta hivatkozni.

4 Érték az, ha megtaláltuk a harmadfokú egyenlet megoldását, felismertük a bolygómozgás törvényeit, azonosítottuk az életműködést meghatározó DNS-spirált. Maguknak a felismert összefüggéseknek a tényleges tartalma viszont értéksemleges.

5 Tudományos vizsgálódás számára például nem szabad a ptolemaioszi geocentrikus világképet meghatározó értéknek tekinteni, viszont annak elvetéséből sem szabad filozófiai konzekvenciákat levonni, például az ember ontológiai degradálására.

6 Karinty Frigyes gimnazistája arról ábrándozik, hogy ír majd egy nagy tanulmányt ezzel a címmel: „Az élet értelme másodfokú egyenletekben”.

ló világot ez a pontszerűen létező ember?⁷ Illetőleg, amennyiben nem képes értékelni, akkor ezt miért veszítette el?

Az értékelési válság alapja az, hogy az ember ott találja magát ebben a csupa dologból álló, tehát alapjaiban értékmentes univerzumban, és mivel ő maga nyilvánvalóan nem „dolog”, ezért aztán metafizikai idegenként kell magát éreznie.⁸ Ki vagyok én? – erre így csak az a válasz adható, hogy „én vagyok az idegen”.⁹ Ez volna Heideggernél a metafizikailag megalapozott forrása az ember szorongásának (Angst). A baj pedig abból származott, hogy az ember megfélelkezett a létezésről (Seins-Vergessenheit), ami a kapcsolatoknak, így az értékelésnek is alapja volna, és ezért belesüllyedt a történések esetlegességébe.

Heidegger alapvető problémája Tábor Béla szerint az, hogy a kissebbe akarja beerőszakolni a nagyobbat, például a fogalmi gondolkodásba a nyelvi gondolkodást.¹⁰ (Tábor 262.) A nyelv ugyanis a természeténél fogva dialogikus, és ehhez szükség van egy másik emberre is, akihez itt csupán a Létezés absztrakciójának közvetítésével kapcsolódhatnánk,¹¹ de nem tudni, hogy ez miképpen lehetséges. Ezek a metafizikai töprengések még Hitlert is el tudják fedni a Létezésen gondolkodó ember szeme előtt...

Cogito, ergo sum. Ez a gondolkodás így hát nemigen tudott mit kezdeni a létezéssel,¹² de Descartes nagyírú mondata megmutat belőle valamit: a létezés – reláció. Ez a kapcsolat, a gondolkodás, közvetlenül utal a valóságra, amelyben élünk, azonban olyan módon, hogy azt visszavezeti az eszmére. Gondolkodni, vagyis a létezést egyértelműen, vitathatatlanul dokumentálni annyi, mint megmutatni képességemet az idea-világ és a tapasztalt világ közötti kapcsolatteremtésre. (Jól látható belőle a nyugati gondolkodásba mélyen beágyazódott platonizmus.) Viszont ezzel szemben Loszev mondatára kell hivatkozzunk: „A tiszta gondolkodás meglehetősen jelentéktelen szerepet játszik az életben” (Loszev, 301.) A felvilágosult haladás vélheti úgy,

hogy ezen a dolgon segíteni lehet és kell, mégis fennáll az, hogy a világ még ilyen csekély értelem mellett is létezik, funkcionál. A létezésemet meghatározó kapcsolatnak tehát a gondolkodásom semmiképpen se lehet a végső alapja.

Karácsony Sándor viszont a reláció fogalmát kiterjeszti a létezés teljességére: „Viszonyulok, tehát vagyok.” Ami nem tévesztendő össze az értelem tagadásával, csupán annak a helyét kívánja megmutatni az ember által lakott univerzumban. Viszont ez a mondat kétségkívül szembemegy mind a platonizmussal, mivel nem az eszméből indul ki, mind pedig a kantianus atomizmussal, mivel nem ismeri a Ding-an-sichet, „a dolgot, ami önmagában van”.

2. Az értelemig és tovább

Unus testis nullus testis. A legalább két egybehangzó tanúvallomás bírósági tárgyaláson a tényállás megállapításának a minimális feltétele. Tekintsük ezt feltételnek a gondolkodás igazának mérlegelésénél is. Különösképpen akkor, hogyha két, egymástól igen távol álló tanút idézhetünk meg. Karácsony Sándort (1891–1952), a magyar pedagógus-gondolkodót és Alekszej Fjodorovics Loszevet (1893–1988), az orosz szellemtörténészt. Kortársak, akik egymásról nem is hallottak, s akiknek a tevékenységi köre is olyan rendkívül különböző alapon nyugodott, mint a magyar társaslélektan és az orosz ortodox vallásfilozófia. Tehát nem egyszerűen „két ember”, hanem két igen eltérő alapú világszemlélet, amelyek mégis úgy illeszkednek egymáshoz, mint két összekulcsolt kéz ujjai.

Nem fogadják el az újkori racionalizmus egyetemes világmagyarázó igényét, mégsem tekinthetők irracionalistáknak, mert nem a nyugati gondolkodás által kidolgozott értelmi megközelítést vetik el, hanem csak annak a belülről kitűzött, korlátozó előfeltevéseit.¹³ Amelyek általános alapja, mint azt

7 Minden értékelés összehasonlítás, de a pontszerű individuumnak nincs mihez hasonlítani.

8 Hingeworfenheitről, a létbe vetettségéről beszél Heidegger.

9 Camus kisregénye, a *L'étranger* (pontatlan fordításban *Közöny*) ettől az egzisztencialista életérzéstől lett világhírű. Ámbár ő maga nagyobb író annál, mintsem összekeverje a társadalmi létezés kiüresedését a metafizikai tézissel.

10 Arisztotelész nyomán, akinek kétségkívül a legkiválóbb szakértője volt Aquinói Szent Tamás óta.

11 Seiende-Vergessenheit, a Létező elfelejtése, helyesbíti Tábor Béla Heidegger téziséit.

12 A keresztény teológia, vagy általában a vallás számára ez nem probléma: a létezés a teremtettség következménye, apriorinak tekintendő, és ebből levezethetőek azok az értékek is, amelyek összefüggenek vele.

13 A deduktív idealista filozófiával már a XX. század elején megpróbált szembeszállni Husserl, a „fenomenológia” meghirdetésével, amelyben magukból a jelenségekből kívánt kiindulni. De úgy látszik, nem sikerült az áttörés, és csupán új verbalizmusra tellett belőle – aminek talán éppen Heidegger a legjellemzőbb képviselője.

Szabó Lajos mondta, és Heidegger esetében láttuk, hogy a „semmitől” akarnak kiindulni. Nincsen pedig rá okunk, hogy ehhez ragaszkodjunk, más kiindulási pontok is lehetségesek. De hogyan találkozhat ebben a képtagadó református Karácsony Sándor és a képtisztelő ortodox Alekszej Loszev?

Nézzük meg azonban a következő egybeesést. Karl Barth, a református teológus ezt írja (Barth, II. 1. 749.): „Ami az isteni és emberi természet viszonyának Krisztus képében való meghatározásában tükröződik, az a forma, az isteni lényeg szépséges formája, az isteni lényeg az ő meghatározottságában és tökéletességében. Nemcsak minden igaznak és jónak a forrása, hanem minden szépnek is. És mivel mi Jézus Krisztusban ismerjük meg, hogy ő ilyen, annak okáért épp őbenne ismerjük meg Isten szépségét is.” Pavel Florenszkij, az ortodox szerzetes tanár pedig ezt így egészíti ki az ikonról szóló értekezésében (Florenszkij, 55.): „Szimbolikusságában a kép oly módon tárja fel szellemi tartalmát, hogy szellemi felemelkedésünk során a képtől az ösképhez jutunk, azaz ontológiai érintkezésbe kerülünk vele. Az érzéki jel ekkor és csak ekkor telítődik életnedvekkel, és ezáltal ösképétől elválaszthatatlanul immár nem ábrázolt kép, hanem a realitás első hulláma.”

A Forma tehát öskép módjára jelen van mindkét világlátásban, mint az isteni tökéletesség végső viszonyítási pontja,¹⁴ vagyis mint „nem semmi”, és mint nem csupán az értelem, hanem az érzéki szemlélet számára is megközelíthető valóság.¹⁵ A nagy teológustól vett idézetből látható, hogy a kálvinizmus csak túlzással vádolható túlhajtott intellektualizmussal, mint ahogyan a kiváló orosz természettudóst is aligha tekintjük „értelemellenes misztikusnak”. Különbségek persze vannak, és ne is tekintjük őket lényegtelennek,¹⁶ azonban átjárhatóak a dialógus számára, amelynek a kiindulási pontja Karácsony Sándor megállapítása szerint mindig a másik fél álláspontjának tökéletes megértése. Közös pedig kettejükben mindenekelőtt a posztkeresztény nyugati individualizmus radikális meghaladása a kapcsolat elvének az ontológiai szemléletével.¹⁷

14 Dante írja: „A forma teszi Isten képévé az egészet.”

15 Az absztraháló nyugati gondolkodás ezen a ponton forgatta ki Platón, akinek az ideái érzékelhető jellegűek.

16 Szabó Lajos egyik jelentős észrevétele az, hogy a dogmával nem szabad vitatkozni, mert az csak skizmához vezethet. A dogmát olyan módon kell felnyitni, hogy rákérdünk.

17 Ez az alapelve a XX. század minden dialogikus iskolájának.

18 Mindössze valami esetlegesség, ami az embernek az önmaga iránt érzett elfogultságából következik. Talán megbocsátható, de komolyan nem vehető.

3. A lét és a semmi

Minekutána a mértékadó filozófiai gondolkodás a természettudomány módszertanából kiindulva általános elvé tette az „objektivitást”, abban az értelemben, hogy maga a személytelenített (szubjektív elemeket nem tartalmazó) kijelentés az igazság alapkövetelménye, nyilvánvaló, hogy a „személy” nem határozható meg,¹⁸ és így értékelés sem lehetséges. Ezáltal voltaképpen maga az élet sem volna lehetséges, mert mindig konkrét döntések elé állít, mialatt a „tudomány”, még ha százszor igaza volna is, csupán általános elvet mutat meg.

A XX. század egzisztencialista filozófija ezt a helyzetet felmérve, elfordult az „objektivitás” eme igényétől,¹⁹ az egyéni létezését levezetni nem kívánta, hanem posztulátumnak tekintette, viszont nem tudott választ adni arra, hogy miképpen egyeztethető össze az ember elmúlása és az életnek az általa mégis meghatározott értéke, vagyis hogy mi értelme az egésznek. Alapjában véve az időnek és az időtlennek az egyéni belüli szintézisével próbálkozott sikertelenül, el is jutott a „semmi” fogalmához, amibe bele is ragadt azután.

A mítosz kutató Loszev viszont azzal oldja meg, hogy „a vallás a személyiség öntételezése az öröklétben”. Ez általában vallásos hit, vagy pedig intuíció kérdésének számít, ő azonban racionális úton, a maga dialektikus logikája alapján jut el az örökléthez, kiindulva abból, hogy: „keletkezés csak akkor lehetséges, ha van benne valami nem-keletkezett”.²⁰ Éppen ezért az elmúlásáról sem beszélhetünk. Ez a nem-keletkezett, tehát meg is maradó azonban semmiféle birtoklással szerzettet nem tartalmazhat.²¹

Loszev vizsgálódásai, ámbár a személyre irányulnak, a szerző mégis a személytelen dialektikát használja módszerként. Ezen az úton jut el végül a személyiség általános meghatározásához is. Dialektikája általános szintetizáló rendszerbe foglalja a nyugati gondolkodás egymást kölcsönösen kizáró ellentéteit. Tulajdonképpen Cusanus *coincidentia oppositorum*át

19 A haladáselméletek az ember létét afféle „épitőkocka” gyanánt tekintik, ebből nőttek ki az ember alávetésének az ideológiai is. Az egzisztencializmus éppen ezt az ember szabadságát tagadó kényszerrel kívánta legyőzni.

20 Ezt egyébként már Arisztotelész megállapította. Loszev pedig így teszi értelmezhetővé Hegel irracionális „megszüntette-megörzés” (Aufhebung) fogalmát.

21 Így oldódik meg a Fromm által felvetett ellentét Sein és Haben között.

gondolja tovább. Az egymást kizáró ellentétek fenntartása logikai abszurditáshoz vezet, és az általa alkalmazott dialektikában egészítik ki egymást a valóság lehetséges képmásaivá. Efféle ellentétes fogalmak például, mint objektum–szubjektum, idealizmus–materializmus, tudat–lét, jelenség–lényeg, test–lélek, szabadság–szükségyszerűség könnyen belátható módon nem vezethetőek vissza egyikükre sem. Olyan antinómiák ezek, amelyek azonban megoldódnak a valóságos létezésben. Hogy pontos legyenek: a valóságos emberi létezésben, hiszen más vonatkozási pont nem lehetséges a számunkra. (A nyugati gondolkodáson úrrá lett objektivizmust olyan megsemmisítő kritika alá tudja vetni, akárcsak Nietzsche.)

Karácsony nem a gondolkodás görög hagyományából indul ki, hanem a keresztényből, amelynek az elhelyezkedését a nyugati gondolkodásban alapvetően problematikusnak tartja.²² Ezzel szemben a magyar (illetőleg „ázsiai”) észjárásnak vannak olyan kategóriái, amelyekkel az ellentmondások feloldhatóak. „Az ember az Univerzumban *sub specie aeternitatis* létező” (Karácsony: *A könyvek lelke*). Így folytatja a gondolatot: „Ez az egyetlen jel, aminek a jelentését minden értelem keresi, s minden kíváncsi ember egyedül ért meg. Az egyetlen jelentés ennek az egyetlen megfejtett jelnek a mélyén, a szimbólum, az élet örökaktuális emberi formája.” Ez az Én pedig a Te tükörfogalma, hiszen a pusztá megfogalmazása is csak dialógusban lehetséges. Vagyis reláció, és ez megoldja a pontszerűségből adódó logikai problémákat.

Itt a kétféle szemléletnek a különbségét is láthatjuk, aminek lényege a logika eltérő megközelítéséből adódik. Karácsony könyvei egy kivétellel a lélektan körében mozognak, bár osztja Saussure ama véleményét, hogy a logika a lélektan része. (A racionális megismerés lehetőségének olyan transzcendentális alapjai vannak, amelyek a lélektanban gyökeresnek, körülbelül ezt jelenti a tézis.)²³ Ez a kivétel azonban éppen a leghíresebb műve, a *Magyar észjárás*, amelyben az első átfogó kísérletét teszi a személyiség társas meghatározására. A mű azonban zsenialitásában is töredékes, mert a kapcsolat kifejtéséhez hiányzott a megfelelő kiindulópontja, ezért a logika lélektani összefüggéseinek megmutatásával a további műveiben nem foglalkozott.²⁴ Lélektanát, s

benne a személyiség ontológiáját a társas kapcsolatok dialogikus felépülésének alapján fejtette ki.

A *Magyar észjárás* a fentiekkel lényegében egybehangzólag az analitikus determinizmussal szemben három fő különbséget hoz fel: a határtalan tér, az örökkévaló idő, és a csoda az okság helyén. De ezt csak szemlélteti folklórunkból és irodalmunkból vett bőséges idézetekkel, és összefüggő logikai alapját nem mutatja meg.

Loszev viszont ezt teszi. A „csodát” például így határozza meg: „A személyiség véletlenszerűen zajló empirikus történetének és ideális feladatának az egybeesése.” Ez ugyanis mindig megtörténik anélkül, hogy megfejthető oka volna. Ezért gyermetegnek tekinti, hogy a mai gondolkodás a „sors” fogalmát az „okssággal” helyettesíti, holott a „saját sors” minden ember belső realitása. Logikai megközelítése bizonyos tekintetben kevesebb, mint a Karácsony által fundamentálisnak tartott személyes dialógus,²⁵ mindenekelőtt némileg elmosódik benne az, miképpen épül fel maga a személyiség a kapcsolatrendszeréből, másrészt azonban a rendszerezettségében jobban áttekinthető, mint Karácsony precedensalapú hivatkozásai.

4. A személyiség és a jele

Világképünk ugyan külső tapasztalatokból épül fel, mégsem lehet kívülről megközelíteni, ami óhatatlanul fragmentált volna, és nem olyan egységes, mint amilyen kétségkívül minden normális ember világlátása. Az a belső valóság, amibe ez a világkép illeszkedik, a *személyiség*, ennek a formája pedig Loszev szerint a *mítosz*. A racionalizmus kora óta ez a fogalom primitív népek kusza babonáságait szokta jelenteni, még az is titok, hogyan maradhattak meg egyáltalán, ha ennyire zavaros és inadekvát felfogásuk van a világról. „Az etnográfusok gyakorta rossz empirikusok, amennyiben valamely légből kapott metafizika foglyai” – írja Loszev e felfogás kritikaképpen. A XX. század felvilágosultabb mítoszkutatói, mint Rudolf Otto, Mircea Eliade vagy Northrop Frye már árnyaltabban látnak, de a döntő lépést ők sem tették meg, mivel a mítoszt még mindig külső vizsgálat tárgyaként tekintették.

22 Karácsony Sándor: *Nyugati világnézetünk felemás igában*.

23 Kanttól eltérően ezek nem a „tisztá észben” keresendők.

24 Általános követelményként úgy gondolja, hogy a lehetséges és szükséges másféle felépítésű társas logika nem mondhat ellent a

hagyományos arisztoteliai logikának.

25 A pedagógia szókratikus hagyománya Karácsonynál ontológiai fontosságúvá válik.

Pedig a mítosz valójában az ember világgépének a legáltalánosabb alapja. Ahogyan Shakespeare mondja *A viharban*, legmélyebb művében:

„Oly anyagból vagyunk szöve, mint álmaink,
S kis életünket álmok veszik körül.”

Loszevnél ugyanez egzakt meghatározásban: „Az a világ, amelyben élünk és amelyben a dolgok léteznek, mitikus világ, és egyáltalán, a világon csupán mítoszok léteznek.” Ebben válik a külső világnak az énrám való hatása rendezetté a belső idő értékelő eseményein keresztül. (Vagyis a jelentésként felfogott jelen keresztül, mondhatjuk Karácsony Sándorral.) „A mítosz nem az eszméket, hanem éppen az eseményeket tárgyalja, azokat, amelyek születnek, fejlődnek és megsemmisülnek, az örökkévalóságba való átlépés nélkül.” Könnyű ezt megértenünk, hiszen ami a külvilágból hozzánk érkezik, az is esemény, az életünk pedig eme eseményeknek a felfogása, a mítosz változatlanságával egyetemben, ami nem egyéb, mint „a személyes létezés képe, az élet intelligensen megjelenő szimbóluma” – mondja Loszev. Platonikus, tehát az ideák szemszögéből történő megközelítésben „gy válik ki a logikailag szükségszerű összes szférából a személyes létezés, és a mítoszban kerül kapcsolatba a tudattal. Ekképpen a személyiségnek a lényege a mítoszeremtés.” Ez az ember belső értelemmel felruházott személyes élete, úgy, ahogyan megéli, mert minden, ami történik vele, csakis e mítosznak a szerves részeként történhet.

A mítosz tehát csöppet sem fantazmagória, hanem maga a megélt valóság, „érzélhető és teremtett tárgyi realitás, amely ugyanakkor el is távolodott az események megszokott menetétől.” Megvan benne a hierarchikus rendezettség, vagyis a fontossági sorrend és a történetnek ezáltal való felfogása, ami a szükséges kiindulópontja minden értelmezésnek. Ebben az értelemben mondhatjuk például őszerinte a newtoni világgépet a „nihilizmus mitológiájának”. Elválasztva egyúttal Hamvas Béla különbségtételével az empirikus, saját korlátait ismerő „tudományt” és a spekulatív, abszolút érvényre igényt tartó „tudományvallást”. Maga a tudomány, a matematikai beágyazottsága és ezzel összefüggő elvontsága miatt, amellyel az életet képlet formájával helyettesíti, nem tekinthető mitikusnak, ennyiben persze a személyiség részének sem. Nincs és nem is lehet hiteles mondanivalója a létezésünk kérdéseiről.

A fentiek szerint a mítosz léte az ember apriorija, a formája viszont nem. Magyarázat nélkül marad a

felépítettsége is. Itt kapcsolódunk Karácsony Sándor emberképéhez, ami nem az Én tartalmából, hanem a viszonylataiból indul ki, a jel, a jelkép és a tett összefüggő hármasságában.

A jel utalás valami másra. Az Ugyanazzal, vagyis önmagammal nem lehet azonos. Ám egyedül közvetítheti számomra mindazt, ami nem-Én vagyok, ekképpen tisztázva az Énem tartalmát is. („Ez a parányi hely a szívben akkora, mint a Világmindenség” – mondja a *Chandógya-Upanisad*.) Azonban csak a jelentésben fogható fel, vagyis a számomra-való voltában. A jel pusztán észrevétele is csak előfeltevéssel lehetséges, ekképpen előzi meg a jelentés. „Minden létezésnek az alapja az értékelés” – mondja Szabó Lajos, és ez a jel pusztán felfogására is érvényes. Ami viszont mindig reláció, „valamihhez képest” jöhet létre, erre vonatkozik Karácsony idézett kartézianus parafrázisa: „Viszonyulok, tehát vagyok.” Ez a „valami” pedig a külső világnak az énbennem meglévő elrendezettsége. A „mai” jelentés csak a „tegnapinak” eredményeként jöhet létre, és pedig nem esetlegesen, feltétele a jelképrendszerbe ágyazottság, a jelentések rendezettsége, a szubjektum és az objektum dialektikus kölcsönhatása, a mítosz. „A személyiség, a történelem és a szó a mitológia mélységeiben lévő dialektikus triád” – írja Loszev. Világos tehát a szavak kulcsszerepe, amelyek a formán keresztül kapcsolják a történelmet a személyiség mítoszához.

Láthatjuk a különbséget is a „képi logika”, (Rubljov *Szentháromsága*) és a „nyelvi logika” (Anselmus ontológiai istenbizonyítéka) között, ami természetesen csak a megközelítés különbsége. („Dialektikus egységben” – mondaná Loszev. Vagyis olyképpen, hogy a két ellentétes megközelítés jelenti pontosan a valóságot.) A kép az, amire az érzékelő ember a világot kapcsolja, még mint önmagának a közvetlen részét, amitől való különbsége nem határozható meg. A szó pedig az az erő, ami által maga az Én is létrejön, ez tehát a Teremtés első pillanata a János-evangélium prólogusa szerint (έν αρχή ήν ó λόγος). A teremtés ekképpen dialektikus reláció a lét–nemlét között, mert maga az Én csak a szón keresztül, a Te-hez fűző kapcsolattal határozódik meg. Ez a dialogikus filozófia alapvetése. Karácsony ezért fektetett oly nagy hangsúlyt a kapcsolat alapjának, a közlésnek a problémájára, ami természetszerűleg tartalmazza a mítosz felépülését is.

5. A jelkép

A személyek közötti kapcsolat akképpen lehetséges, hogy az Én megérint valamit, ami egyúttal a tartalma a Te-nek is.²⁶ A hordozója a szimbólum, és ebből épül fel az Én saját mítoszának formája is. Ezért a megértés akkor lehetséges, ha az alkotó úgy fejezi ki magát, hogy ebben a másik ember, a műélvező is magára ismer, mondja Karácsony a művészet társaslelki alapjáról. „A jelkép sikerült, (Én), ha a jelet megértik (Te).” Így ebben a kapcsolatban a személyiség körülhatárolt mítoszából átlépünk a személyen túlba. „Egyetlen kérdésünk marad megfejtetlen, de ez örök titok marad. Tudjuk, hogy miért jelöli a jel az egyetlen jelentést, és miért jelképezi a szimbólum az egyetlen jelentést. De nem tudjuk, hogyan jelenti és miképpen jelképezi.” Ez a két kérdés, amire tehát Karácsony nem talált választ, valószínűleg a forma hatalmára vonatkozik. Loszev viszont megtalálta ezt a mítoszok hierarchiájában, az „egyetlen jelentésben” foglalt viszonylagos mítoszok valamennyiét magába foglaló abszolút mítoszban.

A sikerült nyelvi kifejezés a belső valóságot megerősíti a kapcsolat segítségével, az „egyetlen jel, aminek a jelentését minden értelem keresi”, ahogyan Karácsony mondja, ebben a megerősítettésgben található meg az értelmét. Ám ez az út a mi számkra már aligha vezet a platonizmuson át, ahogyan Fülep Lajos is felismerte, vagyis a személyes kapcsolattól függetlenül ható eszme eltűnt.²⁷

6. A tetterendszer

Miért fogadnám el más gondolatát? – kérdezné ide illő az „individualizmus apostola”, Max Stirner, nem is éppen oktalanul. Itt találkozunk a kapcsolatok Karácsony által leírt harmadik elemével, a tettek rendszerével, ami a külső átformálása a belső igényei (a mítosz) szerint. Azonban nyilvánvaló, mint mondja, hogy ebben kizárólag alárendeltségi viszony lehetséges, ami az én tárgyiasításomat jelenti, és ezt ráadásul önmagamnak kell végrehajtanom a mítoszom folyamatos átalakításával, sőt esetleg

eltorzításával. Csakhogy e kényszerűség nélkül nincs emberi világ. Az egész újkori racionalizmus sem tudott mit kezdeni a társadalomszerveződésnek ezzel az alapkérdésével. A legkülönbözőbb hatalomelméletek ezért aztán éppúgy, mint a társadalmi gyakorlat, előbb-utóbb kénytelenek az erőszak mítoszához folyamodni, amit Bibó István „az egyetlen eretnokségnek” nevezett.

Karácsony azonban egyértelmű különbséget tud tenni. „A társaslélek nem tévesztendő össze a tömeglélekkel. Az egyéni lélek ez, de nem önmagára nézve, hanem a másik ember felé fordultában.” A kollektívumnak éppen ez az ontológiai alapja: az elkerülhetetlen alárendelődés normatív kiindulópontja a társas kapcsolatban lévő személyes elfogadottság.²⁸ Tökéletesen félreértették Karácsonyt, amikor a szemléltető magyar történelmi példáit kivétel-szerűeknek, archaikusoknak bélyegezték. A társaslelki alapon nyugvó együttműködés ezen példái ontológiai jelentőségűek. Az elavultság hivatkozásával kifogásolt „patriarchális viszony” egyébként is minden hatalomnak a természetes alapformája (a *potestas* szónak nem ok nélkül a „pater” a gyökere). Ennek alapján mondhatta Bibó István, hogy nincs demokrácia elfogadott szellemi elit nélkül.

Az alárendeltség elfogadása a személyiség társaslelki evolúcióján keresztül lehetséges, amelyben a kitáguló lélek formája is a természetes rangsorban alakul ki. Sok minden eszébe juthat erről az embernek, ezért emlékeztetnék Karácsony imént idézett kritériumára, vagyis a kapcsolat társaslelki minőségére.

Ismét összhangban vagyunk Loszevvel, akinél a mítosz evolutív és hierarchikus, „az eredendő, még személyiséggé nem vált, valamint a létrejött, empirikusan véletlenszerű személyiség dialektikája.”²⁹ A hierarchikusság pedig, ismét Loszev szerint „mindig valamely hozzávetőleges jelentés, amely a saját határa, vagyis a személyiség abszolút öntételezése felé törekszik. A maga létezésében csak megismétli részleges-alárendelt momentumait, amelyek benne örökre adottá válnak.”

Ekképpen a szabadságnak, vagyis a jövőformálás lehetőségének kizárólag a mítoszon belül van értelme, ahol a történelem változása a maradandó folya-

26 Alapjában véve ez a szokratészi pedagógia lényege is, és ebből bontotta ki Platón az „ösképek” világszemléletét.

27 A nyugati gondolkodás eme lesújtó örökségéről Hamvas Béla azt mondta, hogy az eszmék realizálatlanságának következménye. Csak egy darabig lehet elfogadni azt, aki folyamatosan vizet pré-

dikál, miközben ő maga bort iszik.

28 A társadalmi valóság nagyrészt természetesen nem ilyen, de éppen ez a társadalomszerveződés legfőbb nyavalyája.

29 Kierkegaard: „Mindem önmaga és egyúttal az emberiség egész addigi története is.”

matos megnyilvánulása lesz. Ez a minősítő elve Karácsony „felnőtt emberének”, aki a tökéletesen kiépített belső világára támaszkodva immár autonóm módon képes értékmeghatározásra, és az ő társaslelki viszonyainak is.

A személyiség törekvése Karácsonynál „jelet adni”, vagyis megmutatni a maradandót. Spirituális formája annak, amit a biológiában a „csíraplazma folytonosságának” mondanak.³⁰ Ekképpen vezet minden mítosz a vallásba. „Dialektikusan szükség-szerű – mondja Loszev – a személyiség életében egy olyan stádium, amikor ő maga és minden más lényegűsége valamely örök állapotban szintetizálódnak, ahol örök, szakadatlan létezés, valamint örök, szakadatlan mozdulatlanlás és változhatatlanság lesz.”

A relatív mítosz ekképpen vezet az abszolút mítosz felé, mutatja meg Loszev.³¹ „Dialektikus szempontból nyilvánvalóan következik az örökkévalóság, az abszolútum, a mindentudás és a szubjektum fogalmi egyesítésének a formája, vagyis Isten fogalma. Sőt mi több, ez általában a lét mint egész elgondolhatóságának a feltétele.” Szabó Lajos a létezésnek és a rá való reflexiónak a végső elválaszthatatlanságára utalva ezt mondja, Gödel logikai tételével is összhangban, de azon túl is vezetve: „Isten léte és feltétele minden biztonságának és bizonyításának a végső alapja.”

7. A mítosztalanság

Itt kifejtett emberképünk alapján mítosztalanság természetesen nem lehetséges. Lehetséges viszont a valóságban az elhomályosodása, a balhit, az értelem fogyatkozása, az érzélem eltorzulása és az akarat megromlása.

Miután a világban tárgyakat érzékelünk, csábító az a felfogás, hogy más egyéb nincs is. Ezt tanítja az ősi hindu *Lókájáta* szenzuális materializmusa, és legalább következetes, eltérően az újkori természet-tudomány metodológiai materializmusától, amely viszont leplezi a maga alapjait.³²

Amiképpen Nietzsche mondja, csak azt találjuk meg a világban, amit mi magunk rejtettünk el benne.

30 „Élő csak élőből keletkezhet” – ez az egyszerű formulája.

31 Kant gondolkodási rendszere ezen a ponton mondott csődöt.

32 A kísérleti modellekre redukált és éppen ezért csupán részleges megállapításait a világot átfogó alaptényeknek kívánja tekinteni. A fenomenológikus természet-tudományokban ez még megjárja, de végzetessé válik, ha az embertudományokra is kiterjesztik, mivel ekkor már a cselekvés normatív alapja lesz.

Ne higgyük hát, hogy azok az emberképek, amelyeket egy-egy időszak közgondolkodása a szcientifista tudomány legendájára támaszkodva ránk erőltet, „tudományos vizsgálódás” végeredményei. Rendkívüli naivsággal indulnak ki egy olyan világképből, amit a környezetükben, az őket körülvevő társadalomban és emberi kapcsolatokban látottakra alapoznak, ennek alapján tudományos kísérleteket, megfigyeléseket végeznek, amelyek persze ezt az eredményt igazolják is.³³ Ezt a bizonyítási eljárást, a bizonyítandónak a felvételét a kiindulási alapokba, („*petitio principii*”) már a középkori skolasztika elvetette, de az egyre absztraktabbá változott tudományba, az áttekinthetlenné nőtt bonyolultsága miatt, úgy látszik, vissza lehetett csempészni.

Hírhedt és talán a legkártékonyabb megjelenése Darwin *létharc* (struggle for life) elmélete, mint globális világmagyarázat. Ennek a kiindulási pontja ugyanis nem az élővilág természet-tudományos megfigyelése volt, hanem Malthus brutális társadalomelmélete – amit mintegy tudat alatt elfogadva, a „természet” máris szolgáltatta a tapasztalati bizonyítást.³⁴ Ebből épülhetett fel kétségbe nem vonható „tudományos” hivatkozásként a népiertások XX. százada. „Darwin-isten” azonban változatlanul él, sőt mintha manapság a reneszánszát érné meg. Sok jót ettől nem várhatunk...

Lametrie, a XVIII. századi felvilágosult francia gondolkodó az *embergépről* (*l’homme machine*) írt egy hajdan rendkívül népszerű tanulmányt. Különösen tetszett ez a korszak abszolút uralkodóinak, mert elméleti alapot adott a gombnyomással működtethető társadalomhoz – ahhoz, ami az elvi kiindulási pontja volt a gondolkodónknak.

Itt említhetnénk Reagan hajdani amerikai elnököt is, aki szerint a világbékét csak az emberek fölötti agykontroll biztosíthatja – ez irányú *in vitro* kísérletezés már folyik is. Természetesen ő sem a saját agyát kívánta kontrollálni...

Marx, szembetalálkozva a kapitalizmus embertelensége által gazdaságilag elnyomított, mindenüktől megfosztott proletárokkal, rögvést úgy gondolta, hogy a gazdasági elnyomásuk elleni sikeres lázadás-

33 A XIX. századi orosz ortodox teológia arra hivatkozva tessékelt ki a racionális megközelítést a vallási dogmatikából, hogy hiszen nincsen két egyforma nyugati gondolkodó, aki ugyanazt mondaná az alapkérdésekről, nem lehet hát egyiket se mértékadónak tekinteni.

34 Kezdetleges formában, mint „a nagy hal megeszi a kis halat”, ez ősi bölcsesség ugyan, de régebben nem növekedett átfogó világmagyarázattá, mert ezen kívül sok mást is feltételeztek a világban.

sal a földkerekség minden baja megoldódik, és ők válnak az emberiség üdvözítő osztályává. Ezért aztán „nem prédikálnak erkölcsöt”.³⁵ (Természetesen nem is gyakorolták, midőn hatalomra kerültek.)

Stephen Hawking, a rendkívüli szellemi képességű, de teljesen megbénult mozgató idegrendszerű fizikus, aki a külvilággal már csak gépek segítségével tud kommunikálni, és akit manapság sokan tekintenek a bölcsesség legfőbb kútfejének, az embert „a világmindenség urának” nevezi. Szomorú, bár emberileg érthető léptékvésztes ez a saját életét jóformán elveszített ember részéről, aki a maga tündökletes elméjével a legbonyolultabb matematikai-fizikai összefüggéseket bogozza ki, és ezt a világ teljességének tekinti. Még szomorúbb, hogy ennek mentén tömegek fogadnak el olyan világgépet, amelyben azon illúzió mentén, hogy „megértettük az egész univerzumot”, tudomásul veszik saját életük értéktelen semmisségét.

Ezek és a többi hasonló elmélet alapján véve csak másodlagosak, nem formálják, csupán tükrözik a világgállapotot anélkül, hogy rálátásuk lenne, következésképpen anélkül, hogy bármit is javíthatnának rajta.³⁶ Megidézésük csak annak a helyzetnek a jellemzésére szolgál itt, amelyben az ember feladja önmagát, hogy a tárgyak világában helyezkedhessen el. Mindeme emberképeknek a közös alapja az, hogy az embert dologi természetű lénynek tekintik, aki fölött, mint minden egyéb dolog fölött is, külső természeti törvények uralkodnak.

Az emberképre, tehát minden további ismeretünk kiindulási alapjára vonatkoztatva könnyű belátnunk azt az alaptévedést, amely őt a tudomány, vagy a közhatalom objektumának véli, hiszen egy saját akaratlanul rendelkező lényt ontológiai lehetetlenség pusztán tárgynak tekinteni. Éppen ezért a maga „belső érzékelése” (*sens interne*) szerint még soha senki sem tekintette saját magát objektumnak, azaz külső

szemlélet alá vetettnek. Igaz, hogy eme belső szemlélet megformáltságának híján ellenállnia is nehéz a kívülről érkezett téveszmének, aminek éppen az a vonzóereje, hogy a belső ürességet kitölteni látszik egy átfogó világgéppel.

A gyökértelen ember tehát vagy meddő és önemésztő módon tiltakozik eme rákényszerített és valamiképpen hamisnak érzett világszemlélet ellen,³⁷ vagy pedig afféle depriválódott misztikusként megkísérelti énjét alávetni, eldologiasított szolgájává tenni az Eszmének. De még egy eszme által teljesen megszállott embernek is komoly harcot kell vívnia önmagával, hogy „dolognak”, azaz külsőleg meghatározottnak tekinthesse magát.³⁸

De legyünk itt pontosak. Semmi köze ennek a valóságos misztikához. Az Én feladása nem a transzcendens létezésben történik, hanem az áldozat az Eszme birtokosa alá rendeli önmagát.³⁹ „Megszabadítom az embereket a szabadság terhétől” – fejt ki Hitler a társadalmi célkitűzését, és valami van is benne: a szabadság döntési kényszerrel jelent, sőt a döntésért viselt felelősséget is.⁴⁰ Ámbár hozzá kell tennem, a felelősség így is megmarad, mint önmagunk alávetésének a felelőssége.⁴¹

8. Az utolsó ember felé

A világgépében eltárgyasított ember útja kétféle, legalábbis látszólag. Megkísérelheti önmagát is tárgynak tekinteni, ahogyan láttuk, de azt is, hogy csak a többi embert, önmagán kívül mindenkit tekintszen akként (ezt mondjuk szolipszizmusnak). Megjegyzendő, hogy láthatólag ezek is mítoszok, vagyis a saját létük értelmezései – annak a köréből tehát nem lehet kitörni –, azonban szemben állnak a valósággal, és ezért a hatásukban rombolóak. (Maguk az „eszmetulajdonosok” természetesen a

35 Az erkölcs majd kialakul az igazságos elosztás társadalmi praxisából – teszi hozzá. Felismerhető ebben Adam Smith kezenyoma, aki a „piac” szempontjából tartotta az erkölcsöt fölöslegesnek. Nos, Marx viszont az „elosztás” szempontjából tekinti annak.

36 Marx a *Feuerbach-tézisek*ben a világ megmagyarázása helyett a megváltoztatását tűzte ki célul. Kissé túlméretezett megfogalmazás – mintegy a teremtés megismétlése lenne ebben a formában. Viszont éppen az általánosság miatt cselekvés megalapozására alkalmatlan, hiszen így ott kezdhetjük a „megváltoztatást”, ahol csak akarjuk. Természetesen nem az erkölcsnél, mert hiszen az nincsen...

37 Dosztojevszkij hőseinek gyakori problémája, hogy a „józan ész” dacára miképpen ne tekintsék önmagukat egyszerű zongorabilentűknek.

38 A XX. század torzképek által félrevezetett, „elveszett emberei” között nagy számban voltak ilyenek. A *Sötétség délben* regény bolsevik főhőse, Rubasov, Arthur Koestler szerint ezért tekinti önmagát „grammatikai alanyoknak”, szemben a Haladás objektivitásával.

39 Tökéletes példája ennek Dosztojevszkij *Ördögök* című regényének Sztavroginja, a regény elveszett lelkeinek gazdája, aki ugyanakkor belülről teljesen üres. Akárcsak a XX. század nagy diktátorai.

40 Tábor Béla a harmincas évek közepén utazott valahová, és beszélgetésbe kezdett a mellette ülő értelmes némettel. A határhoz érve a vámosok kinyitatták a bőröndöket, és a német bőröndjében legfeljebb egy nagy Hitler-kép volt. „Man muss an etwas glauben” – mondta a német, kissé röstelkedve.

41 Erich Fromm: *Escape from Freedom (Menekülés a szabadságtól)*

szolipszizmus kategóriájába tartoznak. Egyetlen bűvész sem hisz a saját trükkjében.)

Az egyszerűség kedvéért ezt az eltorzult gondolkodási módból következő torz individualizmust Max Stirnerrel, a XIX. század közepének gondolkodójával szemléltetem, ámbar *Der Einzige und sein Eigentum (Az Egyetlen és az ő sajátossága)* című művét a maga korában annyira örültnek tartották, hogy a cenzúra sem foglalkozott vele, annak dacára, hogy az ég egy adta világon mindent felrobbantani szándékozott.⁴² (Ma sem nagyon emlegetik. Ebbe a tükörbe senki se néz szívesen. Mindazonáltal ha következetes végiggondolás nélkül is, az Ének ez az abszolút kultusza az uralkodó világszemlélet.)

Mindenkit az önzés mozgat, hiszen bármit is csinállok, azt a saját lelki jóérzésem érdekében teszem. Amire nincs szükségem, az számomra nem létezik, csak az, amit én akarok, hogy legyen. Én teremtek érzést, hitet, gondolatot, én semmisítem is meg őket. Fölöttem pedig semmi sincsen, erkölcs, igazság, társadalom, a kötelékeket, amelyekbe születünk, az énünk érdekében szét kell tépni. Ide értve a gondolatot is: ne legyek annyira tehetetlen, hogy elfogadjam, bármiféle gondolat felettem állhat. Én vagyok a mértéke minden gondolatnak is.

Létezni pedig annyi, mint mindent a birtokomba venni, amit akarok, hogy eztán éntőlem függjön. A létezés öröme azonos a birtoklás örömeivel.⁴³

Ekképpen objektumnak, szolgálatomba vonandó tárgynak tekintek minden embert is, a saját vágykiélés érdekében, ami a legfőbb, sőt egyedüli értelmes és lehetséges törekvésem. Viszont erről már közbeszéd nemigen lehetséges, hiszen éppen a közösség minden formájának legradikálisabb tagadása. Kétféle lehetőség van helyette. Az egyik az, hogy be kell vezetni egy „eszmét”, és inentől fogva már nem közvetlenül beszélünk egymásnak, hanem minden mondanivalót erre az „eszmére” vezetünk vissza.⁴⁴ A másik pedig a Freud nyomán kibontakozott *mélylélektan*, amelyben az ember-alatti ösztönöknek, a Lustprinzipnek a mozgatóerejét fogadjuk el törvény gyanánt.

A közgazdaság által meghatározott erkölcsből eljutottunk tehát az ember-alatti ösztönök szabályozó elvéig, amely szerint az, amit mindeddig „emberi magatartásnak” hívtunk, nem egyéb, mint természetes lényünk elfojtása. Ha egyszer a fáról másztunk le, akkor az a helyes, hogyha vissza is mászunk rá. Aki ami pedig ebben zavar, az ne legyen. „Valósítsd meg önmagadat!” – hogy korszerűen fejezzük ki a dolgot.

A Stirner által felidézett Én azonban nemcsak abszolút, hanem véges is.⁴⁵ Előbb-utóbb elpusztul, de addig is birtokba vett vagy elpusztított minden lehetőt maga körül. Ami őt a halála után már csöppet sem zavarja. Előttünk áll tehát a mi korunk életfilozófiája. Amivel nem azt mondom, hogy „Stirneren alapul”, hanem csak azt, hogy önála látszik a legvilágosabban, minden következményével együtt a „szolipszizmus”, az egész világot birtokba venni vágyó Én egyedülvalóságának világfelfogása mint korunk gondolkodásának meghatározója.

Az Ének ez az önmegvalósítása természetesen többféle akadályba ütközik. Az egyik az, hogy az abszolút én beletartozik egy olyan világba, amelyben óhatatlanul más emberek („más abszolút ének”) is vannak. Mihez kezdünk övelük, az ő akarattal, ami a miénkkel oly könnyen ütközésbe kerülhet? Stirner vaslogikája itt megbicsaklik. Kínos számára ebbe a kényszerűségbe belegondolni. Ezért olyasfélét mond a külső hatalomnak efféle elfogadásáról, hogy pusztán kényelmi szempontból történik. Észre kell vennünk ebben a destruktív és zavaros ideológiában azt a pozitívumot, hogy az Én kiemelése ellentmond annak, hogy tárggyá változtassuk idegen akarat alá rendeléssel, ami kapuja volt a XX. század emberpusztító ideológiáinak, a rasszista, náci, fasiszta, kommunista és egyéb kollektívizmuskoknak.⁴⁶

Van viszont egy másik alapvető nehézség is eme „önmegvalósítással”. Az, hogy csupán azt valósíthatjuk meg, amiről tudomásunk van. Érdekes módon még Hitlernek, az erőszak pápájának is van egy idevágó és önmagát szinte meghaladó, profetikus észrevétele: „A terrornál hathatósabb eszköz a tömegek

42 Szükséges megjegyezni, hogy a kiindulási pontja a közgazdaság atyjának, Adam Smithnek a nagy hírű könyve volt: *The Wealth of Nations*, amelyben jeles morálfilozófus megkísérelte kiiktatni a társadalmat összetartó morált a gazdasági önzés segítségével. Stirner csupán logikusan továbbgondolta az egészet.

43 Gabriel Marcel (*L'avoir et l'Être*), majd Eric Fromm írt könyvet (*Sein und Haben*), a létezés és a birtoklás viszonyáról, kifejtve benne, hogy az a létezés, amit a birtoklásra alapozunk, nem csupán tévedés, hanem a korlátoltságában pusztító erő is.

44 „Az ideológia az eszme diadala az ész fölött.” Szkeptikus magyar gondolkodásunk imígyen foglalta össze a dolgot. Helyénvaló megállapítás, hiszen az „eszme” éppen a dialógust, vagyis az értelem lehetőségét küszöböli ki a kapcsolatból.

45 Ennyiben különbözik a „keleti típusú halhatatlanságot” hirdető gondolkodóktól, kiknek Schopenhauer volt az atyamesterük.

46 Ennek a „negatív” szabadságképnek nagy része van abban, hogy a Nyugat uralkodó eszméjévé válhatott a XX. század második felében.

gondolkodásának az átalakítása propagandával.” (Rauschning, 226.) Már csak azt kellett hozzá felfedezni, hogy a terror ki is küszöbölhető, és a rendszer annál hatékonyabban fog működni. A „fogyasztói társadalom” reklámideológiája és agymosása jól igazolja a Führer előrelátását. A rekláminformációkba csomagolt „abszolút Én” már önmegvalósításként eheti azt, amit adnak neki.

9. Kép az utolsó emberről

Ami az érvényét veszítheti, ami elpusztulhat, megsemmisülhet, az nem az igazság, hanem az igazság-

nak a semmibe vétele. Henri Michaux, a XX. század egyik meghatározó költője *Ecce Homo* című versében ekképpen ábrázolta ezt az embert és az általa berendezett világot.

„Nem láttam az embert az ő belső lényének fennsíkján vándorolni, de láttam őt, amint munkába fogja az atomokat és a vízgőzt, amint bombáz olyan részecskéket, amelyek tán nem is léteznek, amint vizsgálgatja nagyítóval a gyomrát, a veséjét, testének csontjait, amint keresgéli önmagát apró porcikákban, kutyareflexekben. Nem hallottam énekét az embernek, énekét a világon érzett áhítatnak, énekét a szféráknak, énekét a mindenségnek, énekét az örök jelenlétnek. De hallottam az énekét mint röhögést, mint ideggörcsöt.”

Irodalomjegyzék

Aprisko, P. P.: Az orosz filozófia története
 Barth, K.: Kirchliche Dogmatik
 Bibó I.: Válogatott tanulmányok IV.
 Dosztojevszkij, F. M.: Ördögök
 Dosztojevszkij, F. M.: A Karamazov testvérek
 Florenszkij, P.: Az ikonosztáz
 Fromm, E.: Escape from Freedom
 Haben und Sein
 Fülep L.: Individualitás (in Hóbagoly)
 Hamvas B.: Patmosz I.
 Hamvas B.: 33 esszé
 Heidegger, M.: Sein und Zeit

Kant, I.: A gyakorlati ész kritikája
 Karácsony S.: A magyar észjárás
 Karácsony S.: A könyvek lelke
 Kierkegaard, S.: A szorongás fogalma
 Koestler, A.: Sötétség délben
 Loszev, A. F.: A mítosz dialektikája
 Michaux, H.: Exorcismes
 Rauschning, H.: Hitler bizalmasa voltam
 Shakespeare, W.: Színművek
 Smith, A.: The Wealth of Nations
 Stirner, M.: Der Einzige und sein Eigentum
 Szabó L.: Teocentrikus logika (in Tény és titok)
 Tábor B.: Személyiség és logosz
 Upanisádok – válogatás.

Tokaji oszlop (1977)

KERTÉSZ LÁSZLÓ
Samu Géza autonómiája

Az 1970-es évek elején jelentek meg az egyetemes művészetben a természet és ember közti harmóniát újratehermenteni törekvő irányzatok, az earth, a land, a process, a ressource és az ecological art. Az elsősorban attitűdként leírható természetművészet egyik első és legjelentősebb magyarországi képviselője volt a fiatalon elhunyt és mára méltatlanul elfeledett Samu Géza.

Samu a Tolna megyei Kocsolán született 1947-ben, szegényparaszti családban. Apja nem vállalta, így anyai nagyapja nevelte, aki afféle falusi ezermester volt. Alakja oly fontos Samu számára, hogy szereti magát is ebben a szerepben láttatni, miközben attitűdje egy avantgárd művészé. Rajztanára biztatására jelentkezik Pécsre, a művészeti gimnáziumba, ötvös szakra, ahol az otthon már elsajátított famegmunkálási technikák mellé a fémmel való bánásmódot is megtanulja.

Kezdetben fest is – festőtanára, Lantos Ferenc inspirációjára – neokonstruktivista képeket. A konstruktivizmus ekkoriban sokak számára etikai kiindulópont, ellenállás a hivatalos művészettel szemben. Ezeket a képeit soha nem állítja ki, később el is égeti mindet. Legkorábbi faragott szobormunkái figurális, kőből készült művek, amelyeket a középkori szakralitás és a paraszti fafaragás rusztikuma inspirált. Korai fémplasztikái, az 1969-es *Vaspár* és a *Háromkerekű* modernista szobrok, az absztraktot megelőző, a figurálist redukáló fázist idézik fel.

1969-ben készíti azt a szobrot, a *Corpust* (13. oldal), amelyen megjelenik két olyan momentum is, amely művészetében a későbbiekben is fontos szerephez jut. Az egyik: a talált forma beépítése egy új vizuális összefüggésbe – Krisztus feje a plasztikán egy fából faragott csap. A másik: az összeépítésnél a paraszti kismesterségek logikájának, a falusi ezermesterek individuális megoldásainak megidézése. A *Corpusszal* Samu szakralizálja a hétköznapi paraszti tárgyvilágot.

Samu nem vesz részt akadémiai képzésben – ugyan felveszik az Iparművészeti Főiskolára, de hamar ott hagyja. Mindez hátrányt jelent számára az indulásnál, de jelentős szemléleti szabadságot is biztosít.

1969–70-es *Fülese* is tisztán mutatja azt a szürrealista gyökerű, tárgyból tárgyat építő, a funkcionálisba ábrázolót belelátó, belevetítő szobrászi attitűdöt,

ami az életmű első szakaszát jellemzi. 1971-es első egyéni kiállításával egyből berobban a kortárs magyar szobrászatba –, az eldugott helyen (Pesterzsébeti Vasas Művelődési Központ) rendezett tárlat jó kritikát kap –, a szakma viszont még nem tud mit kezdeni vele. Munkamódszere ekkoriban a montázselvre épül: kiemel egy-egy tárgyat a paraszti környezetből, majd átformálja, kiegészíti, összeépíti – projektív, a formába más formát belelátó megközelítéssel (mint később a természeti tárgyaknál is), de eredeti formavilágukat is megidézve, felismerhetőségüket megtartva. Távolra nyúlnak e metódus gyökerei, elég például csak Picasso szobormontázsait magunk elé idéznünk. Funkciójukat vesztett tárgyakat használ, a szigorúan ökonomikus paraszti gondolkodásnak is megfelelően ezzel, amely nem ismer hulladékot, haszontalan tárgyat. A hétköznapi népi tárgykultúra ekkor már eltűnően lévő rétegének pusztuló rekvizitumaiból varázsol esztétikumot. Samu hisz az archaikus feltámaszthatóságában, a mítoszteremtésben. Később, egy 1985-ös interjúban kifejti: a múlt formáit gondolja ehhez eszközként használni.

A mindezekben rejlő romantikus mozzanat egyértelmű. Samu – könyvekből – archaikus kultúrák tárgyait is tanulmányozza.

A *Fülesnél* alkalmazott módszer – belelátás, majd az ezt felerősítő vizuális manipuláció – kap szerepet a *Szarvasteknő* (73. oldal) 1970-es megalkotásakor is. A szarvakkal ellátott kultikus figura – újabb és újabb értelmezésekben – visszatérő motívuma lesz művésztének: mint archaikus varázsló, ősi isten-idol; később pedig – a természeti formák használata idején – a szarvak átmenetet képeznek az életfa motívuma felé.

A használati tárgyak antropomorfizálása jellemzi Samu e korai korszakát. Ez a megközelítés a népi bábkészítés, színjátszás, maszkkészítés tradíciójában mindig is jelen volt. Samu így lelkesíti át például a sulykolót, vagy a hetvenes években készített szobrainak egyik fő motívumát, a teknőt is.

Művészetében kezdettől jelen van a halál-tematika. Az 1975-ös *Temetési menet* című művén megfigyelhetjük az említett szarv-használatot, de a korai plasztikáit erősen jellemző, absztrakthoz közeli formai redukciót is. A *Temetési menet* asztallapja Kháron ladikjára utalva egy felfelé keskenyedő kormánylapátban végződik.

Akár Samu plasztikáinak, objektjeinek formavilágát, akár annak forrásait vagy a szürrealista képpalkotáshoz közeli montázstechnikáját vizsgáljuk, számos

előzményét fedezhetjük fel a magyar képzőművészetben. Így valószínűleg nem születhetett volna meg művészete Korniss Dezső, Bálint Endre vagy Anna Margit munkássága nélkül. De európai őseit is sorolhatnánk. Samu munkásságában azonban a szürrealizmusnál meghatározóbb forrás a paraszti művészetben is jelenlévő projekció jelensége.

Samu hamar felismeri, hogy ha csak kizárólag valóságos használati tárgyakból építkeznek, viszonylag gyorsan kimerülnek a lehetőségei, ezért elkezd kvázi paraszti használati tárgyakat faragni, a korábbi talált tárgyak rusztikus formavilágát stilizáltabban imitálva. Így például maga váj teknőszárnyakat, amelyek azonban már csak formai idézetek, teknőnek nyilvánvalóan alkalmatlanok lennének.

Ezzel párhuzamosan a keresztény szimbolika népies, naív, pogányba hajló változata is megjelenik művészetében. Ennek szép példája az 1972–73-as, paradox módon szárnyakkal és kerekkel egyaránt ellátott *Kerekes angyal*, amelynek tömeges kerekai a földtől való elemelkedés reménytelenségét sugallják, és amely kezében pogány szimbólumot tart, a folytonos megújulás, az élet jelképét: egy tojást. Samu monumentális angyalai Kondor Béla bukott angyalainak is távoli leszármazottai.

A népmesei, epikai elem jelenik meg a *Nagynéném vaját köpül* (24. oldal) című munkáján. Ez esetben is csak utalás a hántolt törzs formája, amelyben jól láthatóan nem köpülhetett soha senki. A törzsön 3 sorban 33 fűrt lyuk – népmesei számok idézeteként. A fakanál is csak formai analógia, pszeudotárgy, hiszen sem lapátnak, sem szűrőnek nem lenne alkalmas; ugyanakkor egyszerre tucatnyi konyhai eszköz asszociációját kelti, azok esszenciáját megfogalmazva. Az animista látásmód, amelynek segítségével a fakanalat lélekkel ruházzuk fel, a gyermeki szemlélettel is rokon.

Azt, hogy Samu művészete a népi bábművészet átlelkesítő mechanizmusának párhuzama, a legilletékesebbek, a bábosok is hamar felismerték. A pécsi Bóbita Bábszínház felkérésére így készíthetett – korábbi műveiből kiindulva – Bartók *Cantata Profanájához* bábokat és díszletet.

Kvázi népi tárgyai és az általuk a befogadó emlékezetéből felszínre hozott emlékek közti kapcsolatot jól szemlélteti, amit Samu Géza *Nagyanyó meséi* című műve kapcsán Kozák Csaba fogalmazott meg: „Erre a székre fizikailag képtelenség ráülni, nem is arra való, de felidézi azokat az estéket, amikor a mese és a valóság még összefonódott, amikor oda lehetett a tűz mellé

ülni és hallgatni a mesemondót.” Ez az a világ, amelynek hiányából a samui romantika megszületik.

Az 1976-os *Napszekér* az útszéli pléhkrisztusok naivitását egyesíti a győzelmi szekér évezredes szimbolikájával. Ennek majd több változatát is elkészíti. A hetvenes évek közepén – ezt nyilatkozataiból tudjuk – úgy érzi, a népi formavilág idézeteiből való építkezés keretei behatároltak, annak lehetőségeit jórészt kimerítette, zsákutcába jutott. Ráadásul szakmai rosszakarói is szeretnék ráragasztani az ifjú népművész címkét, és ezzel száműzni a grand artból. Elkészíti hát számvetését, az eddigi életmű újraértékelését az 1976-ban Hajdúszoboszlón kiállított *Vörös szerpentin* című installációjában (35. oldal). Ebben korábbi műveit helyezte új kontextusba – szobrait egy kígyózó, vörösre festett fakorláthoz rögzítve. Nem is a megformálás mikéntje volt ebben a fontos, hanem a gesztus, az átértelmezés, az eddigi oeuvre interpretációi alól való mágikus felszabadulás. Egyben fontos lépés volt ez részéről az installáció mint szobrászati forma alkalmazásai felé.

A hetvenes évek második felében új hangját keresi. A *Vörös szerpentin*t vándoroltatja, és viszonylag nagyszámú köztéri plasztikát készít. Ez utóbbiak egy része korábbi kisplasztikáinak felnagyított variációja (*Temetés, Napszekér, Pogány mitológia*). Két olyan köztéri plasztikát is alkot azonban, amelyek az útkeresés kísérleteihez tartoznak. Az egyik ilyen, aminek nincs folytatása az életműben, az 1976-os *Nagy szita-kötő*, a zalaegerszegi művésztelepi játszótéren. E munkában a samui humor egy népi gyermekjáték típus pop artos felnagyításában nyilvánul meg. A másik fontos kísérlete az 1979-es *Tokaji oszlop* (45. oldal), amely a Makovecz-körrel való együttműködés eredménye. Ez valószínűleg fontos lépcsőfok a népi tárgykultúra formavilágától egy általánosabb érvényű, a természeti formákat felhasználó szobrászat felé vezető úton. Kiemelkedő szerepe lehet ebben az organikus építészet példájának. Itt használja először a Makovecz Imre által is kedvelt építészeti elemet, a zsindelet, amely plasztikáinak ezután gyakori motívumává válik, fa- és fémváltozatában egyaránt. (A kölcsönt bőséggel visszaadja: Makovecz Imre sevillai pavilonja sokat köszönhet Samu Géza művészetének.)

Az 1970–80-as évek fordulóján megépített sárkánykígyói már a térrel való bánásmód új típusai. Az első változat, az 1979-es *Sárkánykígyó*, még a paraszti kultúrára utaló-émlékeztető elemekből áll: padokból, lócákból, fűzfából font kosarakból – ezt

egészíti ki papírral és a fateknőkből készített szájjal. Később mindezt nagyméretű kockákból álló keretbe függeszti – ez jut el Párizsba. A Vas utcai szoborkertben bemutatott változatnál, a *Sárkányketrec*nél (7. oldal) pedig a formai elemekben is megtörténik az alapvető váltás: a sárkánytest már kizárólag faháncsból áll. Ez 1981-ben készült, már az 1980-as párizsi út után, ami meghatározó hatásokat jelenthetett Samu számára. Ő maga így vallott erről: „Rácsodálkoztam arra, ahogy a kinti kollégák akár a bothoz is nyúlnak. (...) Ez a természetes szabadság komoly hatást gyakorolt rám, és beindított egy gondolkodási folyamatot. Olyan dolgokkal kezdtem el foglalkozni, amiket azelőtt nem mertem elhinni magamnak.” Elhagyja hát a paraszti formavilágra való utalásokat, és ezentúl a természet kínálta motívumkincsre támaszkodik. Művészetének újragondolása, új szemléleti alapokra helyezése, a tényleges váltás 1983-as nagyatádi tevékenysége alatt zajlik le. Felszabadulásának egyik valószínű bátorítója az a David Nash munkáit ismertető könyv, amely ekkor végig vele van.

Már egyértelműen a land art körébe tartoznak Samunak a nyolcvanas évek elején a természeti tájban megépített installációs kísérletei. Például 1983 őszén, Nagyatádon: az erdőszéllel párhuzamosan úgy rendezett el több száz hántolt gallyat – a hántolás az élő természettől való elhatárolás gesztusa – hogy azok egyetlen középpontból kiindulva szimmetrikusan kétfelé hajolva sorjáltak, egymástól egyenlő távolságot tartva, egyre rövidülő ágakból.

A fent említett kísérleteinek volt szintézise 1983-as kiállítása a Múcsarnokban, amivel meglepte a szakmát. Samu egy világtörténeti modellt alkotott meg, az ember természetből való kilépésének a stációit ábrázolva, három terem kontinuus environmentjével – az *Ördögret* mitikus és animisztikus ösrengetegéből (55. oldal) a *Mutációk* madárlábon vonuló fainak útját követve a *Kőszáli kunyhóig*, amely a művészet szakrális formáinak megjelenését is képviseli. A kultúra nyújtotta védelmet jelképező kunyhó előtt a természeti alakzatokból elvont bálványok, a flóra és fauna lényeinek testét magára öltő idolkok öröködnék: egy kétszarvú és egy madártollakkal borított oszlop.

A kiállítás fogadtatása sem szakmailag, sem politikailag nem mindennapi. Aczél György, aki ekkoriban a szocialista kultúrpolitika teljhatalmú irányítója – Néray Katalin visszaemlékezése szerint – a kiállítóterekben fel-alá rohangálva dühöngött: „Hogy

lehet ezt a disznóságot megengedni, hogy itt az erdőt behozzák a kiállítóterembe?” Talán hasonló víziója támadt, mint Kovalovszky Mártának, akinek a kiállításról írva a birnami erdő jutott eszébe...

A nyolcvanas évek hozzák el Samu számára az igazi sikereket, valószínűleg éppen az installációi hatására. Azonban Párizs után a plasztikáiban is megjelenik egy új alkotási metódus. Ágasokat vág, és „újraépít” belőlük egy másik fát – ezek így önálló lényekké válnak. Organikus, ugyanakkor szimbolikus formákat épít. A fát áttelekesíti, az újraépítés misztikus gesztusával mintegy maga is beleköltözik a műtárgyba. Nem más ez voltaképpen, mint korai módszerének – amelylyel a feleslegessé vált tárgyakból szobormontázst építve, újra életre keltette azokat – kiteljesítése, a helyhez és időhöz kevésbé kötött formák megtalálásával. E Samu Géza-féle stilizált fakoronák első darabja az 1984–85-ös *Életfacsavar*. Különösen sikerült példái az e módszerrel készített szobrainak a *Kétfelé növe fa* 1987-es változata (65. oldal), a *Kígyófa mutáns* és a *Párhuzamos elágazások* (73. oldal). Ez utóbbi is bizonyítja zsindeleyszoknyás lábaival, hogy Samu Géza művei sok esetben mutatnak animisztikus jegyeket.

Az újraépített fáknek és az installációkban való gondolkodásnak szükségszerűen össze kellett találkozniuk, és ez nemsokára be is következett: az *Életfacsavar* beemelésével építi meg 1985-ben a *Vadászlelművet*, előbbi szimbolikus tartalmát az installációval kiterjesztve.

Ugyanez történik egy másik installáció esetében is. 1987-ben Néray Katalin a Velencei Biennálé kormánybiztosaként beavogatja Samu Géza munkáit a nemzeti anyagba. Az előzetes bemutatkozáson, az Ernst Múzeumban még külön szerepel a *Nagy elágazás* stilizált, újraépített életfája és a *Másvilágkép* installációja – Velencében már a *Másvilágkép* (73. oldal) centrumába kerül a *Nagy elágazás*, így monumentalizálódva.

A velencei siker a nemzetközi szereplési lehetőségek megszorodását hozta el Samu számára – e kötelezettségek miatt élete utolsó évében kevesebbet tudott dolgozni. A nemzetközi hírnév kapujában érte a váratlan halál: 43 éves, amikor 1990. október 6-án hajnalban a szíve felmondja a szolgálatot, és gépkocsijával belezuhan a békésszentandrási víztározóba. Egyszer a magyar művészeknek a nemzetközi trendekhez való lehetséges viszonyáról gondolkodva így fogalmazott: „Autonómiánkkal teremtjük meg egyenrangúságunk hitelét.” Művészetével tökéletesen megfelelt a saját maga szabta maximának.

CSONTOS JÁNOS

Isten csavargója

Gondolatok Jánosi Antal

Kiss Benedek-portréfilmje kapcsán

Nem könnyű feladat poétáról portréfilmet készíteni. Nem mintha költőink nem volnának képesek érzékletesen, olykor ékesszólóan vallani választott orfeuszi hivatásukról – a látvány, a digitális mozgókép újkeletű forradalma alakította át gyökeresen befogadói szokásainkat. Egy emberöltővel korábban még lekötötték az igényes nézőt a „beszélő fejek”; az olvasáskultúra egy magasabb fokán hajlamosak voltunk nagyobb jelentőséget tulajdonítani az emberi arc rezdüléseinek – manapság azonban az emberi sorsot, a művészi életpályát filmes eszközökkel feldolgozó alkotásokat nemcsak illendő, de kötelező is „felképezni”. Szobrászt, építészt könnyebb jellegzetes vizuális környezetbe illeszteni: műveik három dimenziósak, körbejárhatóak. Az irodalmárok közül szerencsésebb a helyzet a prózaírókkal és a drámaírókkal, hiszen műveik adaptálhatók, az archív betétek oldhatják a pusztá vallomásjellegét.

A *Nyitott könyv* típusú, keresztmetszetszerű minitévjátékok azonban kifordult értékrendű korunkban aránytalanul drágának számítanak, ennél fogva sajátos köztes műfajként úgyszólván el is tűntek a képernyőről. A költőkről készített portréfilmeknél viszont az alkotók szűk ösvényen járnak. Ha nem akarnak csupán könyvborítókat mutogatni, akkor vagy a szülő- és lakóhelyükre kell elkísérniük a lírikust (régebben erre a gyakorlatra alapozták a *Szülőföldemen*, újabban a *Szerelmes földrajz* sorozatokat), vagy föl kell vállalniuk a képi világban az érzelmességet, hiszen a vers hatásmechanizmusa éppúgy odabenn, a lélekben működik, akár a természetről alkotott képzeink.

Jánosi Antal, az *Isten csavargója* című portréfilm forgatókönyvírója és rendezője vegyíti a két megoldást: költői portréiban az autentikus életrajzi helyszínekre is eljutunk, ugyanakkor a gondosan kiválasztott versek adaptációja a legjobb értelemben vett filmes tradíciókat alkalmazza. Szerkesztő-rendezői munkássága e területen is roppant imponáló: korábban készített már filmet Márai Sándorról, Gérecz Attiláról, Gál Sándorról, Sulyok Vincéről, Nagy

Gáspárról, Juhász Gyuláról, Juhász Ferencről, Nagy Lászlóról, Kalász Mártonról is. Legutóbb pedig Szabó Lőrincről, amivel igencsak magasra tette a mércét. Kiss Benedek portréfilmjében mégsem verte le a lécet – igaz, ehhez a Kilencek költőcsoport markáns alakjának lírai kisugárzása is nagyban hozzájárult. A költeményeket a szerző mellett Csernák János és Sinkovits-Vitay András szólaltatja meg hitelesen és ihletetten, irigylésre méltó orgánummal. Aligha véletlen, hogy a filmet a közszolgálati csatornák tűzték műsorukra – igen helyesen, mert a kortárs költészet, a magyar nyelvű magaskultúra népszerűsítése a közszolgálat egyik kevésbé emlegetett, de megkerülhetetlen feladata.

Kiss Benedek hetvenéves korára a magyar költészet élő klasszikusává nőtte ki magát. Összegyűjtött verseinek az *Utak keresztje* címet adta; ehhez stílárisan remekül illik az *Isten csavargója* filmcím. A forgatóstáb többek között a szülőhelyre, Akasztóra is ellátogatott. Kiss Benedek már majd' egy évtizede díszpolgára a Bács-Kiskun megyei településnek. A portréból kiderül, hogy poétánk hat ujjal született, mint a táltosok vagy mint Ady Endre; a korabeli babonás közeg ezt a Sátán művének tartotta, és a csecsemőkori ujjamputáció mellett döntött. Az újszülöttet ráadásul háromszor keresztelték meg (egyszer tévedésből ecettel) – Jánosi Antal ezeknek az ajándékba kapott népmesei motívumoknak a révén már a portréfilm elején képes egymásba csúsztatni a valóságos világot és a kulisszái mögött lappangó mítoszt. Erre pedig szükség is van, hiszen egy vállaltan küldetéses költőről van szó.

Vasy Géza irodalomtörténész, Kiss Benedek értő kritikusa a következőképpen summázta a költő indulását: „Az 1969-es költő-kirajzásban Kiss Benedek két antológiának is főszereplőjévé vált. Nemcsak az *Elérhetetlen földben* mutatkozott be, hanem ugyanakkor a *Költők egymás közt* kötetben is, és a korabeli kritika máris a legjobb tehetségek közé sorolta. Ezt az ítéletet hamarosan az első önálló kötet, a *Gazdátlan évszak* is megerősíthette volna, ha nem fogadja paradox módon több fanyalgás, holott mai szemmel nézve: fél évszázad egyik legerősebb pályakezdésének művészi dokumentuma. Kiss Benedeknek mestere volt a népköltészet, mestere Petőfi, Ady, József Attila, a kortársak közül Juhász Ferenc és Nagy László, mégis már kezdetben megtalálta saját hangját. Inkább csak kiküzdött szemléletmódjában, ars poeticájában általános jegyei-

ben követte példaképeit, ahhoz a hagyományhoz kötődve, amely küldetésnek is tekinti a költészetet, a közösség szolgálatát.”

Ez a hagyománykör a portréfilmen is átsüt. Az ifjú poéta Csillebércen még mintauttörőként szavalóversenyt nyer, de a kalocsai diákot már az „emberség és magyarság” életprogramjával bocsátják útjára. A szemnyitogató alapélmény, a kétségtelen forduló-pont pedig a pesti bölcsészkar. A Kilencek költőcsoport, illetve organikus szerkesztett antológiájuk, az 1969-es *Elérhetetlen föld* Kiss Benedek szerint maga is „felért egy egyetemmel”, de a több mint negyven éves időtávlat már azt is világossá teszi, hogy a pártállam ellen való lázadás a tematikus vonatkozások mellett generációs jelleget is magára öltött. A közös élményanyag, a társadalmi érzékenység, illetve Nagy László, Juhász Ferenc, Váci Mihály és Kormos István bábáskodása az Aczél György-i kultúrdiktatúra szemében még akkor is gyanússá tette a „rajban felröppenő” kilenc fiatal költőt, ha a több éves kálváriajárás után az antológia végül – Darvas József közbenjárására – a zárt kiadói hálózaton kívül, az Írószövetség egyetlen kiadványaként jelenhetett meg. Korlátozott példányszámban, szinte eltitkolva a szélesebb olvasóközönség elől, mégis a hatvannyolcas ifjúság ereklészámba menő kis köteteként.

Az idő persze haladt, a hajdani ifjú költőkből derékhad lett, majd kiteljesedett életművű költői-írói iskola. Kiss Benedek az egyik újabb versében – hiszen nem kenyerre a mellébeszélés, a „hamuka” – egyenesen „bácsiként” határozza meg magát. Persze perlekedik azért az idővel, ennél fogva Istennel is, akivel hasonlóan ambivalens a viszonya, mint hajdani kollégiumi szobatársának, Utassy Józsefnek; de még született pogányként is szakrálisabb a hangütése, mint a nemrég elhunyt költőbarátnak. Kiss Benedek úgy véli: a költőnek „egyedüli számadása magával az Istennel van”. Ehhez az ars poeticához pedig megtalálta a paradicsomi helyszínt is, a Balaton-felvidéket. A természet gyermekeként, majd’ félszázada kényszerű fővárosi lakosként elvágódott az urbánus környezetből, s feleségével, Katalival együtt rálelt a Szentgyörgyhegyre. A történelem előtti bazaltkúpokon, a vulkánhányogra telepített idilli szőlőkön kedvtelve kalandozik Butskó György kamerája is. A portréfilm operatőrének lírai képei a régi játé-

filmes iskolát idézik, ez azonban kétségkívül illik Kiss Benedek nem is leplezett esztétikai konzervatívizmusához.

A költő vállalja „őszikéinek” elégikus korszakát is, de ebbe az összegző periódusba szervesen beépültek a fiatal és középkorú férfi örömei és bánatai is: a szabadság és a szerelem, a bor és a cigareta, a szőlő és a fészület. A film szépen és hűen sugározza vissza ezt a küzdelmes harmóniát. A poéta voltaképpen korszerűtlen, téblábol a környezetében, hiszen nem érzi túl jól magát „ebben a mester-séges, túltechnikizált világban”. Kiss Benedek szerint Magyarország élenjár az elviselhetetlen életforma kialakításában; ezért van az szerinte, hogy – tükröként a nekünk adatott silány, fogyasztáselvű kornak – aki semmiről sem beszél a művészetben, „az van támogatva Hamukaországban”. A vágyott eszmény, az azilum ezzel szemben a szentgyörgy-hegyi présház világa, ami azonban korántsem fikció, hanem létező, lefilmezhető színhely: maga a beteljesedés. A fővárosi poétát a szentgyörgy-hegyi tanyásgazda ellensúlyozza, akinek igazi lelki otthona a menedékadó pannon táj, ahol estelente együtt lehetett nótázni a családdal meg a szívbeli barátokkal „a nagy borulatú ég alatt”, hogy zengett bele a környék, s ilyenkor érezte, „hogy az ember boldogságra született”.

A film abban a pillanatban született, amikor a költő – egészségügyi okokból – már kényszerűen búcsúzkodni kezdett ettől a kiküzdött idillikumtól. (Azóta annyival jobbra fordult az egészségügyi helyzet, hogy lehetővé vált a nyári viszontlátás.) Számadásversei egyben halálversek is, amelyeknek visszatérő motívumuk: „Mért nem élhetek, Uram, tovább?” A portrékészítők itt könnyen ontológiai giccsbe csusszanhattak volna, de szerencsére megvetették a lábukat az agyagos lejtőn. Segítette őket a „boromat kitöltöm – koromat betöltöm” anakreoni hangja; no meg az evilági kiszólások is óhatatlanul visszazökkentik a nézőt a realitásba: hiába van a szerzőnek több mint húsz felnőtt- és gyerekkönyve, manapság ez már csak eladósodáshoz vezet, hiszen „egy könyvért ma már jó, ha nem a szerző fizet”. Jánosi Antal szerencsére nem ragadt bele korunk kicsinyes viszonyaiba; inkább – igen helyesen – az örökkévalóságra sandított. Akárcsak maga Kiss Benedek, aki „Isten csavargójaként” immár átlépte az idők és terek korlátait.

KONCZEK JÓZSEF
Áhítat a háztetőn

Kiss Bencének, amikor hetvenéves

*Bence, utazzunk el Szencre!
Ott – régen –
apai nagyapámnak jó kocsmája volt,
adott a vendégnek
sonkás tálat, zöldhagymát,
kancsóban hozzá a bort.*

*Itt Pesten is volt jó bor.
Ittunk belőle.
Ittunk mi itt-ott, mindenütt,
de egyszer – a mindenit –
felmentünk nálatok a háztetőre.*

*Bizony, én szédültem,
ha lett volna ott szék, leültem volna,
és nem volt kéznél szolda.*

*Ámde „legalább”
jöttek ott lenn a hajnali villamosok,
hogy lecsengessék az éjszakát,*

*és hozták, hozták
a mezők virágjóságát.*

Hej, Bence, Bence, te illatos petrence!

*Kosztolányi úrra is gondoltam,
ingem kibomboltam,
s ma is vallom,*

*legyek bár vallom,
gepida,
jász, kun, jászkun,
zsidó vagy kabar,
játszhatunk – játsszunk
a létezés szavaival,*

én a munkámmal legyek magyar.

*Akkor kerültem abba a Kosztolányi-hangulatba,
és nagyon jó volt a tetőn abban az ámulatban.*

SZAKOLCZAY LAJOS

Add meg a dalt

Palimpszeszt a 70 éves Kiss Benedek verssoraira

*Vadgalamb veri a lombot,
mégis a kékséget mondod,
kigyulladt néhány csillag is,
így vagyunk testvéred mi is.*

*Szőlőtőkéket tojóznak,
minden rügyet letarolnak,
holdas folyó, sötét folyó,
csontom, velőm elporladó.*

*Szívünk szántásai fölött
nagy mama kenyeret süttött,
szíve ráng a mindenségben,
egy titkos isten kezében.*

*Ütődöm mindenütt hozzád,
pedig a gyöngy drága jószág,
baktatok az éjszakában,
lebegek hókavargásban.*

*Számon a szeder pirossa,
hamvainkat szél kapdossa,
az ég nagy virágos mező,
honnan gomolyog az idő?*

*Fölpattintott gyöngykapglóban
vagyunk már csak világodban,
az elme magába mélyed,
hazáról alföldül érzek.*

*Avas kazalban lobbanás,
szavam vadkácsa-hápgóság,
én itt várom be a véget.
Félek, valamitől félek,*

*mint kikre a menny rászakad.
Torkomnak is add meg a dalt,
ne nézz rám olyan borúsan,
fényeskedjél, ragyogj, Uram!*

*Jégtáblák a szennyes Dunán,
égek az ének áramán,
csörög rajtam vas hit és vád,
csillag-pártában a világ.*

KISS BENEDEK

Befejezetlen dolgok között

Ülök befejezetlen dolgok között,
 befejezhetetlen dolgok között,
 tudván:
 meztelenségre születtem,
 meztelennek szültek engem,
 lehántom hát magamról a fedőleveleket:
 Íme a meztelenségem! mondom
 s még ki se mondom,
 új hám borítja fehér
 nárcisz-csontom,
 így ülök befejezetlen dolgok között,
 befejezhetetlen dolgok szemétdombján,
 tudván:
 meztelenségre születtem,
 nárcisz-csontokból raktak össze engem,
 sietve lenyúzóom hát a fedőhámot:
 Íme a meztelenségem!
 ordítok rügyező
 vérben,
 de állok máris
 új szégyen-vértben,
 befed a por,
 belep a köd,
 ám az igazság Szent Nagyhatalmát
 borzongva érzem,
 övé, övé legyek egészen,
 földetlen legyen meztelenségem:
 megmártózom tetőtől talpig
 fénylő halálban,
 fölnyitott koponya-kádban.
 jéggel és lánggal telt
 világ-szaunában,
 ülven befejezetlen dolgaim közt,
 futkosva fától fáig
 befejezhetetlen dolgok rengetegében,
 s: Íme a meztelenségem!
 ordítom, taposva
 szedervérben,
 vadrózsabokrokra fröccsöntve vérem,
 de kényszerzubbonyt szab rám
 a csönd,
 így ülök
 befejezetlen dolgok között,
 befejezhetetlen dolgok közt verődvén

csöndzubbonyban,
 úgy tűnik, ez már nyúzhatatlan,
 lehúzhatatlan,
 áttetsző bár, mint a dermedt
 macskaméz, mi a gyümölcsfák sebeit
 bagolyszemek nagy, sosem-pillogó lencséivel
 sárgán tapasztja be –
 betapasztja sárgán.

Karácsonyi beszéd

A Rádió kis éji
 zenét sugároz,
 engem hiába hív még
 ágyam és a vánkos,
 kalandoz gondolatom,
 miként kint a szél,
 ki járja a világot,
 s végére sosem ér.

Pedig mióta járja!
 Hol orkánként, hol légynél
 csendesebb suhintással,
 és sehol sincs a végcél,
 elomlik, föltámad,
 most házakat dönt romba,
 tengert korbácsol, habját
 városokra loccsintja –
 ki tudja, téboly tombol
 a mennyei torokból?

Éji zene mellett
 most szelídebb időt élek,
 nem rémítenek, nem hívnak
 homályból a rémek,
 jó szekszárdi mellett
 cigarettát töltök,
 a világ baját meg
 vigye el az ördög.

Hánytak biz szélvészrek,
 miként száraz bogáncsot,
 szívem félelemtől
 sokszor békaként rángott,
 ez az utolsó év is

jól feltette a lécet,
 háborgó világban
 háborgott a lélek,
 most mégis, hogy együtt
 Jézuskát ünneplünk,
 s csillagokba röpköd
 csillagból lett lelkünk,
 azt mondom, mit millió
 embertársam állít,
 ki szép kort ért, s benne
 békességet áhít:

megérte viharban, orkánban megállni;
 s történhetett volna,
 ahogy történt, bármi,
 a szeretettől megolvad
 még a jégtábla is,
 a megértés – nevezzük
 bár empátiának is –,
 olyan érték, mit nem
 mérhetni karáttal,
 s megáldja a házunk
 millió baráttal.

Énekeljük hát a
 Máriát s minden pásztort,
 s a megszületendőt,
 az isteni jámbort,
 hópihezáporban
 a sok angyalképet,
 adjon a Nagy Isten
 elégedettséget
 az egész világnak –
 szélnek, fagynak, lángnak!

Besüt a hó az ablakon

Magamat véresre karmolom,
besüt a hó az ablakon,
nyújtózik ágyam, én ülök
a szélén, s rémülten révülök.

Hogy is volt ez a hetven év?
Mint a katona fegyverét:
szorítom görcsösen tollamat,
rám ront e késői pillanat.

El bizony, el bizony, elfele már,
a mindent fogja át a szembogár,
tartozik, követel – kit érdekel,
el bizony, el immár, el innen, el.

Nem hasad harcokra föl már a szám,
semmi sem bizonyos, csak a talány,
csak a talány és csak a talán,
hogy közelít végső éjszakám.

Magamat véresre karmolom,
sír hava süt be az ablakon,
sír hava, sír jege szívemen.
Nagy Isten! Én édes Istenem!

Mire volt a játék, szenvedély,
mire a rám omló sok-sok éj,
mire az öröm, gyötrem?
Mire volt egész életem?

Elfogy a világ, el a Föld,
a piros, rózsaszín, kék és zöld,
hová lesz énekem, káromlásom?
Ó, egek, magam mily kicsinek látom!

Besüt az éjszaka jegesen.
Hiába vagy olyan kicsiny, szívem,
lesüllyed benned a nagyvilág,
szerelmek, nappalok, éjszakák.

Fakír

Ahogy együtt öregsünk,
anyámat is látom benned.
Ahogy együtt öregsünk,
anyásan borul rám melled.

Az ő szavait is hallom,
ahogy veled együtt öregszem.
Két mennyországba is kapaszkodom,
ahogy a gyehenna növekszik bennem.

Én nem akarok már csak férfi lenni,
vigyázzanak rám ők, az angyalok.
Gyerekkoromat perlem vissza –
ég és föld közti fakír vagyok.

Szocreál, szürreál

Születésnap beszélgetés a hetvenéves Kiss Benedekkel

Negyedszázaddal ezelőtt ugyanebben a Királyhágó utcai lakásban interjúztunk Kiss Benedek József Attila-díjas költővel, csak akkor az még Joliot Curie tér volt, s azóta – ritka eset – Bence a díjat is megkapta még egyszer, húsz évvel az első után. Most az apropó az, hogy József napján betölti a hetvenet. Három éve már összegyűjtött versei is megjelentek *Utak keresztje* címmel – verseit azonban azóta is rendületlenül írja tovább. Válogatott költeményeit születésnap ajándékként jelenteti meg a Hitel Könyvműhely *Isten csavargója* címmel.

(Sára Puck felvétele)

– Mennyire kísér el téged a pályádon gyermekkorod színhelye, Akasztó? Móricz szerint az emberi élet első tíz évében lényegében mindent megélünk...

– Ha nem is tíz, de húsz alatt. Ebből tizenhetet töltöttem Akasztón. Ugyanis akkor jött a tézesésítés nagy hulláma, nagyapám is meghalt, s amit lehetett – földeket, szőlőket – eladtunk a házzal együtt. Anyám és nagyanyám Pestszentlőrincen vettek házat, s én meg az öcsém is ide költöztünk velük. De nekem még az utolsó évem hátravolt Kalocsán, addig ott maradtam a kollégiumban, hogy befejezzem a gimnáziumot.

– Gyerekként be lehetett lakni azt a kiskunsági világot? Volt esetleg hiányérzeted?

– Tulajdonképpen mindig elvagyódtam. Nem tudom, hogy ez mennyire a gyerekek lelkeségéből fakadó dolog, vagy mennyire az én sajátos habitusomból következik – bár így utólag nézve aranyéletünk volt. Bandáztunk, betlehemeztünk, fociztunk, birkát legeltettünk, zöld barackot loptunk. Akkor még voltak ott gyerekek – mára sajnos kiürült az a kis utca, szinte teljesen halott rész: öregek, maradék családok lakják.

– Ez a lélepülés az egész településre is vonatkozik?

– Igen, noha vannak beköltöző családok is – ez azért nem Gyűrűfű. Négyezer lehet ma a lélekszám, de ötezer körül volt akkor, amikor én ott laktam. A népességszökkenést akár a saját családomon is szemléltethetem. Nekünk a három meghátározó ág a Kósák, a Jónások meg a Pusztaiak voltak; ezekhez jött a Nyírségből a Kiss-ág apám személyében. A Kósák behúzódtak Kiskőrösre, de ők is kihalófélben vannak: nem szaporodnak úgy, ahogy kellene. A Jónások közül nagyanyámnak három testvére is tanyán, Kullérban, Csengőd mellett lakott – ők is szinte teljesen eltűntek, többen öngyilkosok lettek, egy-két sarjadedék maradt csak belőlük, akiket nem is ismerek. Pedig népes család voltak, gyönyörű lakodalmakban vettem részt gyerekkoromban náluk – ennek mára nyoma sincs. Holott virágzó tanyavilág volt, és én a szomszéd faluban, Solt-szentimrén fogantam. Csak anyám hazajött Akasztóra szülni.

– Szomorú vagy a fogyatkozás miatt?

– Azért vagyok az, mert nincs hova hazamennem. Legfeljebb ismerősök vannak, rokonok nem

nagyon. A családi ágak közül a Pusztaiak még szerencsére tartják magukat – de velük meg bizonyos első világháborús történések miatt nemigen ápolunk szoros kapcsolatot. A nyírségiek meg – ha van Magyarországon messzeség – messze vannak.

– Mi volt a családi szakítás oka?

– Nagyapám huszonhárom évesen meghalt a szerbiai harctéren, ott maradt nagyanyám a meg sem született gyerekkel, anyámmal, s teljesen kismizmizték őket. Ők volnának még a közeli rokonaim, de hát „történelmi okok miatt” velük nem valami jó a viszony.

– Megbecsülnek téged Akasztón? Tudom, hogy diszpolgár vagy...

– A díszpolgári cím átvétele nagy ünnepe volt 2003-ban. Nemcsak gyerekkori ismerősök jöttek el, hanem az egész falu. Mert engem azért ismernek – inkább fordítva nem megy a dolog: én alig ismerek már sokakat. A ritka, évi egy-két alkalommal való hazalátogatás igen szűk körben zajlik: nem alkalmas arra, hogy megismerkedjek az újabb generációkkal. Sőt, valamelyik otthonlétem alatt egy suhanc azt kérdezte: mit keresek én Akasztón?

– *Iskolát nem akarnak elnevezni rólad, mint Utassy Józsefről Bükkszenterzsébeten?*

– Az a helyzet, hogy a könyvtár az iskolával együttesen működik, a könyvtárban pedig húsz éve van már Kiss Benedek-szavalóverseny. Ez az egész környékről összerántja a versmondó gyerekeket. Az első néhány alkalomkor haza is mentem, mivel meghívtak zsűrizni. Ez nagyon furcsa érzés volt, nagy vendégfogadások voltak, de valahogy túlestünk rajta. Örülnék, ha az iskolát rólam neveznék el – persze nem életemben –, de megvagyok anélkül is. Különben nálunk minden, aminek neve van: Petőfi.

– *A verseidet is mondták a gyerekek a szavalóversenyeken?*

– Általában az én egyik versem volt kötelező, meg volt szabad választás. Különben nagyon megleptek, mert – gondolom, a tanárok és a szülők segítségével – úgy válogattak, hogy én se tudtam volna alkalmasabb, jobb terítéssel előállni. És ez nagy örömet jelentett nekem, mert azt láttam, hogy ebben a versidegen világban mégiscsak van életerő.

– *Úgyszólván homogén a költészeted: hajdani kollégiumi szoba-*

társadhoz, Utassy Józsefhez hasonlóan lényegében kitarítottál a dalforma mellett. Ez valamiféle alkati dolog?

Apám, Kiss Károly katonaruhában, 1942-ben

– Azt hiszem, ez alkati dolog is, de ha belegondolunk, ez mind a kettőnkön inkább billog maradt. Nyilvánvaló, hogy a Kilenceken belül bennünk több volt a dalosság, a dalszerűség, noha írtunk mi azért mást is. De ha Nagy Lászlót vesszük, az ő költészetében is főáram a dalvonulat: azzal is kezdett, s megmaradt későbbre is. Ám ahogy a gondolkodása elkomorult, ahogy sokasodtak a tapasztalatai,

ahogy mindinkább megismerte a világot, már neki sem fért bele minden a dalba. Bár a dal Horvát János szerint lírai egysejtű, s ennek folytán minden másnak az alfája és ómegája, vagyis nélküle költészet nehezen képzelhető el.

Mi amúgy Dzsóval rengeteg népdalt tudtunk, nagyon szerettünk énekelni. Őrá is meg énrám is csak úgy ragadt a népdal. Én ott-honról keveset hoztam ahhoz képest, amennyit most tudok: egyszer meghallom vagy elolvassom, és bennem marad...

– *Van valamiféle fejlődés az ötvenéves pályádon, vagy nem is akartál igazából fejlődni?*

– Nekem mondták már, hogy nem fejlődöm, nem változom sokat – annyi a változás mindössze, amennyi a külső tényezőkből: az életkoromból, a tapasztalataimból, a világhoz való viszonyomból adódik. Egyébként ugyanezen a nyelven, ugyanazokkal a költői eszközökkel élve írom a verseimet, ahogy a pályakezdésem idején. Ez a következetesség kétségkívül egészen máig végigvonul a költészetemen. Való igaz: én ritmikai dallamot is hallok, amikor írok, s ez formailag is a népdalra hajaz.

– *Hiába lettek összegyűjtve a verseid, továbbbírtad őket. Lehet versírás nélkül élni?*

– Ott kell kezdenem, hogy én már régen és sokszor úgy gondoltam, hogy vége a lírai fényűzésnek, befejeztem a dolgot, nem tudok több verset írni. Épp most is ilyen állapotban vagyok. Ezek változó szünetek voltak: megesezt, hogy egy-két hónapig, esetleg fél évig is eltartottak. Fél évnél hosszabb pauza azért nem szokott lenni. Az összegyűjtött kötetem kiadása idején igazság szerint már megvolt a következő könyvem anyaga. Akkor jó passzban voltam, de most megint hosszú szünet van.

– *Amikor vannak ezek a pauzák, mindig komolyan gondolod a végleges elnémulást?*

Anyám, Pusztai Mária az elmaradhatatlan varrógéppel

– Komolyan. És jól érzem magam benne! Megnyugtató érzés, hogy vége van. Aztán persze jön megint a kísértés, és hagyom magamat elcsábítani.

– *Mi az a pillanat, amikor mégiscsak újból elkezded írni?*

– Ez az, ami megfejthetetlen. Érkezik ismét egy olyan gondolat, amiből vers kell, hogy szülessen. Én nem tudok úgy verset írni, hogy magam elé teszem a papírt és belekezek – ehhez mindig kell valami külső impulzus vagy belső lelki kényszer. Egyszerűen jön az a pillanat, amikor ezt és ezt le kell írni. Lehet az egy sor, két sor vagy egy egész versszak – utána következhet a burjánzás, maga a versírás. Mint ahogy a krumplibokornak egymás után jönnek a gumói, amikor eljön az ideje, a versszakok is így sorjáznak egymás után. Ez megmagyarázhatatlan állapot, mert nem tudom művilleg előidézni.

Pontosabban, amikor másoktól olvasok verset és hirtelen abbahagyom, néha tovább zakatol bennem a ritmusa, s ez is tud ihletforrás lenni. De ez roppant esetleges, és keveset is olvasok.

– *Lehet a kiindulópont gondolat és ritmus is? Esetleg egy szó, egy szókapcsolat?*

– A legkülönbözőbb. Lehet, hogy egy egész versszak is kifut egy szuszra, de van úgy, hogy egy ötletből jegecesedik ki a nyelvi megoldás. Ezzel a nehézkes rajttal együtt, én elég gyorsan írok. Egyébként éjszaka jön rám, általában bor mellett, és ha jó passzban vagyok, ilyenkor akár három-négy vers is megszülethet. Utána pedig hónapokig megint semmi.

– *Van olyan, amit utólag eldobsz?*

– Van. Itt nagy szerepe van a feleségemnek, Katinak, ugyanis ő az első lektor. Érdekes rá hallgatnom: nagyon jó érzéke van a költészethez. Ha úgy érzem, hogy érdeemeset írtam, akár éjszaka is fölbesztem, hogy hallgasson meg.

Esküvői fotó, a tanúink: Rátz Ferenc és Utassy József

– *Mennyire fátumszerű, hogy az embernek milyen társa, milyen családjá lesz?*

– Ez nálam személyes sorskérdésként is értelmezhető, ugyanis hároméves sem voltam, amikor apánk elhagyta a családot – pontosabban nagymama elzavarta apámat. Nem illettek össze anyámmal, nagyon kacskiás ember volt, ivott is – bár papnak tanult, tehát tulajdonképpen nem is vagyok első generációs értelmiségi. Az iskolai naplóban is „egyébnek” voltam feltüntetve. Emiatt ugyan, köszönhetően az akasztói viszonyoknak, semmi hátrányt nem éreztem.

– *Édesapád tehát felszentelt pap volt, csak kiugrott édesanyád kedvéért?*

– A szerelem később jött. Apám a felszentelés előtt, amikor a család

már mindent ráfordított, megvette a szükséges ruhákat is, jobbnak látta az ablakon keresztül megszökni és a nagyvilágot választani. Utána polgári foglalkozás után nézett, az útépitőknél helyezkedett el. Útmeszternek lenni abban az időben komoly rangot jelentett vidéken. Így ismerkedtek meg anyámmal is, éppen Kullérban, a Jónás-rokonság tanyavilágában. Mi tehát lényegében apa nélkül nőttünk fel, anyánk nem házasodott újra. Sokszor irigyeltem Dzsót, hogy meghalt az édesapja a Donnál, mert az enyém élt; tudtam, hogy él; de nem sok közünk volt egymáshoz. Legalább elsirathattam volna!

– *Később, felnőtten sem lett közötök egymáshoz?*

– Én kerestem vele a kapcsolatot, s arra is rájöttem felnőtt fejjel, hogy próbált mindig utánunk nyúlni. Meg akarta határozni a sorsunkat – az enyémet különösen. Először papi pályát szánt nekem, utána hídmérnököt, s amikor tapasztalta, hogy ezzel sem boldogul, s látta, hogy érdekel a szőlészet-borászat, beíratott Budafokra a technikumba. Akkortájt kezdtünk el találkozgatni újra. De hát nekem más volt az elképzelésem, s amennyire konok volt ő, annyira konok voltam én is: hiába íratott be Budafokra, elmentem helyette Kalocsára gimnáziumba. Mivel ilyen hányatott volt a családi életünk, úgy gondoltam, hogy ezt én semmi esetre sem fogom így csinálni. Feleségemmel rövid kapcsolat után kötöttünk házasságot, s ez igen jól működött és működik: sok megértést tapasztaltam a családom részéről. Tulajdonképpen nem sokat változtam, bár öreg koromra egy kicsit lecsendesedtem, lehig-

gadtam. Feleségem, anyósom, apósom egyaránt támogatott abban, hogy éljem az én szabad, bár meggyűrűzött életemet. Ennek így kellett lennie. Nem vagyok babonás, de istenhívóként hiszek olyan dolgokban, amik emberi ésszel megmagyarázhatatlanok. Én ezt elrendelésnek vélem; éppen úgy, mint azt, hogy énbe-lőlem költő lett. Semmi más nem lehettem volna.

– *Milyen a te hited? Néha bizony perelsz is az égiekkel...*

– Én nagyon jól megvagyok Istennel. Még gyerekkoromban kaptam ehhez az indítást, mert nemcsak apám volt papnövény-dék, hanem anyám is ugyanolyan bigott katolikus volt. Minis-

ráltam, rendszeres templomba járó voltam, aztán gimnazista koromban kezdett úgymond kinyílni a szemem, s bár a kollégiumból kien-gedtek volna, akkor már nem jár-tam templomba. Egy nagy közöny alakult ki bennem, ugyanúgy, mint az ország akkori állapotával kap-csolatosan is, a forradalom leve-rése után. De minden reggel és lefekvés után fohászodom az Úrhoz. S az Isten és az őrangyalom, úgy gondolom, szeret engem.

– *Miféle fásultság volt az fiatalon?*

– Egyfajta depresszió, apátia uralkodott el rajtam. Annyira, hogy amikor hazamentem Akasztóra, s találkoztam a régi barátaimmal, mindenki észrevette, hogy megvál-toztam, nem érdekelnek úgy a dol-gok. A régi tanítónóm is azt mon-dta anyámnak: mi van ezzel a gye-rekkel – ennek lelki baja van. Kalo-

csán igen nagy fegyelmet tartó kollégiumba kerültem, s nehezen viseltem a regulát. Állandóan büntetésben voltam, pedig folyton kineveztek valaminek, de minden-ről le is kellett váltani, hiába kísér-leteztek velem: mindig csináltam

Szocreal Budapest. Hátsó sor: Rózsa Endre, Moldova György, Szalai Pál, Füzessy Károly, Végh Antal, Farkas László. Első sor: Mózsi Ferenc, Kenesei András, Módos Péter, Csurka István (a kapus), Kiss Benedek (ül, a labdával)

valami olyasmit, ami hozta magá-
val a retorziót. Ez a furcsaság csak a kollégiumban jelentkezett, az isko-lában nem. Az iskolában viszont még a régi rendszerből átmentődött tanáraim voltak, akik ötvenhétben-ötvennyolcban nagyon féltettek bennünket, hiszen Pesten még javá-ban zajlottak a kivégzések. Egy-szerűen tabu volt ötvenhat. Ezzel együtt előfordultak ott is malőrök. Osztálytársaink jöttek busszal be vidékről, s az volt a diákbabona, hogy minden reggel megrugdostak egy kiálló vasküszöböt, hogy ne feleljenek aznap. Pechjükre ez az előtt a ház előtt volt, ahol az orosz tisztiek laktak. Egyszer felfigyeltek erre a szertartásra, s déltájban meg-jelentek az iskolában, bevitték az osztálytársainkat a rendőrségre és összeverték őket. Mondhattak, amit akartak: egy gyereket ki is csaptak.

Soha nem tudtuk meg, mi volt a gond – valószínűleg csak anyyi, hogy a tiszt ház előtt történt...

– *Mikor következett be változás a depressziódban?*

– Egyetemista koromban. Ekkor újra élni kezdtem. Pesten a szabad-ság levegőjét éreztem. Új környezet mellett új kihívás is volt: előbb a Kis-texben dolgoztam, majd téglagyárban, aztán egy évet töltöttem a Kőbányai Könnyűfém-műben segéd munkásként. Kitűnő érettségivel.

– *Mikor kezdtél el futballozni?*

– Természetesen már gyermekkoromban. Volt idő, amikor csak libákat legeltet-tünk a gyepen, de aztán a pesti kereszt-

anyámtól kaptam egy fűzős bőrlab-dát karácsonyra, és akkor azt tönk-
rerügtük: azt sem tudom, hány lyuk volt már rajta. Mindig csatárt játszottam, jobblábás lévén általá-ban a jobbszélén. Nyolcadikosként, tizennégy éves koromban már az akasztói nagycsapatban is fel-
avattak. És én erre borzasztóan büszke voltam – sokkal büszkébb, mint a tanulmányi eredményeimre. Akkor már bizsergett az embernek a szíve, szerelmes volt; s tudtuk, hogy a meccsre kijönnek a lányok: lehetett imponálni nekik. Nem annyira cselező típus voltam, de gyors. A gimnáziumban aztán kité-tetek a csapatból, mert szembekerültem az edzőmmel – pedig akkor Kalocsa nyerte az országos közép-iskolás bajnokságot. Pesten aztán létrejött a Szocreal Budapest neve-zetű csapat, amit Csurka István,

*Fiunk, Kiss Balázs tudományos kutató,
agrármérnök*

Végh Antal meg Moldova György hozott össze, s odáig fejlődött a dolog, hogy indultunk a bajnokságban, mégpedig a BLASZ III-ban. Ott is csatárt játszottam: Módos Péter máig emlegeti, hogy a beadásaimból mennyit tudott értékesíteni.

– *A Szocreál a Real Madridra utalt?*

– Nyilvánvalóan arra. Amikor meghasonlottunk, mert Végh Tóni és Moldova összeverekedett az Úttörő Stadionban (mindkettő kapitány akart lenni), két részre szakadt a csapat. A Moldova-párti gárda maradt a Szocreál, Végh Tóni pedig megalapította a Szürreált. Így lettem én szürrealista. Az akkori játészótársak közül sokan még ma is hetente lejárnak rúgni a lasztit, de nekem hamar kezdődött a lábproblémám, meg aztán ösztöndíjjal Bulgáriába kerültünk Dzsóval – szóval lassan elmaradoztam. Olyan harmincöt éves koromig tartott ez a hobbi, de közben a tokaji írotáborban Achilles-ínszakadást is szenvedtem, s ez is siettette a végét.

– *Voltak más szenvedélyeid is?*

– Kell szólnom a kártyáról: igen nagy ultis voltam. Sokszor komoly pénzekben játszottunk. Jó későn, egyetemista koromban tanultam meg ultizni a kollégista társaktól,

ahol sok éjszakát átkártyáztunk. A többiek mentek előadásra, amikor mi lefeküdtünk. Több hónapban az ösztöndíjam is ráment az ultiadósságokra. Annyira szenvedélyemmé vált ez, hogy több csapatot is létrehoztam. Ehhez Szigligeten még a póker is hozzájött, de aztán mind a kettőből kiöregedtem. A csapatok egyébként, amikben voltam, általában miattam robbantak szét, mert mindig adódott valami, amin vitatkozni lehetett.

*Lányunk, Kiss Virág főiskolai tanár,
a vizuális művészetek doktora,
egy szentgyörgyhegyi szüreten*

– *Ez a szenvedélyesség összefér a költészettel?*

– Össze. Bár az ulti és a foci is csapatsport, s a lírában is bármennyire egyedül vív meg az ember az anyaggal a versért, ha kész van, nem akarja megtartani magának, hanem szeretné mihamarabb a publicitást. Amikor Dzsóval egy szobában laktunk, egyik éjjel én írtam, másik éjjel ő, s alig vártuk, hogy a másik felébredjen, s megmutassuk neki a termést. Nagyon sokat segítettünk így egymásnak. Olyannyira, hogy a mai napig, ha

verset írok, első dolgom, hogy mondjuk Péntek Imrének felolvassam a telefonba, és elmondja a véleményét róla.

– *Egyfajta passziód a szőlő és a bor is. Hogy keveredtetek Szentgyörgyhegyre?*

– Gyerekkoromban is szőlőművelő család voltunk, ismertem és szerettem ezeket a fizikai munkákat. Jó borunk volt, borozgattunk is nagypapával: téli favágáskor, amikor húztuk a keresztfűrész, nagypapa egyre többet mondta: „Na gyere, Bencikém, nézzük meg a pincét...” Nem kellett nagy szoktatás, hogy megismerkedjek a borral – persze csak minimálisan fogyasztottuk, annyira, amíg jól érzi magát az ember. Fiatal költőkként Dzsóval együtt jártuk Szigligetet, s vékonypénzüek lévén kifejezetten meg is érte odamennünk. Olcsóbb volt, mint itthon a család nyakán lenni. Nagyon beleszerettünk abba a tájba, bennem pedig, látva a szőlőhegyeket, fellángolt a nosztalgia a szőlő iránt. Más volt ugyan a táj jellege, mint Akasztón, de éppen ez tetszett benne – azzal együtt, hogy az Alföldet is nagyon szeretem. Megszülettek és növekedtek a gyerekek is, s mindig gondot okozott a nyári programok megszervezése. Igen szűkösen éltünk, de amikor hozzájutottam egy anyai örökség-részhez, s apósoméék is támogattak, nekivágtunk a szőlővásárlásnak. Fél évig jártam a Veszprémi Naplót, s nézegettem az apróhirdetéseket: hol vannak eladó telkek és szőlők a környéken. A terepszemlét az alkotóházból kijárva meg tudtam csinálni, s amikor a szentgyörgyhegyi szőlőt megláttam, azt mondtam, hogy ne tovább: ez az, ami érdek. Egy kis emelkedőn van, és előtte Badacsonyi lapály. Benne van a róna, meg a dimbes-dombos vidék

is: annyira megkapott ez a jó fekvésű telek, hogy rögtön megvettük. Régi művelésű, öreg szőlő volt rajta, sokat kellett volna pótolni benne: pár év alatt letermeltettük inkább, kiadta az erejét, és akkor kivágtuk. Újraterelítettük, s amíg ismét termőre fordult, a félig romos présházát is újjáépítettük. Beleszeretett az egész család, s nemcsak a család: nagy társasági élet folyt a hegy szoknyáján. Magában a magyar ember nem nagyon iszik (bár később ez már rám nem vonatkozott), úgyhogy jöttek a cimborák és barátok, s vidáman éltük ott a napjainkat. Egy kötetnyit összeírtak a poétatársak a zöld veltelinimről. Egy barátom tanácsára ugyanis zöld veltelinít telepítettem, ezerfűrtűvel meglágyítva.

– *Miért éppen ezeket?*

– Ezek a fajták együtt érnek, s a táj tipikus borához, a rizlinghez képest akár két-három héttel is korábban. Nekem ez fontos szempont volt: ha bejönnek az őszi esők, hogy csináljam meg akkor a szüretet? Ilyenkor összejöttek húszan-huszonöten, nagy társaság, kisebbfajta búcsúnak is beillett. Nem volt mindegy, hogy az őszi esők előtt vagy után van-e ez a nevezetes alkalom. Mert mindig megadtuk a módját.

– *De amikor megbetegedett a lábaid, megint kivágtattad a szőlőt...*

– Amúgy is öregedtem, fogyott az erőm, s napszámost is egyre nehezebb lett találni. A bor ára is így alakult, hogy kis területen nem érdemes már szőlőt termelni. Nekem mindig volt addig a saját fogyasztáson felül tíz hektó fölöslegem, amit el kellett adni. Kocsival Pestre hordtam föl kannákban. Végül már ezt sem bírtam. Ez így anyagilag sem érte meg. Pedig annak idején kettős céllal hoztam

létre a birtokot: egyrészt a családi nyarak miatt (mert külföldön vakációzni nem futotta), másrészt, hogy a szerény költői honoráriumot a bor árával valamelyest ki tudjam egészíteni: a kettőből együtt kijött egy rendes fizetés, mert szabadúszó voltam kezdetektől fogva.

Unokáink, Sári és Kata

– *Nem politizálsz direktben, de mintha állandóan háborognál, zsörtölődnél. Hogy van ez? Kell egy költőnek politikával foglalkozkodni, netán közéleti verset írni?*

– Direktben politizálni veszélyes, én ezt soha nem is csináltam; de nem gyávaságból, hanem mert nem tartottam költői feladatnak. Inkább csak afféle humoros bökversekben bukkant fel ilyen tartalom. Általában véve azonban a versnek mindig kell, hogy legyen ilyen töltete, ugyanis politika és szociológia, szociográfia nagyon közeli dolgok, s ha az embernek esetleg a politikához nincs is érzéke, a társadalom kell, hogy foglalkoztassa. Mert a költő is része a társadalomnak, s vonatkoznak rá azok a gazdasági és politikai törvényszerűségek, amelyek a közösségre. Ha nem is politizál az ember, nem tudja kivonni magát a szociális kérdések alól. Különösen Aczél György nyomán szaporodtak

el a támogatott, de semmiről sem szóló versírók, egyre nagyobb szerephez jutottak, amivel én nem tudtam soha egyetérteni. Ha akarnám, sem tudnám azt csinálni, amit ők: se formában, se formátlanságban.

– *Humornak mennyire kell lennie a versekben?*

– Nem árt, ha van bennük. Fontos, hogy legyen az embernek humora, mert ez ugyanaz az íróféle életében, mint a szervezetben a nyirok. Én különben nemcsak a viccet szeretem, hanem a hagyományos magyar műfajt: az anekdotát is.

– *Hogyan gondolsz erre a hetven évre? Hány éves vagy lélekben, testben, agyban, szívben?*

– Sajnos, az életkornak igen nagy jelentősége van nálam, ugyanis ötvenéves koromtól kezdve rohamosan kezdtem öregedni. Agyilag is öregszem, de inkább a hétköznapiakban – a versírásom ez szerencsére nem látszik. Nyűgös vagyok; elfelejtek dolgokat; nem tudom, mi történt a múlt héten; nem tudom, milyen nap van... Mindez engem ugyan nem zavar; csak az, hogy mások észreveszik. Nem jutnak eszembe nevek, sokszor a legegyszerűbb szavak sem. Az alapműködésben ez nem befolyásol – sokkal inkább a testiségem. Annyiféle betegségen keresztülmentem, hogy felsorolni is sok volna. Sajnos, nagyon megöregedtem.

– *Hogy érzed: mindeztől a nyavalyáktól függetlenül lekerekedett-e a költői pályád?*

– Minden időszakomban, a Nap és az évszakok forgásának megfelelően, a koromhoz illően reagáltam az élet dolgaira, és úgy gondolom, hogy ha az eddigiekhez soha egy sort nem írnék hozzá, akkor is kerek lenne. Megelégedett tudok lenni, s ezt köszönöm az Úrnak.

Csontos János

**„Rám a magány
célkeresztje
vigyáz”**

Nagy Gábor:
Héthatár,
P’Art Könyvek,
Tipp Kult Kft., 2012.

Nagy Gábor ötödik verseskötetének borítóját egy talányos, vastag falú, különös üveg díszíti. Mi lehetett vajon abban az üvegben? Az élet itala, az elixír, esetleg szerelmi bájital, vagy „*l’eau de vie*”, tömény ital, amely a vészesetben néhány órára enyhíti, oldja a tömény hiányt? A felejtés italát is kínálhatja e butéllia – de élő ihat-e a felejtés vizéből? Az üveg (még vagy már) üres.

Más emlékezetéhez „társjegyet” kapni, meglesni, végigkísérni valakinek a számvetését elmúlt éveiről különös élmény, hiszen az emlékezetünk az egyik legintimebb tulajdonunk. Igaz, csak annyit láthatunk, amennyit az emlékező meg akar mutatni, és azt is csak egy sajátos, átlátszó maszkon keresztül tehetjük, amely megmutat valamennyit az emlékező arcából, de mégsem maga az arc.

Az emlékeinket időről időre újraértékeljük, módosítjuk akaratlanul is, ahogy átszűrődnek a tudaton, folyamatosan alakulnak. A versek egy-egy rögzített állomásai ennek a belső utazásnak; az emlékezet faliújságjára e képes (vers)lapokat tűzi fel az író. Két, egykor összecsomózott életfonal egymástól való eltávolodásának stádiumait. Mert a csomó évek alatt lazult fel, oldódott ki, és vált két külön szállá az, ami egykor összetartozott. Minden idéző- vagy zárójelbe került. Hömpölyögnek a kérdések a *(Kolozsvári szimfónia)* című kötetzáró versciklus első darabjában *(Tíz éve múltán)*: „mi az, ami igaz volt / s mi volt megalkuvás, ócska hazugság, szent vállalás és megadó meguntság – hogy tűnhetett szépnek a rútság?!”

A költő nem bíraskodik, nem hibáztat. Érdektelen, hogy ki volt az áldozat, a vétkes, vagy cinkosok voltak-e a rontásban. Nem ítélezik, csak egymásra rakosgatja az emlékkockákat, állapotokat rögzít, azokból építi a versjelen magánvalóságát. „Költő volnék, és férfi meg apa, / S nem ölel, csak a polip-éjszaka” – írja a *Vigaszágon* című versben. Visszanéz, hogy megtalálja újra a régi kapaszkodókat, biztos pontokat. A földön fekszik, de felfelé néz: az egykori hegyre, amelynek ködbe vesznek a csúcsai. Az elveszített szerelmek hídján sétál keresztül, útközben pedig újabb és újabb kérdések állítják meg. Hogy mikor van rendelt ideje a magánynak, hogy a kudarc

célményt hogyan lehet méltósággal megélni. Hogy meddig formálhat jogot egy élet egy másik, kötésből szabadulni vágyó életre. Artézifúrással próbálja megtalálni és felhozni a lélek legmélyebb rétegeiből a még megmentésre méltót, hagyja kibomlani a magány csírájából fény felé törő kis magot. Ettől fénnel telítettek, szikrázóak mégis ezek a versek.

A test cselleng, imbolyog, a tudat azonban fegyelmezetten dolgozik: verseket szül a hiányból, versekkel tölti fel az űrt, segíti újraépíteni azt, ami darabokra hullott, szép, értelmes képekké forgatni a szétessett lélek kaleidoszkópjának színes üvegcserepeit. Az alkotás különös folyamat: védőhálóként működik, felfogja a zuhanófélben lévő embert. A szilánkok, töredékek felett, amikor odabent „Minden Egész eltörött”, kihegyezi a ceruzát, és újra rajzolni kezd. Igaz, még nincsenek új, nagy történetek, így a nagy történetek hiánya válik szövegszervező erővé. Lehet tünődni (jobb híján) azon, hogy a feles miért csak három cent, hogy hogyan változnak meg az utcanevék. A „nincs”-ből szül verseket, jó verseket, amelyek az ürességet járják körbe rondószerűen. Könnyű befogadni őket, mert mindenkinek vannak veszteségei, ezek a versek pedig a legeltakartabb kamráinkba piszkálnak bele.

A kötet címe *(Héthatár)* is azt az elérhetetlen távolságot idézi meg, ahol még minden jó volt, mint a mesében – vagy jónak tűnhetett annak, aki az elrejtés, a rejtőzés helyett felvállalta a sebzettséget, és megmutatkozni vágyott. Kinyitni, szélesre tárni az emlékezés ablakait, átszellőztetni a hetedik szobát, leltárba venni, kilistázni és feltérképezni centiméterenként a hiányt, az űrt, a veszteségeket.

Nagy Gábor költészete a szó legjobb értelmében hagyományos alapokon nyugvó, felvállaltan személyes, indulatoktól, érzelmektől nem mentes, szinte szemérmetlenül kitarulkozó líra.

A közös múlt köldökzinórja átvágva, a „volt” nincs, a „van” még csak átmeneti állapot a bizonytalan felé. Ebben a lebegős állapotban az otthon helyett a pesti éjszaka profán „lélekkikötői” értékelődnek fel. Kiemelt szintér lesz a kiskocsmák világa

(*Topográfia* című fejezet), amelyekben a hős, mint kései Odüsszeusz vagy Ulysses bolyonghat egyik helyről a másikra a pesti „alvilágban”, az élet árnyékos oldalán, hörpinthet a hiány fájdalomcsillapító poharaiból újra és újra. Mert üres a pohár és a szív – de a poharat lehet csak könnyen újratölteni.

Az egyik veszteség a kert. A múlt egyik helyszíne a régi ház kertje, az osztrák határhoz közel, amely új gazdát keres, és ahol még most is olyan körte termett, amelyből, ha beléharap valaki, „édes ölelések nedve csurran” (*Tél múltán*). Ez a kert az örök körforgás, a körkörös idő szimbóluma, ahol évszak évszakot vált, beérik a gyümölcs; öskép, része az egyetemes rendnek. A szimbolikus kert („a szív eldudvásodott kertje”) vár valóban új gazdára, mert ott nincs ígéret, nincs biztos remény, hogy jobb jön, tavasz, majd nyár. Lehet, hogy tél után újra tél köszönt be, „Hogy tél múltomban is / újra tél jön, még ez a csoda is megeshet”. Ez a telek közötti lebegés nem cselekvő, inkább passzívan túlélő létforma; pótszerek, búfelejtők társaságában elütni az időt, és reménykedni: ugye nem így lesz? Mert nem az avar alatti rothadás a cél, és „szívátültetéssel eltüntethetők az emlékek tűszúrásai” (*Papirkosár*).

Hazatalálni valahova, bárhova még egyszer. Mindegy, hogy egy tűzfalra néző kis szobában éri ez a felismerés, vagy a söntéspult mellett, de a túlélés genetikai parancs.

A versek nem önfeladóak, nem szenvelgők, csak keservesek. Felfogják az átmeneti állapotot, ám férfiember nem marad fekvve meglötten, hanem feláll, sebesülten is. Tartja magát, még ha kicsit imbolyog is a lába, de „Koccintsunk hát, szerussz költő barátom, / a képzelet túlmegegy minden határon, / az istenét!” (*Hétköznapok*). Katonadolog! Bokát összecsapva nevetni a ránk mért sorson: „rám a magány célkeresztje vigyáz / Hej, tillárom haj!” (*Újévi kesergő*).

A versek szövegteste legtöbbször szabályos építmény. Könnyű olvasni a verseket, szép a ritmus, hömpölyögnek a rímek. Mintha a kötött versforma, amelyet a költemények jelentős részében használ, kapaszkodót, keretet, segítő kezét adna a széteséstől menekülni vágyó író számára.

Van miből építkeznie, biztos alapon áll a költészet – így megengedi magának, hogy „lefelé” bontson,

ha éppen indokoltnak érzi, vagy éppen úgy tartja kedve. Van, hogy nem követi a verselési szabályt (ritkán), sőt, áthágja azt, elengedi, ahogy ezt megtette éppen a *Héthatár* című versben is. Véletlenül pedig nem „rontunk el” címadó, szinte kötetzáró verset. „a negyedik határ a között, / belém költözött, / az ötödik határ a másik, / aki hiányzik, / a hatodik határ az áram / szembogarában, / a hetedik határ nincs – / s azon túl: semmi” (*Héthatár*).

A versek jelentős részét a felszínes olvasás után hamar betehetnénk a „szerelmesvers” skatulyájába, és ha „csak” az lenne, sem lenne baj, hiszen az irodalom (és az ember) egyik fő témája a szerelem. A nők hidak, hangszerek, az égi harmónia közvetítői, jó elmerengeni a „vággyal fölhúrozott nőkön” (*Bence, te nagy*). „Hány húrja van egy örömrre felhangolt lánynak, / s hány oktávot fog át a hiánya?” (*Mennyi dallam*). Hiányukkal írják tovább a jelen lapjait: „velem vagy s így vagyok egyre / nélküled” (*Arcodba hulló szomorú*).

Nagy Gábor ebben a kötetében azt az utat járja, amelyet a magyar irodalom nagyjai már kijelöltek: az elveszített szerelmek krónikásaiét. Leül beszélgetni az egykori, számára meghatározó költők asztalához, megidéződnek a nagy elődök, példaképek – akár egy vessző, akár egy elképzelt, időközön átívelő, lezáratlan beszélgetés továbbgondolása formájában. Mert az elődök, a régi minták is kapaszkodók.

Visszajár, újra és újra látogatást teszi a múltba, látszólag csak azért, hogy kicsit kiszellőztesse, fényt és levegőt adjon az emlékeknek. Konzerválja, megóvja a felejtéstől, a rothadástól, az enyészettől azt, ami egykor fontos volt. Gömbölyűre csiszolja a sebzettség kavicsait. Gyakran látogatott utcák nevei jelennek meg, mint valamiféle összedől, érzelmi kártyavár lapjai (Szív, Király), kulcsszavak köszönnek vissza (vis major), helyet és állapotot egyszerre jelezve. „Nap mint nap folyton vis maiorban / próbálom bennem újraszöni / a múlttalanodott jövőt” (*Café Vis Major*).

Korán indult, sikeres pályát tudhat magáénak a szerző. Kipróbálta már magát többféle szintéren, most egy nagyon személyes versfüzért rendezett köteté. A sötétség helyére lépő, az árnyékot újraértelmező, majd felszámoló fény verseit.

Mirtse Zsuzsa

Metafizika és történelem Bognár Antal:
Tartozás
Napkút Kiadó, Bp.,
2012.

„Az életem javát sötétben töltöm el,
A mélyen elrejtező, néma férfikort.”
(Füst Milán: Szellemek utcája)

Ha valamit meg lehet tanulni az újkori magyar történelemből, az a vereség ezernyi arca, színe-visszája, erkölcsi, testi, lelki következményei. Hány honfitársunk van, aki elmondhatja, hogy mindig a jó oldalon állt, a győztesek közé tartozott és ma is büszke minden tetteire? Ez a történelmi körülmény is az oka, hogy a magyar regényirodalom milyen ritkán tud felmutatni sikeres, követendő életutakat, és az ún. „boldog történetek”, vagy a példaképeket elének állító példázatok mennyire propagandagyánúsak a fiatal olvasóknak.

Egy sok sorsot egymásba öltő, több mint háromszáz évet magába foglaló regénykonstrukció – Bognár Antal *Tartozása* Óbuda török utáni újjáépítésével kezdődik és a rendszerváltás korával fejeződik be – más veszélyekkel is fenyeget. Mert hiszen hogy lehet elkerülni, hogy nemzeti „panaszkönyvvé” váljon egy ilyen elbeszélés? Tagadjuk meg a szereplőktől a tragikus részvétet, tekintsük csak vérfagyasztó komédiának vagy valami örült, de vicces *grand guignol*nak az elmúlt háromszáz évet? (Az abszurd amúgy meglehetősen idegen Bognár látásmódjától és korábbi műveitől is.) A *Tartozás* a vesztesek, a kisemberek könyve, ámde különös módon mégiscsak felemelő könyv – olyan nőké és férfiaké, akik ha vesztes oldalon is álltak, valamiféle spirituális ihletettséget tudtak a környezetükben szétsugározni.

A regényben találkozunk haldokló labanc katonával, üldözött kispapokkal, apácákkal, szecessziós bohémokkal, mesteremberekkel, jámbor özvegyekkel, helyüket a társadalomban nem találó, talán nem is kereső költőkkel. Ez a hangsúlyosan kispolgári, „öreges” milió nagyon is jól illik Óbuda közismert arculatához. De megjelennek a regényben a Kiscelli-kastély német védői, felvillannak a negyvenes-ötvenes évek meggyilkolt, vagy morálisan ellehetetlenített, megrágalmazott nagy orvosegyéniségei. Szerencsétlen lúzerrek. Ámde Szophoklész *Antigonéja* nemcsak azzal érvel, hogy neki joga van szeretni a „rossz oldalon” harcoló testvérét, hanem hogy az emberi minőség füg-

getlen a történelmi vereségtől vagy győzelemtől, de akár a nagyobb közösség ítéletétől is. (Furcsa tanulság lehetett ez a görög demokráciában, ahol politikai ellenzék nem létezhetett, a „vesztéseket”, a szavazásokon alulmaradókat pedig számúzták.) A törté-

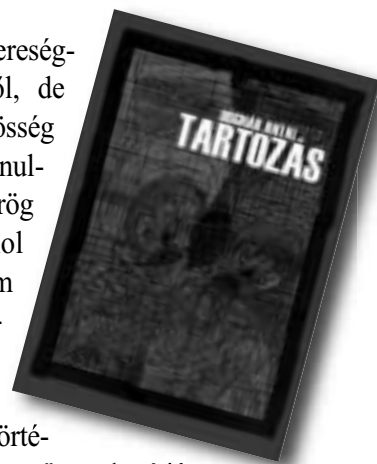
nelem manapság is a győztesek sírját jelöli meg szívesebben – és hogy személy szerint is megérdemelték-e ezt a kitüntetést, azzal a hivatalos emlékezet már nemigen foglalkozik.

Mint említettük, Bognár egy melankolikus várost/városrészt állít a regény fókuszába. Óbuda „németes”, amikor nem kéne, „klerikális”, „régimódi” akkor is, mikor mindez nevetséges vagy veszélyes. A XIX–XX. századi városfejlesztők szemében Óbuda igazi „reakciós” városnegyed meghitt zegzugjaival, ódonosságával, német gyökerű kispolgárságával, barokkos terecskéivel, a városnegyed fölé magasodó hatalmas, számtalanszor átalakított, de mégis megmaradó kolostorával.

Könnyű itt vesztesnek lenni – na de élni hogy lehet?

Vannak *vesztes terek* a magyar elbeszélő-irodalomban, ahol találkoznak, saját útjukat járják be az örök „elmaradottak”, ilyen Mikszáth Szepessége és Sáros vármegyéje, Krúdy Nyírsége és mindenekelőtt Sárszeg(-Szabadka), a magyar irodalom egyik legreménytelenebb, legszomorúbb, legódivatúbb kisvárosa. Budapest *zegzugairól* Ottlik is írt egy teret és történelmi időt egészen különös módon ötvöző regényt (*Buda*). Ámde Bognár Óbudája nem ennyire poétikus tér, a városrészt a történelem sorscsapásai sem kerülik el, a regény szereplői sem ragaszkodnak hozzá görcsösen, de azért mégiscsak az emberi bensőségeség és a borongós veszteségérzet jelképe marad.

Hogyan? Milyen úton-módon? Bujdosó Klára fejtegette fel azt a filmszerű cselekménybonyolítási módot, a szereplők közti különös, „spirituális” kommunikációt, ami a rendkívül (néha túlságosan is) bonyolult elbeszélés narratív egységét is biztosítja. (Bujdosó Klára: (össze)tartozás): <http://ujnautilus.info/bujdosobognar-tartozas/>) A szereplők belső életét, sőt „sorsát” nem a XIX. századi realista regényekben megszokott fordulópontok (házasság, karrier, barátság, iskola), hanem egyszeri találkozások, levegőből elcsípett

mondatok, véletlenül megpillantott/megtalált tárgyak, képek határozzák meg. Ebben a narratív térben nincs is az individualizmusnak vagy akár a lázadásnak valódi értéke.

A *Tartozás*ban a szereplők – személyes szándékuktól függetlenül is – csak speciális üzenethordozók, akiknek az az elsődleges, az egyéni sorson túlmutató funkciójuk, hogy a remény és a helytállás lehetőségét mutassák meg a többi szereplőnek. Talán ezzel magyarázható, miért van a regénynek annyi orvos- és papszereplője. Az orvosok és papok nem szerelemből, nem egyéni választás révén mentenek meg életeteket, ha-

nem professzionális jóságból, mintegy „rutinszerűen”, jóknak és rosszaknak, győzteseknek és veszteseknek, vagy számukra vadidegeneknek is biztosítva a túlélés lehetőségét. „Egyszer behoztak egy fejlődéses sérültet a kilinikára”, „egyszer beállított

hozzá egy kétségbeesett ember...” – jellemző fordulata ez az elbeszélésnek. Kevés olyan katolikus regény van, amelyben a szeretet és összetartozás *személyes* dimenziója ennyire elhalványulna.

Mert ez az évszázadokon át működő, annyi csapást, vesztes háborút, kollektív tébolyt túlélő, a hódítóknak már-már láthatatlan, de szoborba vésett, képekben, történetekben megörökített „jóság-gépezet” alakítja a regényben az emlékezet terét. *Hagyd a szeretetet, és gyere segíteni!* Ez akár a mottója is lehetne a regénybeli „hivatásos jótévedőknek”, orvosoknak, papoknak, kőfaragóknak. A bódhizálttá, a jóság parancsát teljesítő megvilágosodottak, a másokért is felelősséget érzők nem lépnek ki a „létforgatagból”, hanem láthatatlanul is itt maradnak köztünk, várva a többi lény megvilágosodását. Nem is tudnának „elenyészni” vagy megsemmisülni, hiszen a hátramaradtak az ő emlékezetükre fűzik fel a történeteket. Ezért is érthető, miért kap helyet a sok professzionális jótévedő közt egy karizmatikus író is, Hamvas Béla.

Az egyéni példaadáson alapuló „jóság-gépezet” tulajdonképpen történelemidegen, de a különössége, hogy éppen ezen keresztül válik láthatóvá az emberi történelem. Mert a bódhizálttá nem magányosan élnek, hanem örökre összekeveredve a kéjenc bútorkereskedőkkel, kisnyilasokkal, szomorú özvegyekkel, rendszerváltáskor megtollasodó gengszterekkel, szomorú öregasszonyokkal, félős kisemberekkel. Másféle „gyógyításnak” mi értelme lenne?

A regény bravúrosan felépített egyenrangú monológok füzérére alapul: nincs tehát kitüntetett főszereplője vagy nincsenek kitüntetett szó-

lamai. Mindenki „szót kap”, mert hiszen mindenkinek próbára tesz a történelem, mindenki találkozik a történelem képtelen gonoszságával és a szinte láthatatlanul működő (de működő) jóság-gépezettel. A szólamok polifóniája, az elbeszélés hihetetlen, Bog-nár korábbi,

Álmok a halálban című regényére emlékeztető decentralizáltsága megnehezíti az olvasást. Nehéz fejben tartani a rengeteg eseményt és szereplőt, ezenkívül a *Tartozás* történelmi regények olvasóitól szokatlan olvasási stratégiát is kíván: nem csatákra, ide-oda vonuló hadseregekre, „nagy nevekre”, tehát a *változóra*, a történelemre kell koncentrálnunk, hanem a látszólag jelentéktelen motívumokra, a természetfölötti világ létezését a maradandóságukkal hirdető motívumokra és emberi gesztusokra, az *állandóra*, tehát mindarra, amely a történelem és változás *ellenében* hat. Egy igen határozott (de nem harsányan hirdetett vagy ránk erőszakolt) metafizikus konstrukció áll a nagyon szokatlan narráció és cselekménybonyolítás mögött.

A történelemben élünk, jóvátehetetlenül és mindig, de nem a *történelmen*, hanem az *életünkön* van a hangsúly – számítani csak ez számít.

Szabó Imre

Kétfelé nővő fa (1987)

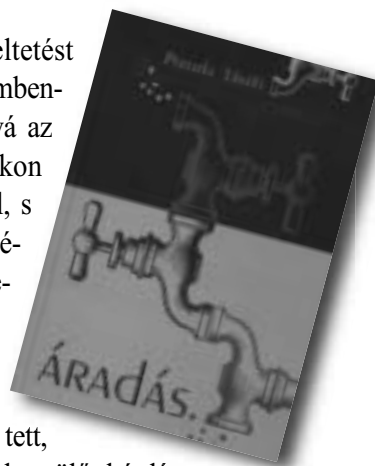
Valóság és szürrealitás, alulnézetből Potozky László: Áradás, Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár, 2011.

Erdély tündérországa időről időre kitermeli irodalmunk újabb és újabb ígéreteit (gyöngyszemeit, csodagyerekeit, és még sorolhatnánk), persze éppúgy, mint azt teszi az anyaországbéli irodalom is – ahogy az lenni szokott és illik bármely más alkotóművészeti ág esetében is, hogy egyéb területekről ne is beszéljünk. A földrajzi meghatározottság lényeges vagy lényegtelen mivolta a szertesabdalt magyarság literatúrájára nézve (is) hosszabb fejtegetést igényelne, maradjunk csak annál a ténynél, hogy bár a határok mára már oda és vissza, minden értelemben átjárhatók, ettől még Erdély odaát található. Az az Erdély, mely most, mint már annyiszor, újabb érdekes fejleménnyel szolgált tehát, ismét egy figyelemre érdemes alkotót és művét hozva irodalmi életünk felszínére.

Az 1988-as születésű, Csíkszeredáról indult Potozky László poétikusan ifjú életkora egyáltalán nem lírikust, hanem prózaírókat takar – e két tényező együttállása már többször keltett megdöbbenést szerzőnk esetében, s vélhetően egy ideig még meg is marad ez a hatása. A fiatal író eseménydús pályakezdetet mondhat magáénak – első publikációit két éven belül két-két debüt és ösztöndíj követte –, amely jelen recenzióink tárgyában, az azóta ugyancsak díjazást nyelő debütáló kötete világra jöttében csúcsozott ki. A tavalyi év végén megjelent, tizenkilenc novellát tartalmazó könyv előlete így, akár az életévek, akár a viharos nyitány felől közelítünk a szerzőhöz és művéhez, megágyazott egyfajta várakozásnak.

Bár vesszőparipának tűnhet Potozky életkorán lovagolni, a kötet felütése és első szakasza mégis indokoltá teszi ezt, hiszen úgy repülünk vissza Ceaușescu Romániájába – hogy még utoljára visszatérjünk a lokalitás szerepére –, mintha valójában a kortárs memoárjait olvasnánk vissza saját át- és megélt történeteiről, viszontagságairól. A hitelesen játszott szerep kulisszái, azaz maguk a történetek pedig valóságosságukkal teljesen magukkal ragadják olvasójukat az első sortól az utolsóig, amelyek zárásként visszatérően tragédiával vagy fizikai elmúlással, de legalábbis keserű lezárással szembesítenek. A nyitódarab – *Tea keddre* – az idős nagynéni és agglegény unokaöccse, a szürke hivatalnok kapcsolatán keresztül a megóvott-megőrzött pol-

gári miliőt és neveltetést ábrázolja, az újjal szembenálló régi világot, ahová az elbeszélő ifjabb rokon alkalmanként menekül, s amely lassacsckán létének egyetlen éltető elemévé, megtartó erejévé lesz – a befejezés tragédiája végül a

hogy tovább fel sem tett,

csak az olvasóban felmerülő kérdése helyett lemondóan tesz minderre pontot. Az erős kezdet azonban szinte csak röpké bevezetés – a folytatás azonnal a kötet egyik csúcspontjára hág. *A Hulló lapok közt az ember* az 1989-es romániai forradalom/puccs napjaiba kalauzol, egy családos orvostanhallgató szemével, hátborzongatóan plasztikus képet adva a mindennapok ellehetetlenült közegéről, a fásult félelemből váratlanul megszülető reményről és az azt kísérő bizalmatlanságról, a több évtizedes reflexekből táplálkozó, skizofrén gyanakvásról – a drámaiságában is váratlan lezárás fordulata pedig lúdbőröztetően átélhetővé teszi a külvilág zűrzavarának beszívargását, vagy még inkább berobbanását a privát szférába.

A következő darabok még a nyomor és kilátástalanság éveit, évtizedeit rajzolják meg, az események azonban egyre szürrealisabbakká válnak. A megalázott, testileg-lelkileg kizsigerelt és még az öngyilkosság menedékének lehetőségétől is megfosztott elítélt sorsán (*Halálöszton*), a zugtenyésztésen ért családfőn és az újszülött borjú felesleges áldozatán (*Drót a pofán*), illetve a közellátási hiányok korát megidéző ünnepi vacsora előkészületein és groteszk elmaradásán át (*Hús(v)íz, avagy egy kényszerbőjt története*) így jutunk el *A kutyafejű ember* történetéhez. Az inkább a hely, mint a kor meghatározó szerepét mutató történet főhősei – a két utóbbi íráshoz hasonlóan – ezúttal is kiskamasz fivérek, a báty elbeszélő szerepével, azonban a bizarr fordulat (a falusi boszorkány által felolvasztott ólomból kirajzolódó és a gazdája arcává torzuló hamis kutya képe) már a kötet záró darabjainak világát előlegezi meg. A bal esetétől alkoholistává züllő, fiát elvesztő, majd a családi tragédiát betetőzve utána is haló öreg asztalos története (*Vasárnapi körút*) és a sorsára hagyott egykori bánya és épületeinek bemutatása (*Tájkép, táj nélkül*) már inkább jellemzi napjaink reménytelenségét, azonban az általános nyomor, a pusztulás sivár

állandósága és, mint meghatározó atmoszféra, a társadalom alsó, legszélesebb szegmensének egy-egy részlete itt is változatlan.

A mindezt követő háborús történetek közül az *Elkésett virágok* a halott katonafiúk jeltelen sírját beazonosító és a gyermeküket újratemető idős szülők történetével két generáció előtt tiszteleg, hangulatával a kötet egészétől elütve, annak egységébe mégis zökkenőmentesen belesimulva. A következő darabokban (*Családterápia; Vendégszeretet; Galambok őre*) viszont ismét visszatér a fősodor: hősei a béke és idill utolsó utáni maradékától – a csinos feleségtől, a selymes szőrű macskától és a szétlőtt bérházban őrzött galamboktól – válnak meg önként, néhol értelmetlen, néhol abszurd önfeláldozással.

Az érzékletes képek ellenére a pusztulás ekkorra már túlzottan is tömény dózisban érkezik, amely végül a *Jelenetek téli erdőben* egyetlen szereplőjével, az életének önkeze által – indíttatásának sejtetése híján: mindegy l'art pour l'art –, ámde sikertelenül véget vetni szándékozó nyomorúságos figurával a kötet mélypontjához vezet, bár meglehet, csupán az egyenletes színvonalú könyvből lóg ki egyedülként ez az írás.

Napjainkba térünk vissza az újabb szövegek szintén hiábavaló áldozataival: az *Apu szeme fénye* a „koldusipar” alvilággal összeérő, pitiánerségében is elborzasztó bugyraiba vezet, ahol a gyermeke műtétjére kéregető elesett alak ítéltetik kudarcra a „hivatásosokkal” szemben, míg a *Szomszédok* egy lecsúszott volt rendőr, a kábítószeres fia, valamint szomszédai és egy antihősként átvállalt családgyilkosság története. De a beteljesülés is kiábrándító: erről már a *Kigyomlálni a jégvirágot* bárban „hódító” Klauja vall kesernyés légyottján – egy lepusztult gyárüzemben az alkalmi bombázójával töltött éjszakáján – keresztül.

Az igazi szürreális mélységekig a kötetet záró három novella jut el: a címadó darab nehezen dekodolható, ám többféleképpen is értelmezhető – a fürdőszobai vízvezetékhibától az egész lakás végzetes elárasztásáig jutó áradásnak csak egyik olvasata a fokozatosan és elháríthatatlanul egymásra rakódó, leküzdhetetlen problémák halmaza, amely magának

a könyvnek is egyik központi, bár már túlhaladott és csak végeredményként megismert eleme, miután apránként, lassan, de biztosan mindent felemészített. Ugyancsak meghökkentő az *Esettanulmány egy csapszerelésről*, ahol apa és fia idillikusnak tűnő közös munkájából kiindulva jutunk el a sötét családi viszonyok feltárásáig, hogy végül a helyzet feldolgozásának helyébe az önbecsapás menedékét és egymásnak szóló színjátékot is jelentő állandó fűrészfáradás pótcselekvése lépjen.

A kétségkívül legsúlyosabb, egyben legterjedelmesebb – s talán a nyomornak leginkább az aljáig fűrő – darab a kötetzáró *Aluljáró* gyomorfájdító szövege, amelynek fiatal hősnője egy aluljárói kocsmatakarítójaként, a lebuji mellékhelyiségében vegetálva, érzelmileg kiüresedve idővel a testét is árulni kezdi – bizonytalan kimenetelű kitérése pedig (egy váratlan alkalommal élve, gyermekeit felhasználva) mindössze múló rossz érzést okoz, miközben megfosztja ép erkölcsi érzéke utolsó szilánkjától is.

A méltó lezárás megerősíti minden addig összegyűlt benyomásunkat, s így összességében elmondhatjuk: sötét tónusú, nem egyszer valóságon túli és lét alatti világával, a reménytelenségből csakis a hiábavalóságba vezető utak túlnyomórészt egyenletes színvonalú ábrázolásával Potozky László huszonegy éve ellenére sok szempontból máris megtalálni látszik mindazt, ami a sajátja, s mindezzel meg is felel a várakozásoknak. Az pedig már a jövő zenéje, hogyan változik, mivé fejlődik ez az epika, hová fut ki a szerző absztrakciós készsége és komponáló képessége, szétfeszíti-e a kisprózai kereteket – mert erről az első, debütáló kötetről az ismert, bár méltatlanul olcsó reklámszlogenel már most elmondhatjuk, hogy bizonyíték, nem ígéret, de nem véletlenül tartják úgy, hogy a második könyv a vízvonalas, amely igazából meghatároz egy pályát. Így azzal, hogy Potozky bemutatkozásként máris letett valami biztatót az asztalra, saját maga számára tette magásra a léceket – ám potenciálját látva minden esélye megvan, hogy sikerrel vegye az újabb akadályokat.

Luzsicza István

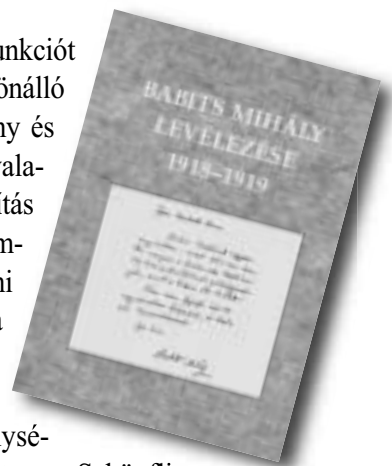
Költői égtájak Babits Mihály levelezése 1918–1919.
Sajtó alá rendezte:
Sipos Lajos,
Argumentum Kiadó,
Bp., 2012.

„Az 1918. február elejétől 1919 szeptemberéig tartó időszak Babits életében is sorsdöntő periódus volt” – írja Sipos Lajos *Babits Mihály levelezése 1918–19* című kötetében (428–429). A majdnem ezer oldalas könyv 1918 januárjától 1919 szeptemberéig publikálja a Babits-levelezés fennmaradt darabjait, s révükön elénk tárja a „sorsdöntő periódus” minden mozzanatát Babits Mihály levelezése kritikai kiadásának immáron nyolcadik köteteként. Különös értéket képvisel irodalmunkban a kiadvány 524, eddig többnyire kiadatlan irodalomtörténeti dokumentuma. Egyrészt eddig feltáratlan, még sehol nem közölt leveleket olvashatunk; másrészt a sajtó alá rendező nem kevés adattal pontosítja azokra a levelekre vonatkozó filológiai ismereteinket is, amelyeket a Kosztolányi-, Juhász Gyula- vagy egyéb (Hatvany Lajos-, Jászi Oszkár-, Szabó Ervin-, Dienes Valéria-) hagyatékok publikált részeiből már ismerhet az olvasó. Mindemellett külön érdekessége a könyvnek, hogy olyan dokumentumokra bukkanhatunk benne (például Hoffmann Edit művészettörténész levele), amelyekről eddig senki sem tudott, még a Cséve Anna–Kelevéz Ágnes–Melczer Tibor–Nemeskéry Erika–Papp Mária szerkesztésében megjelent, egyébként igen precíz adatokat közlő *Babits Mihály kéziratjai és levelezése* című katalógus sem.

Sipos Lajos kötetében a levelek szöveghű közlését a levelek háttérét, homályos vonatkozásait megvilágító jegyzetek és értékes irodalomtörténeti tanulmányok követik. Az irodalomtörténeti dokumentumok filológiai magyarázatát a kötet mellékletében korabeli kéziratok és képek egészítik ki (ezek között találjuk például Márton Ferenc és Boncza Berta Babitsról készített rajzait). A levelek, a hozzájuk társuló precíz jegyzetek, valamint a kísérőtanulmányok részletes bepillantást engednek 1918–1919 történelmi eseményeibe, Babits ezen időszakban megélt napjaiba. Babits a háború ellen tiltakozó szellemi elit képviselőjeként az „etikai abszolútumot” tekintette alapelvének: nem lett tagja a Nemzeti Tanácsnak, Lukács György biztató szavai ellenére nem lépett be a Kommunista Pártba,

semmilyen politikai funkciót nem vállalt. Három önálló verseskötet, egy regény és egy tanulmánykötet, valamint számos műfordítás sikere után az irodalomnak próbálta szentelni minden idejét. Tagja lett a Petőfi Társaságnak, bár irodalomszervező tevékenységét a Kosztolányi, Hatvany, Schöpflin, Karinthy és saját kezdeményezésére újonnan megalakult Vörösmarty Akadémiában próbálta érvényesíteni. Célul tűzték ki a politikamentes nemzeti kultúra ápolását, az 1919. január 27-én elhunyt Ady Endre emlékére és a tehetséges fiatal költők jutalmazására Ady-díjat alapítottak.

1918 februárja és 1919 júliusa között – papírhiányra hivatkozva – a Nyugat megjelenését szüneteltették, s bár Babits 1919 januárjától a lap tényleges szerkesztője lett, műveinek és műfordításainak nagy része nem a Nyugatban, hanem a Pesti Naplóban, az Esztendőben, az Új Időkben, az Életben, az Új Világban, a Magyar Diákban, az Áprilisban és a Vasárnapi Újságban jelent meg. A Nyugat szerkesztőségi tagjai közül Földi Mihállyal került szorosabb kapcsolatba, Osváttal azonban – a köztük lappangó feszültség miatt – nem levelezett. Horvát Henrik és Stefan I. Klein fáradhatatlanul dolgozott lírai és prózai műveinek németországi népszerűsítésén, levelekkel folyamatosan ostromolták az író. Ezen időszakban azonban versei közül csupán a *Danaidák*, prózai írásai közül pedig – bár Klein *A gólyakalifát* is fordította – csak a *Karácsonyi madonna* jelent meg a német sajtóban. Babits – aki ebben az időszakban kezdte el írni *A Timár Virgil fia* című regényét – a magyar irodalom egyik legelismertebb képviselője lett. Számos irodalmi estre hívták: Kolozsvárra, Nagyváradra, Marosvásárhelyre, Pozsonyba, de a fővárosban is részt vett a Zeneakadémia és a Társadalomtudományi Társaság rendezvényein. Mikor Kunfi Zsigmond Berinkey Dénes kormányában átvette a közoktatási tárcát, akkor többek között Babitsot is felkérte egyetemi oktatónak, azt remélve tőle, hogy „az új világ megismerését jobban segítheti” (445). Babits az egyetemen 1919. április 1-jén *Az irodalom elmélete* című előadást és Ady-szemináriumot hirdetett meg.

Mivel óráit bárki hallgathatta, igen nagy volt az érdeklődők száma: Szabó Lőrinc a Műegyetemről Babits kedvéért iratkozott át a Bölcsészettudományi Karra, s az Ady-szemináriumon többször megjelent az özvegy Ady Endréné Boncza Berta is. Az órák látogatása után mindketten felkeresték a költő-tanárt Reviczky utcai lakásán. Szabó Lőrinc hívatlanul is bármikor mehetett; Boncza Berta azonban hiába próbálta bizonygatni „kettejük különleges és kivételes voltát, az egymásra találás törvényszerűségét” (466), Babits nem szeretett volna az özvegy „életproblémaiban” osztozni. Ady halálakor részt vett a temetési előkészületekben, a temetési szertartáson búcsúbeszéddel emlékezett egykori költőtársára. Még Ady halála előtt minden bizonnyal megviselte a másik két barát: Szabó Ervin és a szekszárdi gyermekévekből ismert Kovács László váratlan elvesztése is. 1918–19-ben Babits Kosztolányitól eltávolodott; Szabó Lőrincen kívül azonban szorosabb barátságot alakított ki Rédey Tivadarral, Schöpflin Aladárral, Jászi Oszkárral, Dienes Pállal és feleségével, Dienes Valériával, Szilasi Vilmostal, Reményik Sándorral, továbbá egykori tanítványával, Komjáthy Aladárral. Ők voltak a leggyakoribb vendégek Reviczky utcai lakásán, s számos levelet is írtak a költőnek ekkoriban.

1919 júniusában Babits tanári pályafutása véget ért. Kunfi Zsigmondtól kapott egyetemi katedrát a Tanácsköztársaság idején, de annak bukásával – *Az igazi haza. Cikk a Szózatról* című írásában kifejtett hazafogalomra hivatkozva – elvesztette állását. Mindezen eseményekről hiteles tanúbizonyságot adnak a szövegű dokumentumok, a levelek s azok részletes, rendkívül precíz filológiai magyarázatai.

Ha meg akarjuk tudni, hogy 1918–1919-ben miért keresi fel számos hallgató, irodalomtörténész, tanár, szerkesztő, újságíró, költő Babitsot; a sajtó alá rendezett levelek között nagyon sok érdekességet találunk. A dokumentumokból kiderül, hogy milyen viszony fűzte Babitshoz többek között a tanítvány Massányi Margitot; a német-francia szakos Lám Frigyes; az Amerikában élő, színésznőként ismert Grill Lolát; a Pesti Hírlapnál korrektor Lusztig Arnoldot; a református lelkész Göde Lajost; a görögszakos Finály Gábort; a kolozsvári orvostanhallgató Reich Piroskát; a Pester Lloydnál dolgozó Lorsy Ernőt; az iparművész Dékányi Árpádot; a filozófus Révész Gézát; az irodalomtörténész König Györgyöt; az újságíró

Fodor Dezsőt; a Vasárnapi Újságnál dolgozó Hendel Ödönt; a költő-műfordító Zemplényi Árpádot; a Nagyváradnál riporter Tabéry Gézát; az író-újságíró Surányi Miklóst; a kritikus Dóczy Jenőt és az egyetemi hallgató Csoma Máriát. Ugyanakkor az alábbi irodalomtörténeti szempontból fontos kérdésekre is választ kapunk: miért ír Szabó Ervin, a Városi Nyilvános Könyvtár igazgatója Kantról Babitsnak? Riedl Frigyes, a budapesti egyetem professzora hogyan védelmezi Gyulai Pál kritikai gondolkodását, naiv népmesei „phantaziaját” egyik levelében? Hogyan fáradozik Stefan I. Klein Babits novelláinak németországi népszerűsítésén? Hogyan próbálja Babitsot meggyőzni Boncza Berta arról, hogy „szebb, jobb és biztosabb” helye nem lehetne másnál? Milyen programokra invitálja Csinszka a költőt? Milyen rajzokat küld a frontról a grafikusként és konstruktivista festőként híressé vált Moholy-Nagy László? Miért keresi fel levelével Emil Isac román költő és műfordító? Milyen cikket kér Supka Géza művészettörténész-muzeológus az Új Világ című folyóiratnak? Kik azok az írók, irodalomtörténészek, akiket Ignó Babits figyelmébe ajánl? Mindezen kérdések csak kiragadott példák abból a gazdag anyagból, amelyekre a Sipos Lajos által sajtó alá rendezett levelek választ adnak. Külön említést érdemel, hogy a kötet tartalmazza Babits első, 1918 májusában Baumgarten Ferencnek küldött írását.

A levelek messzi költői-művészeti égtájakra kalauzolják az olvasót. A dokumentumok mögöttes ismeretanyagából egy sűrű szövésű háló szárait bogozhatjuk: a központi személy Babits, s a körülötte szövődő háló fonalait íróbarátok, tanítványok, szerkesztők, újságírók, műfordítók szövik, akikkel a költő-tanár 1918–1919 között valamilyen emberiszakmai kapcsolatban volt. Minden egyes levél újszerű információval szolgál a Babits-életműben, az olvasó olyan feltáratlan adatokra bukkan, amelyek közelebb viszik a költő pályájához. A Sipos Lajos munkája nyomán létrejött kiadvány érdekes és izgalmas olvasmány nem csupán a Babits-kutatóknak, hanem mindazok számára, akik tudni szeretnék, hogyan kerül különös események sodrába és politikailag lehetetlen helyzetbe a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*.

Sebők Melinda

Lipcei Könyvvásár, 2013. március 14–17.

A Lipcei Könyvvásár 350 helyszínével, 2600 rendezvényével, évről évre növekvő közönségével **Európa egyik legnagyobb irodalmi eseménye**. A magyar pavilonnal a német könyvszakma, a média és a közönség a már ismert és bevált helyen, de ezúttal a Balassi Intézet berlini Collegium Hungaricum (CHB) által kidolgozott, új vizuális megjelenésben találkozhat.

Rubin Szilárd

Rubin első regénye, a *Csirkejáték* 46 évvel a magyar megjelenés után látott napvilágot németül, és azonnal bestseller lett. A Frankfurter Allgemeine Zeitung egyenesen a XX. század egyik legizgalmasabb szerelmi regényének nevezte. A *Mulatság a farkasveremben* című frissen megjelent bűnügyi regényét a könyvvásár egyik legkedveltebb színhelyén, a Kortárs Művészeti Múzeumban mutatjuk be. Résztvevők: **Jörg Plath** irodalomkritikus, a 2013-as Német Könyvdíj zsűrijének tagja, **Horváth Géza** irodalomtörténész. Felolvas: **Christian Brückner**, Németország egyik legnépszerűbb irodalomközvetítő előadója. A regény a **Rowohlt Kiadónál** jelenik meg **Tankó Tímea** fordításában, akit a Lipcei Könyvvásár fődíjára jelöltek.

Rejtő Jenő

Az elátkozott part című regény német megjelenésének alkalmából interaktív formában elevenednek meg a magyar pavilonban Csülök, Senki Alfonz és Tuskó Hopkins kalandjai. A látogató az infografikát böngészve fedezheti fel, hogy mely regényekben fordulnak elő az egyes karakterek, milyen kapcsolatban állnak egymással. A németországi első Rejtő-könyvbemutató színhelyül a NaTo nevű kulturális központot választottuk, mely a The Guardian című brit napilap szerint Európa egyik legjobb klubja. Rejtőt bemutatja **Márton László** író, akivel **Hans von Trotha**, a Deutschlandfunk országos közszolgálati rádió irodalomkritikusa beszélget. Felolvas: **Ilja Richter** színész.

Szilágyi István

Dosztojevszkij, Hemingway és Faulkner atmoszférája Erdély univerzumába zárva: A *Kő hull apadó kútba* (1975) című regényben a csaknem szociológiai, szociográfiai pontosságú közléseket látomások, beszélgetéstörédek, álmok, víziók, időben távoli tudattartalmak szakítják meg. Szilágyi Istvánt és életművét bemutatja: **Kalász Orsolya** költő, műfordító.

Spiró György

A rendezvény célja, hogy a *Tavaszi tárlat* című regény friss német fordítása alkalmából felhívja a figyelmet a német kiadók számára eddig teljesen ismeretlen Spiró-életműre. A szerzőt bemutatja: **Kalász Orsolya** költő, műfordító.

Fiatal írók Lipcsében

Nagy Ildikó Noémi *Eggyétörve* című kötete a Lipcei Könyvvásárra jelenik meg a Jung & Jung Kiadónál. Plasztikvilág, videóklipek és számítógép, a fiatalok életmódjának mai kellei és helyszínei bukkannak fel, ugyanakkor az önálló személységgé válás örök konfliktusairól olvashatunk.

Nagy-Koppány Zsolt prózaíró és műfordító Erdélyben született, immár tíz éve Budapesten él. Regényei és novellái elsősorban az irodalmi szövegek egymásra hatásának önreflexív, újszerű nyelvi megoldásokat kereső, krónikáiként értelmezhetők. A szerzőket bemutatja: **Jörg Jacobs** irodalomkritikus, együttműködő partnerünk az **Akademie Schloss Solitude**.

A magyar irodalom története

A rangos De Gruyter Kiadónál jelenik meg prof. **Kulcsár-Szabó Ernő** szerkesztésében a 800 oldalas, hiánypótló irodalomtörténet. 1989 óta ez az első tudományos kísérlet német nyelven a magyar irodalom történetének feltérképezésére.

Mzper X, Mzper X! Jelentkezz, jelentkezz!

Mézga család, Vizipók-csodapók, Vuk, a kistróka, a Kockásfülű Nyúl, Pom-Pom kalandjai: a magyar rajzfilmek német szinkronváltozatát nagy sikerrel sugározta a nyugat- és kelet-német televízió a hetvenes-nyolcvanas években. Főként az egykori NDK-ban egy egész generáció nőtt fel **Dargay Attila, Jankovics Marcell, Nepp József, Temesi Miklós** és **Ternovszky Béla** kultikus mesefiguráival. A CHB első ízben hívja meg a vásár közönségét, kicsiket és nagyokat egyaránt, hogy újra találkozzon a klasszikus magyar mesefilmek varázslatos világával.

Best Book Design 2013

A CHB kezdeményezésére a MKKE hosszú évek óta 2012-ben először újra részt vett a *Best Book Design from all over the World* című, a Frankfurti Könyvvásár keretében megrendezett könyvművészeti kiállításon. A bemutatott hat magyar könyv indul a 2013-as lipcei versenyen is. A nemzetközi verseny idén 50 éves, ezért a jubileum kapcsán várhatóan nagyobb médiafigyelem irányul az egyes versenyző kötetekre is.

Évfordulók: Weöres Sándor, Gárdonyi Géza, Konrád György

A magyar pavilon kiállítása keretében Weöres Sándor születésének 100. és Gárdonyi Géza születésének 150. évfordulójára emlékezünk, valamint Konrád György 80. születésnapjához könyvsarokkal gratulálunk.

Báró László (1944, Budapest) író. Magyar nyelv–történelem–szociológia szakon végzett az ELTE-n 1969-ben és 1974-ben. Évtizedekig szociológus kutatóként dolgozott. Kis-orsziban él.

Bognár Antal (1951, Nagyfény) prózaíró, szerkesztő. Szabadkán nőtt fel, Újvidéken magyar tanszéki tanulmányai alatt és után a Képes Ifjúság, az Új Symposion, a Magyar Szó, a Forum Könyvkiadó szerkesztője volt. Áttelepülése után 1991-től a Magyar Sajtóban (ma az Új Médianál) olvasószerkesztő. Legutóbbi kötete: *Tartozás* (2012).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Legutóbbi kötete: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársa. Az ELTE magyar–filmelmélet szakán végzett, jelenleg ugyanott doktori hallgató. Számos irodalmi és filmes publikációja mellett önálló kötet szerzője. Egy szóló klasszikusgitar CD-t is kiadott előadóként. Munkatársa a Hazanézó című irodalmi folyóiratnak.

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életműdíjas (2006) és a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetéttje (2011). Legutóbbi kötete: *Pók a víz alatt* (novellák, 2012).

Izsó Zita (1986, Budapest) költő, jelenleg az ELTE jogász szakos hallgatója. Első, testvérével közösen írt darabjával 2005 őszén megnyerte a Magyar Rádió IV. Ifjúsági Színjátékíró Versenyét. Verseket 2006 óta publikál különböző lapokban.

Kemeny, Tomaso (1938, Budapest) költő, író, fordító, az angol nyelv és irodalom professzora. Milánóban él. Magyarul megjelent kötetei: *Erdély aranypora* (2005), *A vízözön mondja* (2011).

Kertész László (1960, Budapest) az ELTE művészettörténet szakán végzett. A Praesens közép-európai kortárs képzőművészeti folyóirat alapító szerkesztője, 2002-től a Képző- és Iparművészeti Lektorátus művészeti főtanácsadója, 2008-tól 2012-ig szakmai igazgatója. Utolsó munkái: *Művészeti stratégiák és állami szerepvállalás a köztéren* (2010), www.szoborpalyazatok.hu (2011), www.publicart-eica.hu (2012).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek költőcsoport tagja. Arany János- és József Attila-díjas (1979, 1999), valamint Balassi Bálint-emlékkardos (2003). Legutóbbi kötetei: *Apokrif litánia* (2009), *Utak keresztje* (összegyűjtött versek, 2010).

Konczek József (1942, Magyarnádor) költő, író, újságíró. A Kilencek alkotócsoporthoz tartozó tagja. 1994-től az MTI külpolitikai szerkesztőségének munkatársa. Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötetei: *Formáért sóvárgó* (2008), *Az okos számár* (2008).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas és a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetéttje. Legutóbbi kötetei: *Edward Stachura: Szekercelárma avagy emberek a téli erdőn* (fordítás, 2012), *Csoda a Viszturnánál és a Balti-tengernél. A XX. századi lengyel történelem sorsfordulói* (2012).

Luzsicza István (1975, Budapest) költő, újságíró, kritikus. A FótCafé újság szerkesztője, bírósági tisztviselő. Első kötete: *Az artista estére hazamegy* (versek, 2006).

Marosi Lajos (1950, Debrecen) műfordító. Hájótervezést Leningrádban, filozófiát Budapesten tanult. A szociológia kandidátusa. Orosz nyelvről fordít verseket, 2002 óta főleg Viszockijt. Budapesten él, statisztikai folyóiratot szerkeszt.

Miklóssy Endre (1942, Bercel) építész-urbanista. Tervezőként, kutatóként dolgozott, jelenleg oktató a Budapesti Corvinus Egyetemen. Fontosabb kötetei: *Túl a toronyon, melyet porbul rakott a szél – magyar gondolkodók a 20. században* (2001), *A másik ember keresése* (2009).

Mirtse Zsuzsa (1967, Budapest) író, költő, szerkesztő. 2000 óta publikál verset, esszét, szépprózát. Legutóbbi kötetei: *Idő és mérték – szabálytalan versek* (2010), *Kondenzcsik – főbenjáró versek* (2011).

Péntek Imre (szül.: Molnár Imre, 1942, Lenti) költő, író, szerkesztő. Az ELTE magyar–filozófia szakán végzett. A Kilencek költőcsoport tagja. 2003-tól Zalaegerszegen él, a Pannon Tükör főszerkesztője. József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötet: *Félrebeszéd* (versek, 2009).

Sebők Melinda (1979) irodalomtörténész, tanár. 2008-ban szerzett PhD-fokozatot az ELTE-n. 2004–2012 között az ELTE TÓFK Magyar Tanszékének oktatója. A Babits Kutatócsoport tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Fejér Megyei Tagozatának titkára, a Német Nemzetiségi Gimnázium magyar–angol szakos tanára. Legutóbbi kötete: *A Nyugat árnyékában* (2011).

Szabó A. Ferenc (1943) Az ELTE-n szerzett történész, politológus és demográfus diplomát. A történelemtudomány kandidátusa. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem professzora. A 20. századi magyar népesedéstörténet és Kovács Imre munkássága foglalkoztatja. Legutóbbi könyve: *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai* (2006).

Szabó Imre (1990) a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatója. Hamvas Béla regényeivel és irodalmi jellegű munkásságával foglalkozik. Kritikái, tanulmányai eddig kulturális portálokon jelentek meg.

Szauer Ágoston (1963, Pápa) költő. A szombathelyi főiskolán és a pécsi egyetemen szerzett magyartanári diplomát. 1995 óta a szombathelyi Bolyai János Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium tanára. Legutóbbi kötetei: *Kódolt krónika* (versek, 2005), *Stációk* (versek, 2011).

nyugdíjazásáig újságíróként és szerkesztőként dolgozott főként az Új Embernél és a Vigiliánál. A *Magunk kenyerén* című versantológiában indult 1972-ben. Eddig húsz verseskötete és tizenhat prózakötete jelent meg. József Attila- (1991), Füst Milán- (1996), Arany János- (2004), Stephanus- (2005), Péterfi Vilmos- (2010), Déry- (2011) és Kossuth-díjas (2012).

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik.

Budapesten él. Kölcsey- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszédék és perbeszédék* (interjúkötet, 2010).

Vasadi Péter (1926, Budapest) költő, író. Tizenévesen belekerült a II. világháború forgatagába. Hazatérve 1947-től 1950-ig az ELTE-n nyelvi, később kritika-filozófiaesztétika (összevont) szakon folytatott tanulmányokat. Innen-onnan eltanácsolva, elbocsátva 1950-től a gyári, üzemi, népgazdasági szakvezetés ismereteinek birtokában egy közlekedési nagyvállalatnál középvezetőként helyezkedett el. 1967-től

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az **info@magyarnaplo.hu** e-mail címre!

Kedves Olvasónk!

Kérjük, támogassa a Magyar Naplót az Írott Szó Alapítványon keresztül adója

1%-ának

felajánlásával!

A kedvezményezett adószáma: 18090264-1-43

A kedvezményezett neve: Írott Szó Alapítvány

Köszönjük!

facebook

Csatlakozzon Ön is a Magyar Napló népes táborához a Facebookon!

www.facebook.com/MagyarNapló

booker

www.booker.hu

Tartson a Bookerrel
egy kulturanropológiai
körutazásra a
magyarság nyomában.

3040
FT

Érdy Miklós
A magyarság keleti
eredete és hun kapcsolata

2800
FT/DB

Varga Géza
A székelység eredete

4500
FT/DB

Csonka-Takács Eszter,
Czövek Judit, Takács András
Mir - susne - hum I-II. kötet

WWW.BOOKER.HU ONLINE KÖNYVÁRUHÁZ

A HAGYOMÁNY FOLYTATÓIK!

Szenthelyi
Miklós

Kossuth-díjas
hegedűművész

MOZART

ÜNNEP

4 hangverseny
egyetlen napon!

SZENTHELYI MIKLÓS ÜNNEPI KONCERTSOROZATA
A BUDAPEST KONGRESSZUSI KÖZPONTBAN

2013 ÁPRILIS 20., SZOMBAT

KEZDÉSI IDŐPONTOK: 12:00, 14:30, 17:00, 19:30

SZTÁRVENDÉGEK

PERÉNYI MIKLÓS | **KERTESI INGRID**

Kossuth-díjas csellóművész | Liszt-díjas énekművész

KÖZREMŰKÖDNEK

SZENTHELYI JUDIT – zongora

a Magyar Köztársaság Lovagkeresztjével kitüntetett
zongoraművész

HOMOKI GÁBOR – brácsa

KISS GYULA – Liszt-díjas zongoraművész

MAGYAR VIRTUÓZOK KAMARAZENEKAR

A műsorváltozás jogát fenntartjuk.

JEGYVÁSÁRLÁS: +36 20 222 0055

www.koncertszervezes.bunt24.hu

BUDAPEST KONGRESSZUSI KÖZPONT | JAGELLÓ ÚT 1-3. | 1123 BUDAPEST

Designed by: bunt24.com

VÁLOGATÁS SAMU GÉZA MUNKÁIBÓL

Másvilágkép, installáció (Velencei Biennále, 1988)

Szarvasteknő (1970)

Párhuzamos elágazások (1987)

MAGYAR SZÍNHÁZ
Az ország legnagyobb színháza

Sinclair Fine Sripad

Füst Milán

CATULLUS

Metellus
Clodia
Catullus
Calvus
Flavia
Tertullia
Egnatius
Clodius

FILLÁR ISTVÁN
HOLECSKÓ ORSOLYA
HORVÁTH ILLÉS
GULA PÉTER
HÁMORI ILDIKÓ
LOSONCZI KATA
RANCSÓ DEZSŐ
TÓTH SÁNDOR

Díszlet/Jelmez: KOVÁCS YVETTE ALIDA
Rendezőasszisztens: HÜBÉR TÜNDE

Rendező: HARGITAI IVÁN m.v.

Bemutató: 2013. március 9.

Az időszámításunk előtti 50-es évek Rómájában játszódó történetben Metellus, Clodia, Catullus szövevényes kapcsolatainak, ármánykodásainak lehetünk tanúi, miközben felszínre kerülnek régi szenvedélyek, fájdalmak és érzelmek. Irdatlan szenvedélyek törnek fel, és a darab első pillanatától érezhető, hogy ebbe valakinek bele kell pusztulnia... A méltán híres darabot a Magyar Színházban Hargitai Iván állítja színpadra.

Jegyek válthatók a Magyar Színház közönségszervezésén: 1077 Budapest, Hevesi Sándor tér 4.
A Baráti Társaság tagjai a jegy árából 10% kedvezményt kapnak.
Internetes jegyvásárlás bankkártyával a www.jegy.hu címen. Bankkártyát, kultúrapályányt és üdülési csekket
elfogadunk! Telefon: 322 2879, 322 7877, 342 6175
Magyar Színház | 1077 Budapest, Hevesi Sándor tér 4. | www.magyarshinhaz.hu | Felelős kiadó: Öze Áron

Aegon Művészeti Díj 2013

A szakmai zsűri döntős jelöltjei - 10 könyv,
ami biztosan jó:

AEGON
Művészeti Díj

Sok jó mondat kis helyen – ez az
AEGON Művészeti díj „tízes” listája.

A díjra kiadók jelölnek, közülük a szakmai zsűri tagjai - neves irodalmárok, könyvkritikusok, irodalomtörténészek, és pedagógusok – szavazzák meg az Aegon Művészeti Díjra legesélyesebb 10 rangos és meghatározó szépirodalmi művet. E tíz mű írója közül kerül ki a 3 millió forinttal járó fődíjas. A díj múltja, rangja és szakmaisága biztos választást ígér. Vers, napló, kisregény, nagyregény, még nagyobb, fontos szerzők, jó szövegek, nagy pillanatok – olvasson az Aegon Művészeti Díj ajánlásával!

www.aegondij.hu

ÍRÓK ALAPÍTVÁNYA – SZÉPHALOM KÖNYVMŰHELY

könyvei 2013 tavaszán

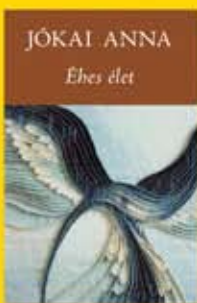
Szemadám György:
Családtörténet és önéletrész
(a szerző festményeivel) B/5, 120 old., színes, fóliázott keménytáblás kötetben, ára: 3300 Ft
A szép kivitelű kötetben a szerző eleven történetekben mutatja be családját és saját életútját. A festőművész vallomások prózaszerűségét a teljes életművet átfogó, nyolcvanhat színes képe illusztrálja.

Báger Gusztáv:
mégis, mégse, mégis
(új versek), A/5, 144 old., színes, fóliázott védőborítóval, keménykötésben. Ára: 2300 Ft
„Ez a fajta egyszerűség nagyon is összetett: szépsége „veszélyes”, alázatáért mindent érvényesen kimondhat...” – írja Báger Gusztáv lírájáról Vasadi Péter.

Jámborné Balog Tünde:
Odette vendégei
Szakácskönyvféle régi és újabb történetekkel (elbeszélésfűzér) A/5, 240 oldal, színes, fóliázott kartonkötésben. Ára: 2400 Ft
Irodalom és szakácsművészet, idők és terek, sok kis és nagy mítosz fonódik egybe Jámborné Balog Tünde új novellafüzérében, amelyben tovább él a nagy alföldi prózaiskola – elsősorban Krúdy Gyula – írói világának varázsa.

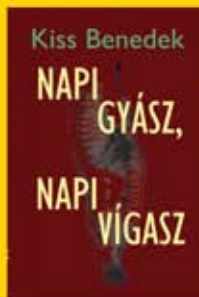
Jókai Anna: Ehes élet
(új regény – életműsorozat) B/5, 342 old., színes, fóliázott védőborítóval, keménykötésben. Ára: 3500 Ft
Az izgalmas és olvasmányos regény hőseinek mindegyikét valami módon jellemzi a Hamvas-írtelenben vett életéhség. A modern történet minden szereplőjét derűs távolságtartással és megértő szeretettel ábrázolja az író.

Krystyna és Grzegorz Lubczyk:
Pamiec – Emlékezés II.
Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1946. (Ford. Szenyán Erzsébet, Rytm W., Varsó, Széphalom, Bp.) B/4, 422 o., keménykötés, ára: 7500 Ft.
A magyarok háborús nemzedéke iránti elismerés és hála lenyomata az *Emlékezés II.* c. album is, amely egyéni sorsokon át követi ezt a megrázó eseményt.

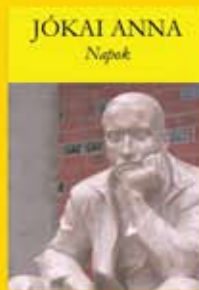
Karácsony Sándor:
Nyugati világnézetünk felemás igában
(tanulmánykötet, szerkesztette Heltai Miklós, utószó: Kontra György), A/5, 176 old., színes, fóliázott kartonkötésben. Ára: 2000 Ft
„E könyv alapproblémája a görög-római és a keresztény kultúra egymásba fonódása. ...Az értékek viaskodásából igen sokszor felemás világnézet alakul ki” – írta az utószóban dr. Kontra György

Kiss Benedek:
Napi gyász, napi vigasz
(új versek) A/5, 104 oldal, színes, fóliázott, keménytáblás kötés. Ára: 2000 Ft
Kiss Benedek új kötetében mintha mérlegre tenné mindennapjaink veszteségeit és nyereségeit, hol humorral, hol szenvedélyesen, de az eredmény mindig emlékezetes versé érik.

Lindgren, Torgny:
A Norrlandi Ákvavit
(regény – fordította: Jávorszky Béla) B/5, 216 oldal, keménytáblás kötés. Ára: 2600 Ft
Torgny Lindgren munkásságának ihletője szülőföldje, Norrland, Svédország északi vidéke. A kritika új regényét a mai svéd próza, és egyben a szerző egyik legjobb műveként ünnepli.

Jókai Anna: Napok
(regény – életműsorozat) B/5, 616 old., keménytáblás kötés, színes fóliázott védőborító. Ára: 4100 Ft
Az író széles társadalmi tablót fest a 1930-as évektől a hetvenes évekig. Jókai Anna mindig eleven hőseket teremt, most is karakteres figurák sora bontakozik ki a mozgalmas történetben.

Darányi Sándor:
Végleg most – Narvál és mákvirág
(versek) A/5, 256 old., színes kartonkötésben. Ára: 2400 Ft
Egy kötetben két könyv felel egymásra: egy új Orfesz-történet és a visszanyerhető ártatlanság története.

Daniele Cavicchia:
La signora dell'acqua – A víz asszonya
(versek olasz és magyar nyelven, fordította: Lukácsi Margit) F/5, 130 old., színes, fóliázott, keménytáblás kötésben. Ára: 2200 Ft
Az elismert olasz költő misztikus és filozofikus versűzére egy érzelmekkel teli, finom hangszerelésű lírát mutat be a magyar olvasóknak.

Tranströmer, Thomas:
Boltívek végtelene
(Válogatott versek – új, bővített kiadás. Fordította: Jávorszky Béla, Lackfi János, Mervel Ferenc, Sulyok Vince, Thinsz Géza és Tózsér Árpád) A/5, 218 oldal, színes, fóliázott, ragasztott kartonkötés. Ára: 2900 Ft
Thomas Tranströmer a svéd költészet új irodalmi Nobel-díjas. Jelen válogatott kötetének versei nagyvívő, kordivatoktól független életművének szinte teljes reprezentációját adják.

Tranströmer, Thomas:
Az emlékek láttnak
(második, változatlan kiadás, fordította Mervel Ferenc) F/5, 44 oldal, színes, fóliázott keménytáblás kötés. Ára: 1400 Ft
A Nobel-díjas költő önéletrajzi elbeszélésköteve finom megfigyelésekkel, a pszichológus elemzőkészségével mutatja be a sokféle tehetségű, koracérett kislány családját, a stockholmi iskolás éveket, a gyermekkor világát.

Címünk és postacímünk: Írók Alapítványa,
1097 Budapest, Lónyay u. 43. fsz. 1.

Tel./fax: +36-1-351-0593

E-mail: iroszak@t-online.hu

www.szephalom-konyvmuhely.hu

A kiadóban
könyveinket 20%
kedvezménytel
árusítjuk.

ÍRÓK ALAPÍTVÁNYA – SZÉPHALOM KÖNYVMŰHELY

könyvei 2013 tavaszán

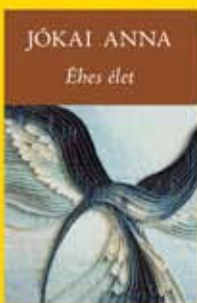
Szemadám György:
Családtörténet és önéletrész
(a szerző festményeivel) B/5, 120 old., színes, fóliázott keménytáblás kötésben, ára: 3300 Ft
A szép kivitelű kötetben a szerző eleven történetekben mutatja be családját és saját életútját. A festőművész vallomások prózaszerűségét a teljes életművet átfogó, nyolcvanhat színes képe illusztrálja.

Báger Gusztáv:
mégis, mégse, mégis
(új versek), A/5, 144 old., színes, fóliázott védőborítóval, keménykötésben. Ára: 2300 Ft
„Ez a fajta egyszerűség nagyon is összetett: szépsége „veszélyes”, alázatáért mindent érvényesen kimondhat...” – írja Báger Gusztáv lírájáról Vasadi Péter.

Jámborné Balog Tünde:
Odette vendégei
Szakácskönyvfélé régi és újabb történetekkel (elbeszélésfűzér) A/5, 240 oldal, színes, fóliázott kartonkötésben. Ára: 2400 Ft
Irodalom és szakácsművészet, idők és terek, sok kis és nagy mítosz fonódik egybe Jámborné Balog Tünde új novellafüzérében, amelyben tovább él a nagy alföldi prózaiskola – elsősorban Krúdy Gyula – írói világának varázsa.

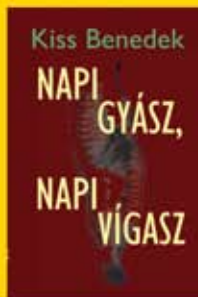
Jókai Anna: Ehes élet
(új regény – életműsorozat) B/5, 342 old., színes, fóliázott védőborítóval, keménykötésben. Ára: 3500 Ft
Az izgalmas és olvasmányos regény hőseinek mindegyikét valami módon jellemzi a Hamvas-írtelenben vett életéhség. A modern történet minden szereplőjét derűs távolságtartással és megérett szeretettel ábrázolja az író.

Krystyna és Grzegorz Lubczyk:
Pamiec – Emlékezés II.
Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1946. (Ford. Szenyán Erzsébet, Rytm W., Varsó, Széphalom, Bp.) B/4, 422 o., keménykötés, ára: 7500 Ft.
A magyarok háborús nemzedéke iránti elismerés és hála lenyomata az *Emlékezés II.* c. album is, amely egyéni sorsokon át követi ezt a megrázó eseményt.

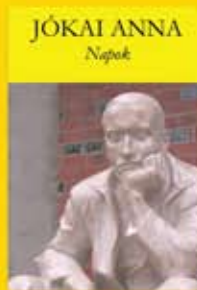
Karácsony Sándor:
Nyugati világnézetünk felemás igában
(tanulmánykötet, szerkesztette Heltai Miklós, utószó: Kontra György), A/5, 176 old., színes, fóliázott kartonkötésben. Ára: 2000 Ft
„E könyv alapproblémája a görög-római és a keresztény kultúra egymásba fonódása. ...Az értékek viaskodásából igen sokszor felemás világnézet alakul ki” – írta az utószóban dr. Kontra György

Kiss Benedek:
Napi gyász, napi vigasz
(új versek) A/5, 104 oldal, színes, fóliázott, keménytáblás kötés. Ára: 2000 Ft
Kiss Benedek új kötetében mintha mérlegre tenné mindennapjaink veszteségeit és nyereségeit, hol humorral, hol szenvedélyesen, de az eredmény mindig emlékezetes versé érik.

Lindgren, Torgny:
A Norrlandi Ákvavit
(regény – fordította: Jávorszky Béla) B/5, 216 oldal, keménytáblás kötés. Ára: 2600 Ft
Torgny Lindgren munkásságának ihletője szülőföldje, Norrland, Svédország északi vidéke. A kritika új regényét a mai svéd próza, és egyben a szerző egyik legjobb műveként ünnepli.

Jókai Anna: Napok
(regény – életműsorozat) B/5, 616 old., keménytáblás kötés, színes fóliázott védőborító. Ára: 4100 Ft
Az író széles társadalmi tablót fest a 1930-as évektől a hetvenes évekig. Jókai Anna mindig eleven hőseket teremt, most is karakteres figurák sora bontakozik ki a mozgalmas történetben.

Darányi Sándor:
Végleg most – Narvál és mákvirág
(versek) A/5, 256 old., színes kartonkötésben. Ára: 2400 Ft
Egy kötetben két könyv felel egymásra: egy új Orfeusz-történet és a visszanyerhető ártatlanság története.

Daniele Cavicchia:
La signora dell'acqua
– *A víz asszonya*
(versek olasz és magyar nyelven, fordította: Lukácsi Margit) F/5, 130 old., színes, fóliázott, keménytáblás kötésben. Ára: 2200 Ft
Az elismert olasz költő misztikus és filozofikus versűzére egy érzelmekkel teli, finom hangszerelésű lírát mutat be a magyar olvasóknak.

Tranströmer, Thomas:
Boltívek végtelene
(Válogatott versek – új, bővített kiadás. Fordította: Jávorszky Béla, Lackfi János, Mervel Ferenc, Sulyok Vince, Thinsz Géza és Tözsér Árpád) A/5, 218 oldal, színes, fóliázott, ragasztott kartonkötés. Ára: 2900 Ft
Thomas Tranströmer a svéd költészet új irodalmi Nobel-díjas. Jelen válogatott kötetének versei nagyvívő, kordivatoktól független életművének szinte teljes reprezentációját adják.

Tranströmer, Thomas:
Az emlékek láttnak
(második, változatlan kiadás, fordította Mervel Ferenc) F/5, 44 oldal, színes, fóliázott keménytáblás kötés. Ára: 1400 Ft
A Nobel-díjas költő önéletrajzi elbeszélésköte finom megfigyelésekkel, a pszichológus elemzőkészségével mutatja be a sokféle tehetségű, koracérett kislány családját, a stockholmi iskolás éveket, a gyermekkor világát.

Címünk és postacímünk: Írók Alapítványa,
1097 Budapest, Lónyay u. 43. fsz. 1.

Tel./fax: +36-1-351-0593

E-mail: iroszak@t-online.hu

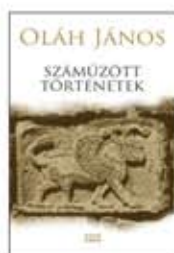
www.szephalom-konyvmuhely.hu

A kiadóban
könyveinket 20%
kedvezménytel
árusítjuk.

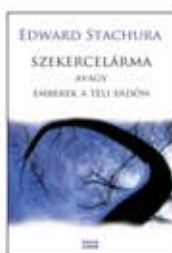

A MAGYAR NAPLÓ KÖNYVAJÁNLATA

OLÁH János
Száműzött történetek
(novellafüzér)
A/5, kartonált
400 oldal
Ára: 2499 Ft

A novellafüzérként egymásra épülő írások képzelt falusi színterein a második világháború és a következő évtized történelmi eseményeinek meg. A novellák a háborúban, téveszítésben és a forradalomban egyaránt a lélek, erkölcs, hagyomány jusztalúsait, ember és föld harmóniájának megbotlásait ábrázolják.

Edward STACHURA
Szekercelárma avagy emberek a téli erdőn
(és más írások)
A/5, kartonált
316 oldal
Ára: 2500 Ft

Stachura (1937-1979) mindennapjait a nyelvel és a szokványos lételemmel, de a csodálatosnak remélt létért folytatott küzdelem határozza meg. Törlőből a XX. századi lengyel irodalomban egyik legkülönösebb prózája született meg, amely megalkotójának halála óta mit se vesztett sugárzó erejéből, nemes fényéből.

KOVÁCS István
Csoda a Viszulanál és a Balti-tengernél - Pilsudski... Katyn... Szolidaritás
B/5, kartonált
392 oldal
Ára: 3900 Ft

A könyv a XX. század lengyel történelmének sorsfordulót mutatja be, kulcsfogalmait bontja ki Pilsudskitól és a lengyel állam helyreállításától a Molotov-Ribbentrop-paktumon, Katynon és Auschwitzon át egészen a Szolidaritás megalakulásáig. Hölgye és Jaruzelski működéséig.

Felsűtött a nap az égére - magyar népdalok
Rosonczy-Kovács Mihály válogatásában,
Illusztrálta Somogyi Győző
B/6, keménytáblás
528 oldal
Ára: 3500 Ft

Rendhagyó daloskönyvünk a Kárpát-medence kéltörténelmének mintegy százötven népdalát mutatja be, különös gondot fordítva a részletes dicsőítésekkel ellátott, mégis letisztult kontóképekkel, gazdag szöveggel. Történelmi-földrajzi leírások, versek, prózai részeket, valamint személyes hangvételű esszéket hoztak közre a világot, amelyben a dalok születtek.

Énekek Szent László király tiszteletére
(Szerk. Kovács Andrea - Medgyesy S. Norbert)
A/5, keménytáblás,
műbörkötéses, 250 oldal,
CD-melléklettel
Ára: 3500 Ft

A gyórfutó alkalmazásra szánt, 84 éneket és két litániát tartalmazó énekeskönyvünk László szentérszavánál, 1192-ől a 20. század közepéig tartó időszakból teszi közzét a Lovagkirály tiszteletére írt liturgikus énekeket, történelmi költeményeket és népdalokat. A kötet 70 perces CD-mellékletén hallható Szent László-énekeket a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanárai és növendékei adják elő.

Ecclesia Agatha
(tanulmánykötet, szerk. Dr. Medgyesy S. Norbert, 2. kiadás)
A/5, keménytáblás,
520 oldal, CD és CD-ROM melléklettel
Ára: 3990 Ft

A perenyési templom 250 esztendőjére jelent meg a reprezentatív tanulmánykötet, mely a templom történetét, vándorlását, Szent Agotának az életét, valamint perenye vallási életét és néphagyományait mutatja be. A CD és CD-ROM mellékleten Perenye egyedi dallamait néphagyományainkban hallgathatunk meg.

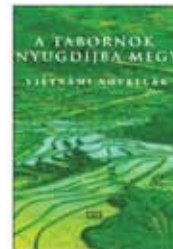
ADORJÁN Viktor
Világváltó Nevenincs - A Meselegény
B/5, keménytáblás
312 oldal
Ára: 3500 Ft

A meselegény különül a gyermekirodalom természetéből eredeti humorral, cselekménye különleges bonyolultsággal és ízes, székely dialektusokkal, archaizáló nyelvi világot felhasználó nyelvezetével. A regény a magyar népmesékben megőrzött mitológia jellegzetes alakjait eleveníti meg és ismereti meg a mai gyermek és felnőtt olvasókkal.

NAGY Zoltán Mihály
A sátni fátya
(regény, negyedik kiadás)
Csomós Zoltán illusztrációval
A/5, kartonált,
184 oldal
Ára: 3000 Ft

A kárpátaljai tró regénye egy fiatal lány tragikus sorsán keresztül mutatja be a huszadik század közepi kárpátaljai magyarság életét. A trilógia második része Tölgyek alkonya, harmadik része A teremtés legnehezebb napja címmel jelent meg kiadónknál.

A tábornok nyugdíja megy
(vietnami novellák)
A/5, kartonált
232 oldal
Ára: 2000 Ft

A rendszerváltás óta eltelt húsz év alatt egyetlen vietnami szépirodalmi könyv sem jelent meg magyarul. Novellaválogatásunkkal a mai vietnami irodalom keresztmetszetét szeretnénk bemutatni a magyar olvasóknak, hogy jobban megismerhessék a távoli Vietnam kultúráját, az emberek mindennapjait, lelki világát.

ILLYÉS Gyula
Ráadás élet - Válogatott és kiadatlan versek
B/5, kartonált
384 oldal
Ára: 3900 Ft

Ilyés Gyula a huszadik század egyik legjelentősebb költője, élelműve a teljesség tekintetében egyedülálló, megszállhatatlan nemcsak a költészet, nemzeti léptékű művészet, az egyén egzisztenciális kérdéseire is az önmagát operáló sebész háborúszöglet elszántságával keresi a gyógyító világot.

VASADI Péter
Világpor
(versek)
Fr/5, kartonált
140 oldal
Ára: 1575 Ft

A frív Kosuth-díjas költő szuggesztív, összetéveszthetetlen versnyelvben soha nem a formai bravúrok, mint inkább a lélek csöndjében kiporciózózt szavak igazság-súlyja kápráztatja el az olvasót. Vasadi Péter kerüli a hülység szívbűvésztől, hangszórázó tömeget. Dolgozik. Megbocsát. Szeret.

IANCU Laura
Kinek a semmi a mindene
(versek)
Fr/5, kartonált
128 oldal
Ára: 1575 Ft

Iancu Laura sűrű amorf-férfi verseiben nem mindennapi képletem zajlik. A törekem alkut szívós lelket őriz, amelynek saját felelősi beszédén kell napról napra divánja magát újra folytatásához. Már magával a nyelvel is bírkozik, hogy kifuragja belőle az elmondhatatlant, s ez a jákobi tornán így formálódik a versek, akár a tömör kövek.

FILIP Tamás
Kő, papír, olló
(versek)
Fr/5, kartonált
196 oldal
Ára: 2000 Ft

Filip Tamás költeményei majdnem mindig valami konkrét élményből, emlékből fakadnak - távol áll tőlük a filozofálás, az absztrakció. Működésük a helytől kimoshatóan (mert helyüket megtölti) szavakkal, képeivel feszés komplex és intenzív átlátható mitológiát teremt.

KÜRTI László
Testi misék
(versek)
Fr/5, kartonált
100 oldal
Ára: 2000 Ft

Olyan költői erőt igazságszókát találhat ebben a könyvben az olvasó, hogy a tenyereket bűnt. Vagy hogy az igazán szép nő láthatatlanság. És hogy egy fontos megfigyelést félre is lehet élni... Kürti László külső pontja és irányja is az emberi lélek, irányítja a szenvedés.

SZABÓ Ildikó
Tartozol
(versek)
Fr/5, kartonált
102 oldal
Ára: 2000 Ft

...a mai felgyorsult, elrozsdált világ, ez a fajta „fejlődés” számomra szokatlan, ahogy nem tudok, nem akarok bennem. Maradok inkább barlanglakó, itt a XXI. században, mert nálam: maradt még emberi pára, csak össze kell kapaszkodnunk!” (Szabó Ildikó)

VERSMARATON 2013

2013. ÁPRILIS 11-ÉN,
CSÜTÖRTÖKÖN DÉLELŐTT
11-TŐL ESTE 11-IG

A THÁLIA SZÍNHÁZ MIKROSZÍNPADÁN

(BUDAPEST VI. KERÜLET, NAGYMEZŐ UTCA 22-24.)

A költészet napja alkalmából közel száz költő olvassa fel
legjobb verseit *Az év versei 2013* című antológiából,
a Magyar Napló Kiadó, az MTVA, a Thália Színház
és a Magyar Írószövetség közös rendezvényén.

Az antológia a helyszínen megvásárolható és dedikáltatható.
A BELÉPÉS INGYENES!

Vers
má
ra
2013
fon

MAGYAR
NAPLÓ

Stoll Szó
ALKALMAZÁS

A rendezvény támogatói:

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MM

MAGYAR MŰVELÉSI
AKADÉMIA

Szemcseszőlők Zrt.

UniCredit Bank

Médiatámogató:

MTVA

9770865291004 13003

EMBERI
ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MM

MAGYAR MŰVELÉSI
AKADÉMIA

Ferenzváros
Önkormányzata